

257151

MEXIKÓI ÉLET. — UTAZÁSI ÉLMÉNYEK.

MIKSA CSÁSZÁR

MEXIKÓI SZERENCSETLEN EXPEDITIOJA

LEIRÁSÁNAK

2. KIADÁSA.

KIVÁLÓ TEKINTETTEL QUERETARO 70 NAPIG
TARTÓ OSTROMÁRA.

IRTA:

PAWLOWSZKY EDE,

m. kir. honvéd-huszárszázados.

BUDAPEST, 1894.

NYOMATOTT HEISLER J. KÖNYVNYOMDAJÁBAN.

MIKSA CSÁSZÁR
MEXIKÓI SZERENCSETLEN EXPEDITIÓJA
LEIRÁSÁNAK

2. KIADÁSA.

KIVÁLÓ TEKINTETTEL QUERETARO 70 NAPIG
TARTÓ OSTROMÁRA.

MEXIKÓI ÉLET. — UTAZÁSI ÉLMÉNYEK.

Országos Széchényi Könyvtár

IRTA:

PAWLOWSZKY EDE,

m. kir. honvéd-huszárszázados.

BUDAPEST, 1894.

NYOMTATOTT HEISLER J. KÖNYVNYOMDAJÁBAN.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

257151

M. N. MŰZEA KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Hő. edéknaplé
1895. év. 1. .sz.

TARTALOM.

	Oldal.
Előszó az I. és II. kiadáshoz	1
Bevezetés	5
<i>J. Rész.</i> A mai Mexikó fekvése, határai, területének beosztása és népeisége	7
Éghajlat. Lakosok	8
Vallás. Népmvelés. Kormányzat	9
Mexikó régibb és újabbkori története Miksa császárig	10
Mexikói császárság	16
<i>II. Rész.</i> A császárság politikai helyzete és hadiereje 1866. év végén	24
Miksa császár elindulása Mexikóból Queretaróba. Lecheria és Miguel-Calpulalpan melletti ütközet	32
Bevonulás Queretaróba	39
Ramon Mendez tábornok hadcsapata	40
Queretaró és védművei minőségének leírása	42
A császári sereg hadrendi beosztása	45
A köztársaságiak hadseregének közeledése	46
A császáriak támadó fellépésének megakadályozása	47
Miksa császár levele Aguire miniszterhez	49
A juaristák összpontosító hadmozgalmai Queretaró körül	53
A császári hadsereg felvonulása	53
A két ellenfél hadcsapatainak felállításában történt változások	55
A márczius 14-iki csata	60
Marquez tábornok kiküldetése	67
Márczius 24-iki csata	68
A császár kitüntetése hadserege által	72
Miksa császár magán élete Queretaróban	75
Töredék Miksa császár emlékirataiból	78
Az április 1-én és 11-én történt események	80
Queretaró állapotának rosra fordulása	82
Marquez kiküldetésének milyen volt az eredménye	85
Egy hírnök kiküldetése	86
Mejia tábornok kiküldetése	88
Salm-Salm herczeg kiküldetésének meghiusulása	91
<i>III. Rész.</i> Az ostromzár további lefolyása	93
Koholt hírek és tudósítások	94
Az április 27-ik csata lefolyása	96
Don Leonardó Marquez tábornok. Mexiko és Guadalajára. A Sierrából és Michoacanból	103
Talált értekezések	104
Május 1. 3 és 5-ikén történt összecsapások	110
Koholt tudósítások	111
Queretaró 1867. május hó 3-án	112
Borús napok 's hanyatló állapot	116
Herz tizedes küldöncznek visszaérkezése	126
Tervezetek Queretaró elhagyásához	127
Miguel Lopez árulása	130
Május hó 15-ike	133
Mexikó főváros ostromállapota és meghódolása	146
<i>IV. Rész.</i> Mexikó főváros	151
<i>V. Rész.</i> Mexikói utazásom	179
Utazás a tengeren át Mexikóba	185
Visszatérés Európába	206
Leleplezések, hogy Lopez ezredes valóságos áruló volt	209
A mexikói köztársasági hadseregről és az abban fennálló szokásos dolgokról	216

MEJIA.

MIRAMON.

MIKSA.

ELŐSZÓ

ebbeli művemnek I. kiadványához.

midőn Miksa császár 1867-ik évi februárius hó 13-án kis hadoszlop élén Mexikoból Queretaroba indult, — különös körülmények folytán — az osztrák legiobeli önkéntes huszár-ezred kebeléből — csak egyetlen egy századnak, vagyis az én vezényletem alatt álló századnak jutott a szerencse, hogy Miksa császárt Queretaroba követhette.

Az ostromzár ideje alatt pedig, egész Queretaró bevételeig, a császári főhadiszálláshoz beosztva lévén, alkalmam volt az ottani eseményeket közvetlen a helyszinéről ismerni és magamnak mindazon jegyzetet megszerezni, melyek az ostromzár legkisebb részleteit is magukban foglalják.

Ezek alapján indittatva érzem magamat az akkori nagyszerű események leírását, tehetségem szerint, megkísérteni, és ennek kiadására annyival is inkább vállalkozni, minthogy erre több jó barátom és ismerősem által felhivatván, azok azzal kecsegtettek, hogy ebbeli vállalkozásom, a magyar olvasó közönség által is szives fogadtatásban fog részesítettetni.

A Miksa császársága alatt Mexikóban történt eseményekről alig irt még valaki magyar nyelven rajtam kívül; pedig ezen csodás államnak nem csak a császárság ideje alatti ujabbkori története, a Queretaróban előfordult kebelrázó eseményeivel, hanem annak hajdana, régi lakói forradalmi változatos éghajlata s egy külön földrész termé-

szeti életét egyesítő változatos kincsei, annyira megragadják a képzelmet, s annyi tanulságost nyujtanak, hogy alig van ország, melynek ismertetése ennél vonzóbb olvasmányt képezhetne.

Főczélom a mexikói események ujabbkori történetének olyképpen való ismertetése, hogy annak nyomán az olvasó az események fölött megfelelő és helyes fogalmat alkothasson magának: az elősoroltakat saját élményeim és tapasztalataim szerint adván elő; másrészt pedig Mexiko multjából röviden csak azon viszonyokat szándékozom ismertetni, melyek érdekesek és tanulságosak, s a melyekkel a már általam is átélt események, mintegy kapcsolatos egésznek képeztén: ezeknek teljes megérthetésére az előzmény és szomorú catastrophával végződött következmény közt létező összefüggés megítélésére szükségesek.

Mellőzni óhajtottam e célból az igen költséges kiállítást is, hogy e vonzó és tanulságos olvasmány minél szélesebb körben megszerezhető legyen.

Művem nem tart igényt a „szakkönyv“ elnevezésre; egyedüli célja, kellemes olvasmányul szolgálni mindazoknak, kik az annak idején hazánkban is nagy izgalmat keltett, élénk érdeklődéssel kísért, s szomorú befejezésével az egész művelt világra leverő hatást gyakorolt II. mexikói császárság alig 4 éves, de változatokban gazdag történetének legszomorubb részét, a queretariói szomorú napok eseményeit a közvetlen tapasztalat egyszerű, elbeszélő hangján irt műből óhajtják megismerni, s én fáradságomnak bő jutalmát nyerem, ha szerény munkám által a t. olvasó közönségnek bármi csekély szolgálatot is tehettem.

Budapesten, 1882. évi július havában.

Rosenfeldi Pawlowsky Ede,

m. k. honvéd huszár százados.

ELŐSZÓ

művem II. kiadásához.

Miksa császár mexikói expedíciójának leírása czim alatt 1882. évben közrebocsátott művem, a fő- és székvárosban megjelenő napilapok által igen kedvező birálatot nyert, a magyar olvasó közönség részéről pedig oly szives fogadtatásban részesítettett, hogy az első kiadvány valamennyi példánya teljesen elkelt; — ezen felül több magyar ministeriumon és számos hazai intézeteken kívül, — ezen művemet a csász. és kir. főudvarmesteri hivatal is 5832. oklevél szerint, — a Miramare-i udvari kastély könyvtárába való fölvételre, — szintén érdemesnek méltatta.

Elhatároztam ennélfogva, hogy e munkámat egy második kiadásban újont közrebocsátom; kecsegtetvén az a remény, hogy e vállalatomat is, — úgy mint az első kiadásnál tapasztaltam, — a magyar olvasó-közönség hasonló érdeklődéssel kísérve, becses pártfogásban fogja részesíteni.

Hogy e vonzó és tanulságos olvasmány — illetőleg a gyászos emlékezetű s a hadtörténelemben majdnem páratlan, megrendítő eseményekben gazdag *mexicoi expedítio* lefolyásáról irt művem 2. kiadványa minél szélesebb körben megszerezhető legyen, — előbbi árát jóval leszállítottam; továbbá, tudva azt, hogy a katonai csapat könyvtárak részére, — a katonai irodalom körébe vágó legtöbb mű időnként megszereztetik, a honvéd tisztikarra nézve pedig, egy *tengertúli ország hadviselési módjának*

ismertetése, — nem csak eredetiségénél, de azon viszony-
nál fogva is, melyben az, *a felségesen Uralkodóház egyik*
fennkölt szellemü családtagjának — Miksa kir. herczegnek abban
való részvétele és gyászos vége következtében szoros kapcsolatban
áll — kiváló érdekekkel birhat, — és így ezen művemet
melegen ajánlhatom a katonai körök pártfogásába, vala-
mint a könyvtárak részére való megszerzésre is.

A szerző.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BEVEZETÉS.

néptörténelem egyes korszakaiban ritkán fordult elő mozzanat, mely annyi különböző részrehajlással és egymástól annyira eltérőleg lett volna megírva, mint a II-ik mexikói császárság végzetes napjainak története.

Minden országban, hol a szomszédos tartományokkal rendes összeköttetés tartatik fenn, a hol tehát a történeti eseményeket sem a részletes értesüléstől, sem pedig az általános birálattól elvonni nem lehet, könnyű helyes fogalmat alkotni az eseményekről; ott a történetírónak könnyű felismerni a valót; s ha ki van itt téve a tév-utra vezetés veszélyének, az eseményeknek részrehajlással vagy tulzott ismertetéseiből, az azokra nézve keletkező általános közvéleményből könnyű levonnia és kiderítenie az igazságot.

Egészen másként áll ez oly országokban, melyek elszigeteltségüknél fogva, vagy saját szerű belviszonyaik és zürzavaros állapotjuk, valamint más országokkal való csekély és igen laza összeköttetések miatt a világtól mintegy elzárva vannak. S nagyobb részt ilyenek még ma is az új világnak — Amerikának — nagytávolságra eső, tengertúli országai. Ott a történeti kutatások nagyon meg vannak nehezítve, és oly akadályokba ütköznek, melyekből alig lehet megtudni a valót. — Másrészt pedig az író oly kutforrásokra van utalva, melyeneket a párt-szenvedély szokott diktálni. A hol tehát minden alapos-ság hiányzik, — ott nehéz fölismerni a tények valóságát, és nehéz feladat azokról megbizható tudósítást adni.

Ezen, a történetíró elé gördülő nehézségek és saját-ságok pedig sehol a világon nem fordulnak elő oly nagy mértékben, mint éppen Mexikóban, mely több mint fél-

század óta folytonos belzavarok nyomása alatt szenved. Az ottani szakadatlan harcok minden egyes küzdelmét és mozzanatát egész szabatossággal és helyes megítéléssel követni — épen e belzavarok miatt — teljes lehetetlenség.

Mexikó régi története, mint a legtöbb amerikai államé, a mesés hajdankor homályában tűnik el. Azon történeti hagyományok, melyek a spanyol uralom korszakából fenmaradtak, hiven tükrözhetik ugyan vissza a spanyol kormányok és kalandorok kincsszomjas kapzsiságát, de nem képezik a mexikói nép történetét, a mint azt e szó valódi értelme követelné.

Mexikó új története tulajdonképen 1810-ben a Don Hidalgo y Castillo plébános által előidézett népfelkeléssel kezdődik; ekkor vették kezdetüket azon zavarok, melyek kevés megszakítással félszázadon át nemcsak hogy folytonosak voltak, de kevés valószínűséggel bir azon feltevés is, hogy hamarjában megszűnve, ezen, a természet minden javában bővelkedő állam népei, a tartós béke áldásait hosszabb időn át élvezhessék.

Az 1810- és 1867. évek közé eső idő alatt Mexikó földjén mindkét kormányforma váltakozva létezett, míg végre 1867-ben a köztársasági elv a monarchikus elv fölött teljes győzelmet aratván, a belzavarok is, habár valószínűleg kevés időre, szünetelni látszanak. A lefolyt véres küzdelmekből azonban egy nagy tanulság vonható, az hogy Mexikó talaja a monarchikus kormányforma alapítására nem alkalmas s a mexikói nép a császárság eszméjével való megbarátkozásra aligha volna valaha rákényszeríthető.

1864. évtől 1867-ik évig magam is részt vettem a mexikói expeditio alatt a köztársaságiak és a császári pártbeliek között vívott küzdelmekben, s közvetlen szemtanuja voltam a queretarói megrázkódtató eseményeknek; minélfogva remélem, hogy az ott történteknek közvetlen tapasztalatomból és eredeti okirataimból meritett hű leírásával, az olvasó közönségnek, ha nem is minden tekintetben kielégítő, de minden esetre élvezetes s a hadak és államok történetében ritka olvasmányt nyújthatok.

I. R É S Z.

A mai Mexikó fekvése, határai, területének beosztása és népessége.

Mielőtt a II. mexikói császárság végzetes napjainak leírását megkezdeném, hogy ezen áldott, de belviszonyainál fogva szerencsétlen államnak teljes képét legialább fővonalaiban az olvasó elé állíthassam, szükségesnek tartom az ország fekvéséről, határaitól, területének beosztásáról és népességéről, valamint egyéb belviszonyairól is egyet-mást felemlíteni; az ily adatokból lehet, nézetem szerint, legbiztosabban valamely ország gyors fejlődéséről, avagy lassankénti hanyatlás mellett bekövetkező enyészetről helyes fogalmat szereztetni, s a viszonyok ismerete mellett biztos ítéletet mondani.

A mexikói állam Észak-Amerikának déli részében fekszik. Határai: északon az Egyesült-Államok, keleten a Mexikói öböl és a Caraibi-tenger, délen a közép-amerikai államok, nyugaton pedig a Csendes Óceán. — Kiterjedése 35,400 négyszögmérföld, s.300,000 lakossal.

Mexikó területe 6 államra és 23 tartományra oszlik, u. m.: Dél-Carmen, Tlascalá, Iturbide, Sierra-Gorda, California és Mexikó államokra, továbbá: Yucatan, Tabasco, Chiapas, Vera-Cruz, Oajaca, Puebla, Mexikó, Guerrero, Michoacan, Guanajuato, San-Luis-Potosi, Tamaulipas, Coahuila, Nuevo-Leon, Durango, Chihuahua, Zacatecas, Jalisco, Sonora, Sinaloa, Queretaro, Aguascalientes és Colima tartományokra.

Éghajlat.

Mexikó éghajlata sajátságos talajához képest változó és oly ellentétes, hogy egymás mellett és egymás fölött fekvő szűkebb területen is, — mint például az egyenlítő alatt, hol a legbujább növényzet terem, ugyanott örök hóval fedetten emelkednek ki az Andesek hegyormai.

A mexikói éghajlat befolyása az egészségre a szerint változik, a mint a talaj a tenger színénél többé-kevésbé emelkedettebb.

A Mexikó-öböl partvidéke részben nedves, részben száraz légkörű. A partszéli nedves terület a mocsárláz hazája, hol e betegség annyira uralkodik, miként az itt megtelepedést lehetetlenné teszi: míg a partoktól távolabb fekvő emelkedettebb talaju száraz vidékeken a heveny-lobok tizedelik meg a lakosságot. Itt honol ezenkívül a sárgaláz, mely betegség az esős időszakban kevésbé veszélyes.

A Mexikóba érkezőket a sárgaláztól a már esetleg birt egyéb minőségű lázak megóvhatják.

Mexikó város a tenger színe fölött 2270 méter magasságban fekszik s az évi hőmérséklet 17—20 C. fok közt váltakozik. Az európaiakra nézve Mexikó fensikjén legveszélyesebb a hagymáz, s a szivbajok lefolyása a 2000 méternél magasabb helyeken is igen gyors. A Mexikó fensikjén élő benszülöttek előtt a tüdő-betegségek majdnem ismeretlenek; de igenis a tapasztalat igazolja, hogy tüdővészszel idejött idegenek e betegségből teljesen kigyógyulva távoztak innét el, — oly körülmény, mely a szenvedő emberiségre hasznos s az orvosokhoz méltó tanulmány tárgyát képezhetné.

Lakosok.

A civilizált államok lakóit általában műveltekre és műveletlenekre. Mexikó lakosságát azonban eszesekre és esztelenekre osztályozzák. A spanyol hódítók maradékai a „*gente de razon*“ azaz eszes nemzet alatt önmagukat, — a „*gente sin razon*“ vagyis az ész nélküli nemzet elneve-

zés alatt pedig az ország őslakóit, a még most is megvetett sötétszinű indusokat értik. Az indusok a lakosság-
nak még jelenleg is kétharmadát képezik.

A lakosság faji megkülönböztetésére három főelnevezés szolgál: *indusok*, Mexikó őslakói; *négerek*, kik Dél-Amerikában származnak; *creolok*, kik alatt a bevándorlott európaiak és benszülöttek közt létrejött házasságból származó ivadékok értetnek. A creolok — a keverék szerint ismét három főcsoportra oszlanak ugymint: *mulátok*, kik az európaiaktól és négerektől, a *mesticzek*, kik európaiak és indusoktól, és a *zambosok*, kik indus és néger összeházasodásból származnak.

Vallás. Népinevelés.

Vallás tekintetében a római katolika hitvallás az uralkodó. Az indusok nagyobbrészt még most is pogányok, habár névleg és formaszzerűleg katolikusoknak vallják is magukat. — A népinevelést és közoktatást nagyobbára a papság kezeli, de a gyakori polgárháboru által fejlődésében akadályozva volt, s azért a népinevelés még igen alacsony fokon áll.

Kormányzat.

Mexikónak, mint államnak, kormányformája a spanyol iga alól történt felszabadulása óta nagyobbára köztársasági volt. Csupán Franciaország kísértette meg 1862. évben Mexikót végleg császársággá átalakítani, de ezen kormányformát 5 évi küzdelem után sem sikerült megszilárdítani, és Miksa császárnak 1867. évi június hó 19-én bekövetkezett erőszakos halála óta, Mexikóban az országzás ismét a köztársasági formák szerint gyakoroltatik.

A törvényhozóhatalom a nemzeti Congressusnak kezibe van letéve, mely a Senatusból és a képviselői testületből áll. Az ügyködésnek minden része azonban a legrosszabb lábon áll. — Az igazság kiszolgáltatása rossz, és a pénzügyek rendezetlenek. A hadsereg szervezése és létszámáról pedig hiányoznak a szervi határozványok, valamint a

rendes kimutatások a hadi állományról. — A tengeri hadihajók száma 10—45 db. löveggel.

A mexikói nemzeti zászló színei: zöld, fehér és vörös, függőlegesen huzva; a fehérszín közepén egy sárga Phönix látható.

Az I-ő császárság idejében Mexicóban csupán a Guadalupe lovagrend létezett, mely 1822. évben Iturbide császár alatt alapítván, de már 1855. évben érvényen kívül helyeztetett; a francia ocupatio alatt az ideiglenes kormány által ismét érvénybe lépett és Miksa császár által 1865. évi április hó 10-én az érvényesítése megújított. — Szintén Miksa császár alatt 1865. évi január hó 1-én létesített a mexicói Aguila- (sas) rend.

Mexikó régibb és újabbkori története Miksa császárig.

Mexikó létezésének hite — a Solis és Pinzon spanyol tengerészek által 1508. évben Yucatan fölfedezésével jutott Európában legelőször köztudomássá. — A mexicói tengerparti vidéknek keleti része azonban Grijalva által 1518. évben találtatott fel.

Mexikó régi történetére nézve csak még azt említem fel, hogy Mexikó fölfedezésében, vagy legalább abban, hogy oda az út a miveltebb európaiak számára is megnyitott, Hernando Corteznek van főérdeme, a ki 1519. évi februárius hó 19-én alig 508 katonával, 110 tengerészszel, 16 db. ló és 10 db. ágyuval Cuba szigetéről elindulván április 2-án (zöld csütörtökön) a Mexikói öbölben a mostani Vera-Crúz közelében partra szállott. Innét Mexikóig előnyomulván, 1519. évi november 8-án a fővárost elfoglalta, Montezuma akkori indus királyt országától megfosztotta s csekély számú haderejével az egész mexikói birodalmat V. Károly spanyol király részére rövid idő alatt meghódítván, Mexikót Uj-Hispánia név alatt Spanyolország birtokává tette.

A 300 évig tartott spanyol uralomnak sok küzdelme volt a részleges forradalmakkal, melyek az ország egyes részeiben a spanyol járom lerázása végett kitörték. A szabadság utáni törekvés azonban nem aludt ki a nép ke-

beléből s a hamu alatt rejlő szikra lángra lobbanását mindjobban siettette azon vérlázító kegyetlenség, melylyel a spanyol kormány a lázadásokat időnként megtorolta.

Ilyenek voltak az állapotok, midőn 1810. évben a szabadság kivívására irányzott küzdelmek az összes déli államokban megkezdődtek. A fölkelés hire, mint futótűz csapott át Mexikó területére is s az ugyanekkor Don Hidalgo y Castillo plébános által előidézett népfölkeléssel a küzdelmek itt is kezdetüket vevén, hosszabb időn át némi megszakítással folyt küzdelem után végre 1821-ben Mexikó is kivívta függetlenségét. — Azóta alakult meg ott a köztársaság.

A spanyol uralom lerázása után, mint tudjuk, önálló államéletet kezdtek a mexikóiak. Az északamerikai Unio példája nélkül azonban aligha tétettek volna lépések republikai alkotmány behozatalára, mert a monarchikus érület a lakosság részénél, mely a zavarosban halászni szerető egyes izgatók nagyobb befolyása alatt állott s a központi vezetéstől távol volt nem halt ki az országban. A czim meg volt, lássuk a dolgok állását.

A mexikói szabad államok congressusa 1822. február 24-én nyílt meg. Tagjai csakhamar három pártra szakadtak, u. m. a bourbonisták, vagy az igualai tervnek pártolói, kik a spanyol királyi házból egy hercezet kívántak uralkodóul; republikánusok, kik a köztársasági szövetséget minden alkotmányos egyeduralomnak eléje tették; végül az iturbisták, kik Iturbidet, Mexikó főváros volt despotáját akarták királylyá tenni. Mindegyik párt a saját álláspontját tartotta jogosnak, mint a polgári egyenetlenségeknél napirenden van s az ellenvéleményeüket mindegyik párt *hazaárulónak* nevezte.

Már 1809-ik évben képződött Mexicoban VII-ik Ferdinand nevében egy külön kormányzóság, mely a Napoleonok uralmát (II. József, 1808—1812.) nem akará elismerni, és ugyszintén a Cadixban székelő magas Junta ellenében is megtagadta volt az engedelmességet. Venegas alkirály által, a Junta irányábani engedelmességre felszólíttatván, erre 1810. évben fölkelés támadt az or-

szágban, melynek kezdete eléggé nagy kegyetlenséggel leveretett ugyan, de ez aztán egy egész évig tartó harcra, s végre 1821. évben a függetlenség kivívására vezetett. 1822-ik év elején Jturbide tábornok, a mexicói köztársaság elnökévé kinevezetvén, ő azonban már ugyanazon év május havában fölcserélte azt a császári koronával, hogy ezt is rövid idő múlva — 1823. évben kitört polgári háboru következtében elveszítse.

Miután a köztársaság ujont kikiáltatván, az alkotmány pedig a Congressus által megállapittatott, erre 1824. évi december hóban Vittoria tábornokot választották meg elnökévé. — Azóta Mexikó, a pártviszályok dulakodásának és véres forradalmaknak színhelyévé lett, — mely az annyi segédforrásokban igen gazdag ország felvirágzásának megakadályozására szolgált.

Pedrazza, a volt hadügyminister 1828. évben elnökévé megválasztatván, de Santanna tábornok által csakhamar legyőzetvén 1829. évi január hó 1-én Guerreró tábornok lett utódává. Azonban ez is kénytelen volt 1829. év végén, egy kitört forradalom következtében Bustamente tábornoknak átengedni az elnökséget.

Bustamente, egy katonai forradalom — különösen pedig 1832. évi október 1. és 2-án Pueblánál — Santanna által szenvedett veresége folytán lett megbuktatva; erre ismét Pedrazza lett az elnök; — de 1833. évi április hó 1-én már Santanna váltotta fel őt az elnöki székben.

Santanna kormányzósága alatt 1836. év márczius hó 2-án Texas függetlensége kikiáltatván, a reá következő hadjárat alkalmával pedig Santanna a texasiak által megveretvén, elfogadtatott; mire ismét Bustamente lépett az elnöki székbe; kinek uralkodása alatt Mexikó, francziaországgal keveredett háboruba, mely Veracruznak a francziák által történt bevételével 1838. december hó 5-én végződött, és az 1839. évben befejezett békekötéshez vezetett, mely szerint Mexico, 600.000 dollárt tartozott Francziaországnak hadikárpótlás fejében fizetni.

Kévessel ezen békekötés után, a hadifogságból visszaérkezett Santanna által Bustamente az elnöki székből kihelyeztetvén, — Santannát pedig csakhamar Herrera tábornok váltotta fel 1845. évben.

Texasnak az északamerikai államokkal való egyesülése Mexico által Herrera alatt elismertetvén, de a határ szabályozása fölött történt vitatkozások következtében — 1845. július hó 16-án Mexico és Amerikai Egyesült-államok között hadüzenetre került a dolog.

A háboru mindkét részről nagy elkeseredéssel folytatódott. Amerikai részen Taylor és Scott volt a főparancsnoksággal megbizva, — a mexikóiaknál pedig Santanna; — a ki egy ismét fölmerült forradalom folytán főhadvezerré és dictátorrá kineveztetett.

Santanna azonban 1847. évi február hó 22. és 23. Buena-Vistánál Taylor által, — Contreras és Churubusco melletti válságos ütközetben pedig Scott által tökéletesen megveretvén, az amerikaiak september 15-én magát a fővárost is hatalmukba kerítették. — Santanna menekült, a mexicói hadsereg pedig feloszlott, s miután a Querillaharcz az országban még sokáig fentartotta magát, 1848. évi február 2. a béke Guadalupe mellett megkötetett, és az időközben ujont elnökké megválasztott Herrera tábornok által is megerősített. 1848. évi május hó 29-én, minek következtében a Rio-grande folyam túlsópartján levő Tamanlipas-Cohahuila, — Chihuahua, — Novo-Leon és Uj-California államokat — Mexico átengedte az Egyesült államoknak.

Herrera kormányzósága 1851. évi január 15-ig tartott. Utánna Arista következett, a ki 1852. évben Carrera tábornoknak volt kénytelen helyt csinálni, — de csak igen rövid időre, mert ez is — 1853. év aprilis havában a visszahivatott Santanna által lett helyettesítve.

Santanna 1853. évi deczember 17-én kikiálttatta magát élethossziglani elnökké, majd aztán a császárságra vágyódván, e miatt 1855. évi augusztus hóban előidézett fölkelés következtében Alvarez által elűzetvén, ismét Carrera tábornok lépett a helyébe. — De pár hét múlva ez is megbukott, ez után Comonfort lépett az elnöki székbe. — Ez most komoly állást foglalt a papi és katonai uralommal szemben, s többféle papi javadalmakat confiscáltatott; — az e miatt kitört lázadást leverte ugyan, de egy újabb fölkelés elől 1858. évben kénytelen volt menekülni, és Juareznek átengedni a helyét. —

Utóbbinak kormányzósága kezdetén a pártviszály eléggé nagy hullámokat csapott fel, s már már ingadozni látszott ez alatt majd Zuloaga, majd pedig Miramon volt az ellenpräsidens. Végre 1861. évben Juarez véglegesen Präsidenssé megválasztatván, egyuttal teljhatalommal is felruháztatott.

Iturbide. Valadólidban előkelő családból származott s gondos nevelésben részesült. Iturbide, mint tudományosan képzett s tekintélyes mexikói nemes, Hidalgo által már az 1812. forradalom támogatására felszóllitattott; de ő, bár nagyravágyásának e fölhívás hízelt, mint ügyesen számító ember, az akkori viszonyok közt még nem látta eléggé érettnek a forradalmárok ügyét, hogy a miatt a spanyoloknál elérhető kilátásait kockáztatni érdemesnek tartotta volna s ezért a spanyol párt zászlója alatt több bizonyítékát adta a hűségnek, bátorságnak és katonai ügyességnek, jóllehet fényes pályáját nem egyszer a kegyetlenség tényeivel jelölte meg. Loyalis magatartása csak álarcz volt, a melynek elvetésére alkalomra várt. Az alkalom 1821-ben bekövetkezett. Szerepét az alkirály (spanyol uralom helytartója) előtt oly ügyesen tudta vinni, hogy az legcsekélyebb gyanut sem táplált iránta; sőt bizalmával ajándékozta őt meg, ráruházta a fegyveres erő parancsnokságát s 500,000 pesosnak Akapulköba leendő szállításával bizta meg. Ő azonban az alkirály e bizalmával rutul visszaélt s a pénzszállitmányt saját politikai céljainak előmozdítására használta fel. Ennek segítségével indította meg a második mexikói forradalmat.

Kiáltványában — mely a kis Iguala várostól, a hol e kiáltvány keletkezett, *igualai* tervnek is neveztetik, 1821. augusztus 23-án Mexikó népét függetlennek, s a római kath. vallást államvallásnak nyilatkoztatta, az országot Spanyolországtól független monarchiává kiáltotta ki, melynek uralkodójául VII. Ferdinánd, vagy egy spanyol herceg, vagy ha ez is vonakodnék, a kongressus által egy *souverain* császár leend kinevezendő.

Az alattomos játék sikerült, s miután a bourbonisták a kitört egyenetlenség folytán visszavonultak, annál elkeseredettebb harczot vívott a republicanusok ellen, kik pazarlással vádolták, míg viszont Iturbide a republiká-

nusoknak hálátlanságukat hányta szemükre, — s magát I. Ágoston név alatt 1822. májás 22-én Mexikó császárává kiáltatta ki, s ez új méltóságában másnap a congressusi képviselők többsége által is megerősítettett. I. Ágoston — népét fölemelt adózásokkal nyomta, ellenségei számát despotikus föllépésével szaporította, minélfogva meghasonlott a congressussal s 1823. évi márczius 20-án a hatalmat s vele a koronát, mely tíz hónapos uralkodása alatt töviskoronájává lőn, letenni kényszerült.

A congressusi pártviszályok hire, mint futótűz terjedt el Mexikó összes államaiban, a nép egymással szemben folyton fegyverben állott, a pártszenvédély tüzétől hevülve készen az ellennézetűek megrohanására. Az egymást felváltó olykor csak hónapokig, hetekig, sőt napokig fennálló kormányok annyit igazítottak, változtattak az alkotmányon, hogy hasonlithatlan művé kellendett válnia, ha a változások egyszersmind javítások is lettek volna; teljes megállapodásra azonban soha sem birtak jutni.

Ha az újra meg újra előfordult zavargásoknak, melyek Mexikót önállósága óta felduiták, valódi okát keressük, azt mindenekelőtt sokszinű lakosságának ősi nyereségében és tudatlanságában találjuk fel, különösen pedig a szoldateska fegyelmetlenségében, mely a világ ezen egyik leggyönyörűbb országára annyi szerencsétlenséget árasztott. A népfölkelések tulajdonképen nem voltak egyebek katonai összeesküvéseknél, a nélkül, hogy az élükre álló tábornokok, népboldogító tervekkel foglalkoztak volna. Világért sem! Majd mindegyik katonai főnök csak arra gondolt, hogy magának minél többet szerezzen; s az elért vagy elérni szándékolt magas állást hazájuk megsarczolására, a közvagyon elidegenítésére és saját teremtményeik elhelyezésére használták fel.

Nem czélom e folytonos lázadásokat, szakadásokat s elnökváltozásokat tüzetesebben ismertetni, melyek valamennyien a kapzsiság és erőszakosság jellegét hordják magukon s ugyanazon eredményre — a nép demoralisatiojára, az ország erejének szétforgácsolására s ekként a birodalom pusztulására vezettek. Elég röviden megemlítenem, hogy mind e zavarok közt sem a küzdő pártok

okosabbak, sem a hivatalnokok s papok követelésekben mérsékeltebbek, sem a művelt osztály, a mennyiben ilyenről Mexibón szó lehetett, a kormányásra képesebbé nem váltak. Szomorú bizonyossága ennek az, hogy 40 év alatt ugyanannyi elnök ragadta magához a kormány rudját.

Mexikói császárság.

E zürzavaros állapotból egy mozzanat említendő felcsupán, mely, ha rövid időre is, az összes mexikói államokat, a történelem I. császárság név alatt ismeretes időszakban egyesítette. Ez Iturbidenek császárúvá választása 1822. májusban, mely másként pünkösdi királyságnak nevezhető uralkodás, az 1823-ban kitört polgárháború következtében ismét megszűnt, s az azon időtől fogva tartó zavargások nagyban megkönnyítették a francia alattvalók érdekeinek megóvása czimén eszközölt beavatkozást, melyet Mexikó fővárosának 1863. június 5-én történt elfoglalásával, csakugyan siker koronázott. Mindezek daczára azonban Napoleon meglehetősen zavarban volt a felett, miként kelljen már most az országot kormányoznia.

Ismeretes dolog, hogy Napoleon itt is érvényesíté az általános szavazást a kormányforma választására vonatkozólag, s ez bármiként történt is a — monarchiai kormányalaknak kedvezett.

A szavazás eredményéhez képest tehát Párisban, ugyanint Mexikóban, mindenfelé oly alkalmas egyén után tekintgettek, a ki az állam hajójának üresen maradt kormányát megragadná, Párisban azon nézetben valának, hogy Mexikót csak oly férfi lesz képes sikerrel kormányozni és féken tartani benn, s a birodalomnak tekintélyt szerezni kifelé, a ki a trón lépcsőin született.

Ez időben említették fel első ízben Ferdinánd Miksa osztrák főherczeg nevét, a kinek a mexikói nemzet nevében csakugyan többször felajánlotta az Amerikából Európába evezett követség Montezuma koronáját, mit ő 1864. évi április 10-én véglegesen elfogadott, s ugyan e hó közepe táján már elindult, hogy az új világ trónját birtokába vegye.

Ferdinánd Miksa 1832. jul. 6-án született; ő másodszülött fia Ferencz Károly főherczeg ő fenségének s így

legidősebb öcsce I. Ferencz József dicsőségesen uralkodó királyunk ő Felségének.

Tudományszomjas, s már mint ifju magasabb eszmék után törekvő lévén, 18 éves korában kezdette meg utazásait s ekkor látogatta meg Görögországot és Kisz-Ázsiát. 1851-ben Olasz- és Spanyolországba, 1852-ben Sziciliába, Portugálba és Maderiába, valamint Afrika nyugati partjaira utazott. Erre aztán a Földközi és Adriai tengeren tön kirándulásokat; 1855-ben 17 hadihajóból álló hajórajt vezényelt keletre, Palestinát és Egyiptomot érintvén; 1856-ban Német- s Franciaországban s Németalföldön tekintett körül s 1857. július 27-én tartotta menyegzőjét Brüsszelben az ekkor 17 éves Sarolta belga királyi hercegnővel. Ez időtájban Angliában is megfordult, míg 1859. és 1860-ra brazillai utazása esik. Miután ezen utazásai közben megismerkedett a különböző kormányzasi formákkal s a legéletrevalóbb reformokkal, tapasztalatokban gazdagon tért vissza hazájába. Elveit, lelkületét hiven tükrözik vissza azon szavak, melyeket a mexikói koronával megkináltatása alkalmából következőleg nyilvánított:

„Annyi keserű megpróbáltatás után a mexikói néprám akarja bizni sorsát, rám, kit alig ismer. Iparkodni fogok e bizalmat teljes hajlandósággal igazolni. Ha a nép azon helyzetben lesz, hogy szándékaim tisztaságát belátja, s ha én szükségeit, igényeit kiismerem, úgy hiszem, hogy a Mindenható segélyével, kölcsönös egyezségünket becsületesen és lelkiismeretesen betöltvén, közös hazánkban a béke és jólét új korszakát idézzük elé, mely törekvésemtől én a magam részéről sohasem térek el. — Életem folyamában több alkalommal bebizonyítottam, hogy a megpróbáltatásoktól nem félek; ha azonban erőm kevesebb találna lenni, mint bátorságom, úgy legfőbb törekvésem oda fog irányulni, hogy elkerüljem, nehogy koronámat csak egyetlen mexikói vércsep is beszennyezze.

Azon napon, midőn legjobb iparkodásom daczára kényszerítve látnám magamat azon reményemről lemondani, hogy minden pártot egyesithessek a végből, miszerint egyetértésünk oltalma alatt a császárság függetlenségét és biztosságát kivivhassam, — azon napon nem vona-

kodnám felséges apósom példáját követni, ki az 1848-iki vihar kitörésekor önként oda nyilatkozott a belga nép előtt, hogy ő készebb koronáját letenni, hogysen polgárháborut idézzen elő.

Én ugyanazon nyiltszivűséggel lennék kész a trónról leszállani, amily nyiltszivűen ma annak lépcsőire töllépek. Miként hajdan Diocletian Salonában nyugodta ki császársága terheit, ugy én is miramarei magányomba vonulnék vissza, bölcselkedő életemet folytatni, s a történet pártatlan ítéletére biznám lépésem méltánylását.“ — —

S a végzet könyvében, e magasztos nyilatkozattal contemplált országlásnak épen ellenkezője volt beírva. Nemcsak patakokban folyt a vér, s jóllét helyett nyomor és pusztulás ütött tanyát Mexikó téerein, de maga az eszme képviselője a nemeskeblű ifju császár is — mint tudjuk — a mexikóiak önzésének s bátran elmondhatjuk: Napoleon kétértelmű politikájának, áldozatul esett. — —

Miksa császár, nejével, Saroltával, 1864. évi május 28-án a Vera-Cruzi kikötőbe érkezvén, 29-én szállt a partra és junius 12-én tartotta ünnepélyes bevonulását Mexikó fővárosába.

A francia és mexikói kormányok közt létrejött s 18 szakaszból álló Conventio főbb pontjai ezek:

Egyenlő szándéktól áthatva Mexikóban a jó rendet és monarchikus kormányformát megszilárdítani, e célból a két fejedelem következő egyességet kötött, u. m.

1) A francia megszálló sereg ereje, az idegen legiobeli csapatokkal együtt 25 ezerre fog leszállíttatni.

2) A francia csapatok idővel vissza fognak hivatni az országból, mihelyt ezeket Miksa császár uj csapatok szervezése által mellőzhetőnek tartandja.

3) Az idegen legiobeli csapatok belgák és osztrákok — 8000 főnyi erővel — még a francia hadsereg kivonulása esetében is egészben véve 6 évig tartoznak az országban maradni, stb. egész a 18. pontig, melyek pénzérdekekre vonatkoznak. — — —

A francziák szemére vetik Miksa császárnak és azzal hibáztatják, hogy a francziák befolyását semmibe sem vette és szabadelvűsége által elragadtatva, még a conser-

vativ pártbeliektől is elfordult és oly embereket nevezett ki a hivatalokba, a kiknek nevük és becsületük sem volt és ellenpártbeliek táborába tartoztak, csakhogy ez által magához hódíthassa a liberalisokat.

Igaz, hogy Miksa császár uralkodásának kezdetén a legjobb akarattól vezéreltetve különféle újításokkal akarta az országot boldogítani és főtörekvése oda irányult, hogy a szétágazó pártfelekezetteliek egyesítését létre hozhassa.

A császár sok próbát megkísérlett, hogy a mexikóiaknak az ország gazdagságáról felvilágosítást adjon, hogy őket a munkásságra szoktassa, és hogy civilizált országhoz illő rendszabályokat és törvényeket teremtsen; de a mexikóiak inkább szeretik a henye és könnyű életet és éppen ebben rejlik annak főoka, hogy a császárságnak buknia kellett, mert a jó intézmények nem találtak az országban elegendő pártfogásra és kitartó támogatásra.

1864. évi július 3-án bizottságot állítatott össze — mivel még nem hivatkozhatott egy képviselői gyűlés határozatára — hogy a pénzügyek, a belügyek és a hadügyeknek rendezése végett a kellő javaslatok egy előconferentia eléterjesztessenek, s egyuttal általános amnestiát hirdettetett. Valamivel később a francia megszálló csapatok hatáskörén belül szemleutra kelt, és a hol tehette, a közlekedési munkák, az ipar és közoktatási ügyek fejlesztésére nézve mindent elkövetett, hogy az ország javát korszerű újítások által elősegítse.

Eközben azonban a régi köztársasági párti vezérek, kiket a francia megszálló csapatok s Miksa császár hadai egyidőre háttérbe szorítottak s mindenütt visszavonulásra kényszerítettek, nem töltötték idejüket tétlenül; hanem csapataik szervezésére fordítván gondjaikat, a császáriak által még meg nem szállott területeken, Juarez tábornokainak vezetése alatt összpontosultak.

Don Benito Juarez 1808. évben az Oaxacai kerületben indus szülőktől származott, gyermekkorában, mint pásztor és háziszolga egy gazdag polgárnak a szolgálatában állott, a ki fölismervén benne szép észbeli tehetségét, a gyermeket saját költségén iskoláztatta, s miután a jogtudományokból a vizsgát letevé, az ügyvédi pályára lépett 1834. évben, később törvényszéki bíró, aztán pedig

a legfőbb törvényszék államügyésze lett: 1846. évben a congressusba lépett, majd pedig 1847. évtől 1852. évig a Oaxacai államnak helytartójává neveztetett ki, mely állásában sok czélszerű intézkedést tett a közoktatási és közmunkaügyek emelése tekintetében is.

A midőn Santa Anna a kormány gyepelőjét magához rántotta, Juarez száműzetésben, eleintén Havannában, később pedig New-Orleansban élt; — de aztán 1855. évben Mexikóba visszatérvén, az Alvarez tábornok pártjához csatlakozott, és vele együtt Santa Annát megbuktatta; 1855. évi október havában a külügy, a vallás és igazságügy miniszterévé kineveztetvén, mivel deczember havában Alvarez az elnökségről visszalépett, ő is visszavonult és ismét az Oaxacai állam helytartója lett.

1856. évben a congressusba megválasztatván, az 1857. évi alkotmányos törvényhozásnak ő volt egyik fő munkatársa és alkotója. Comonfort elnöksége alatt a legfelsőbb ítélőszék elnöke és mint ilyen egyszersmind a köztársasági kormány alelnöke is volt; Comonfort megszökése után pedig 1858. januárius havában a kormány elnökségére lépett. De mint ilyennek sok bajjal kellett megküzdenie, mert a papi és a sollateska-párt szembe állott vele; a kiűtött polgárháboru miatt a kormányzókat kénytelen volt eleinte Guanajuatóba, aztán Colimába és 1859. elején Vera-Cruzba áttenni, a hol aprilisban az egyesült észak-amerikai államok által is mint törvényesen megválasztott kormányelnök elismertetett. Ettől fogva szilárdan folytatta a reformok terén megkezdett útját, az egyház és papi javadalmakat az állam részére lefoglaltatta és a törvényes házasságot, valamint a vallásszabadságot is törvénybe iktatta.

Végre 1860. évi deczember 22-én Miramonnak S. Miguel mellett történt megveretése következtében a polgárháboru megszűnvén, Juarez a fővárosba vonult és itt elfoglalta a kormányzókat; — mely méltóságában az európai hatalmasságok által is elismertetett; az új választás alkalmával 1861. évben elnökké nagy többséggel újra megválasztatván, teljhatalommal is felruházott.

Hosszabb idő óta, ugy látszott, mintha most legelőször lépne életbe a jó rend és békesség az országban, de

III. Napoleon császárnak különféle követelések ürügye alatt 1861. év végén történt beavatkozása következtében a háboru megújulván, 1864-ben Miksa főherczeg hivatott az országba a császárságnak megalapítása végett. De Juareznek szívóssága még is győzött az idegenek fölött s miután a francia hadsereg Mexikóból egészen kivonult, a juaristák a fővárost és Querétarót ostrom alá vették; 1867. évi május 15-én Querétaro elestével Miksa császár is hadifogságba kerülván, ennek június 19-én történt erőszakos kivégeztetése által véget vetettek a császárságnak; később a főváros és Vera-Cruz is meghódolt a juaristáknak. — Julius 15-én Juarez a fővárosba bevonult, az országgyűlést egybehivatta a kormányelnök megválasztása végett, mely alkalommal Juarez 4 évi tartamra elnökké újra megválasztatott. Hallomás szerint Juarez Remellay Gusztáv hazánkfia egyik leányát birta nőül.

Habár Juarez több izben kénytelen volt az ország legszelső határaig visszahuzódni, mégis sikerült neki mindannyiszor újabb erővel előtörni és az utóbbi időben oly hathatós előnyöket kivívni a császáriak fölött, hogy ez által a császár felingereltetvén, — Bazaine hátrányos befolyása alatt oly lépésre hagyá magát elragadtatni, a mely az országban nagy elkeseredést vont maga után, és utóvégre jóval hozzájárult a végső catastrofa bekövetkezésére. — 1865. évi október 3-án a császár kibocsátott egy valóságos Drákói Nyiltparancsot, a melyben elrendeltetett, hogy ezentul a fegyveres ellentállás — haditörvényszerűleg hallállal fog büntettetni; de azok számára, akik november hó 15-ig moghódnak, kegyelemadás ígértetett.

1865. okt. 13-án a császári csapatok Mendez ezredes vezérlete alatt meglepven a köztársaságiakat, azokat S. Anna Amatlan mellett szétverték s Arteaga és Salazar tábornokaik — kik hadifogságba jutottak — rögtönítélő bíróságilag október 21-én ki is végeztettek. — Ettől az időtől kezdve a harcz még nagyobb elkeseredettséggel folytatódott, mint annak előtte, és Juarez, a ki időközben Texasba menekült, egy ottan toborzott szabadcsapatral — 1866. évi januárius (4-én a Rio-grande folyó mellett fekvő Bagdad nevű határszéli várost megrohanta

és el is foglalta. De mivel a francia hadihajók által a város ostrom alá vétetett, erre Weitzl tábornok, ki a Rio-grande folyó tulsó partján álló amerikai hadesapatok parancsnoka volt, daczára annak, hogy a francziák ovást emeltek ellene — azt még is megszállotta, mint-hogy azonban a washingtoni kormány a beavatkozás ellen nyilatkozott, ennek folytán a császáriak Bagdad várost január hó 26-án megint visszafoglalták. Mig viszont junius hó 23-án a köztársaságiak Escobedo tábornok alatt a Mexikói-öbölben fekvő Matamoros várost foglalták el.

Ekként az új fejedelem, ki gyakorlati tapasztalatait ideális felfogással akarta érvényesíteni, telve humanissal és népe boldogságának szép reményeivel, se hogy sem volt képes új trónját megszilárdítani. Ha a népnek kedvezett, akkor a papság és a főnemesség hagyták cserben, vagy fölváltva. E kétes helyzetben az elégtelenek száma napról napra növekedett s a fölkelés mindig nagyobb tért hódított s ehhezjárult még az is, hogy Franciaországban a közvélemény, de különösen az Egyesült-Államok kormányának mindig fenyegetőbb magatartása Napoleont arra kényszeríté, miként Bazaine tábornagyot seregével együtt Mexikóból visszahívja.

Bazaine, 1811-ben született, katonai pályáját Afrikában kezdte. — 1862-ben ő hódította meg az országot és Juarez elnököt kiszorította a határig. — De mikor Miksa császár átvette Mexikói kormányzatát, Bazaine az osztrák Legiobeli csapatokat nagy távolságokban szerte-szórva a maga sorsára hagyta, a császárt pedig nem támogatta, mindamellett, hogy Miksa császár kegyével elhalmozta a tábornagyot, s midőn Bazaine megnősült, egy nagy értékű palotával ajándékozta meg, melyet a hálátlan nyomban pénzzé tett.

Kevesen tudják Európában, mint viselkedett ez az uralomvágyó önkénykedő ember a gyász sorsu uralkodóval szemben. A midőn Miksa szerencsétlen, de hősie elhatározással visszatért a fővárosba és felhagyott ama tervével, hogy a koronáról lemond, — Bazaine, az ország belsejéből a francia csapatokat utnak indította Vera-Cruz-felé a tengerhez, a legfontosabb városokat szolgál-

tatta ki az ellenségnek, a nélkül, hogy a császárnak csak kis időt is engedett volna kellő rendelkezésre; nemcsak ezt tette, de a legalávalóbb fufanggal cselet szőtt az osztr. Legio csapatai közt is, azokat francia költségen Európába való visszatérésre és ekkép hűtlenségre is buzdítva. Az osztrák Legio megbomlott és Miksa császár ezek folytán kénytelen volt az osztrák és belga Legiókat feloszlatni, ámbár örömmel látta volna, ha mentül többen sorakoznának körül az ujonnan szervezendő ezredekben.

S midőn a császár a legvégsőbb helyzetben, önfeláldozóan helyén maradt és felszólítást intéz, hogy sorakozzanak körülte, ekkor a Legiók nagyobb része megfélekedezett kötelességéről és siettek a francziák oltalma alatt elhagyni az országot. — Mi — a csekély számú visszamaradók Orizábából a fővárosba érve, az Arsenált üresen találtuk, mert Bazaine nyíltan adatta el az ágyukat, fegyvereket Porfirio Dias ellenséges tábornoknak; a megmaradt lőkészletet és egyéb anyagot pedig használatlanná téteté. A pár ezer bennszülöttből álló sereggel s ellenségtől környezve, vette át a császár a kormányt.

Áruló volt Bazaine már Mexicoban, áruló volt később Franciaországban is.

Miksa császár azonban, mint később látni fogjuk, pártja biztatására, bár ily körülmények közt a siker reménye nélkül, Mexikóban maradt s csekély seregével a köztársaságpártiak és elégületlenek vezére Juarez ellen a végsőig küzdött, míg nem Queretaróban bekerítettvén, elfogatott és 1867. évi június 19-én két más tábornokával együtt a jobb sorsra méltó s egy nép boldogítására minden tekintetben hivatott, szabadelvű, alig 35 éves ifju fejedelem agyonlövetett.

Ezzel bezárván Mexikó viszontagságos történetének az 1866-ik év közepéig terjedő rövid, általános ismertetését, a következő részben a Miksa császár országlásának végén előfordult nevezetesebb események részletes rajzát tárom az olvasó elé.

II. R É S Z.

A császárság politikai helyzete és hadiereje 1866. év végén.

mexikói császárságra nézve viszontagságos 1866. év kezdetén, midőn a császárság fénypontjának utósugarai még láthatók valának, — további folyamában azonban az események menete a lehető legrosszabb fordulatot vette, mert egyik vereség a másikat követte, s minden vállalat kudarczczal végződött.

Ez időtájt az ország helyzete ugyszólván már elérte sinlődésének tetőpontját.

A belviszályok megszüntetése után egységessé vált s köztársasági szervezetet nyert Egyesült-Államok kormánya megszilárdulván, erejének teljes tudatában fokozódó erélylyel követelte, hogy a francia csapatok Mexikóból kitakarodjanak. Ez által az ifju mexikói császárságra — minthogy annak főtámpontját a francia megszálló sereg képezte — már ki volt mondva a halálos ítélet.

Ily körülmények között, s tudatával azon majdnem állandó apróbb összeesküvéseknek is, melyek a császári pár élete és biztonsága ellen voltak intézve, Sarolta császárné 1866. évi július 3-án Mexikót odahagyta és Európába jött, hogy Rómában a pápától hathatós befolyását a mexikói papság magatartására nézve kérje, és Párisban III. Napoleont arra bírhatta, hogy a francia seregnek Mexikóból leendő visszahívása iránti elhatározását megváltoztatná, és engedné meg, hogy Miksa császár kormánjának megszilárdítása végett, a francia hadsereg még egy két évig az országban maradhasson; de várakozása

ellenére a szerencsétlen asszony és császárné sehol sem talált kérésének támogatására, és ezt annyira szívére vette, hogy férje sorsa fölött kétségbe esvén, e miatt elméje is megzavarodott.

Azon okokhoz, melyek a Sarolta császárné európai útját előidéztek, s a melyek a császárt is Mexikótól nagy mértékben elidegenítették s Mexikó odahagyására szintén ösztönözték, járult az 1866. évi július 15-ik és 17-iki összeesküvések fölfödözése, mely alkalommal ugyan az összeesküvők elfogattak — Yukatanban internáltattak, a császár azonban a mexikóiakban vetett bizalmát teljesen elvesztette.

Ez összeesküvést következőleg ismertethetem:

1866. július 15-én vasarnap reggel 4 órakor egyik összeesküvő házát erős gyalogsági osztály vette körül, hol az egybegyűlt 42 összeesküvőt letartóztatta, ezek közt voltak Parra, Zamacona, Ramirez, Cruz, Kamphner Echeverria, továbbá Chavarria és Ordenez tábornokok és számos más magas államhivatalnok és polgári notabilitás. Majd ismét 17-én magában a császári palotában több magas állású császári hivatalnok fogatott el. Az összes conspiratorok Yukatanba küldettek — a császár ezt így akarván. Miniszterei hasztalan sürgették, hogy példás büntetéssel t. i. halállal torolja meg az ellene elkövetett hűtlenséget, nemeszive erre rábirható nem volt. A miniszterek és tábornokok árulása azonban napirenddé vált, s az ellenség tábornokait, különösen Regulest, de más juarista tábornokot is a cabinet körében történekről és a császári csapatok mozdulatairól azonnal értesítették, az udvar köreiből pedig nyiltan hallatszott olyan beszéd, hogy Miksa császárral, elfogatása esetén, mint annak idején Iturbidével, hasonlóan fognak elbánni. Iturbide tudvalevőleg agyonlövetett.

Ez események aztán a császárt is ovakodóbbá tették, s míg az előtt mindig kíséret nélkül járt, ez időtől fogva Mexikóból Chapultepekbe és vissza is katonai fődözetet vett igénybe. — — —

Az ország minden erejéből teljesen ki volt merülve s kellő segédeszközök hiányában már nem folytathatta tovább a háborút; sőt arra sem volt kilátás, hogy a

francia sereg elvonulása által a véderőben okozott nagy űrt kellő időben, nemzeti őrsereg fölállításával pótolhassa.

Miksa császár sajnálattal tapasztalta, hogy az országnak ama nagy kiterjedésű részeit, — melyek az éven át tartott kemény küzdelmek és sok véráldozat árán, nem régen hódították vissza a juaristáktól, — csaknem minden harcz nélkül kénytelen a köztársasagiaknak átengedni.

Már 1866. évi július havában, — tehát sokkal előbb, mint eredetileg elhatározottat, — kezdetett meg az ország északi részeinek a francia hadsereg által való kiűritése, mi által a S. Luis-Potositól északra fekvő tartományok nyomban a juaristák birtokába kerültek; s jóllehet a francziáknak ujonnan megkísértett támadó föllépése a köztársaságiak gyors előnyomulását némileg akadályozta, ez a dolgon többé mit sem változtathatott.

A francia hadsereg kivonulásának az egész országban elterjedt hirt a köztársaságiak erejének gyarapítására szolgált, s a köztársaságiak befolyása az ország minden részében csakhamar túlsúlyra kapott a császáriak fölött, a kik aztán kénytelenek voltak majd minden oldalon lépésről-lépésre az ellenfelek elöl visszavonulni.

A juaristák által táplált várakozásokról, valamint a washingtoni kormány akkori politikájának irányáról, legműbb felvilágosítást ad azon körlevél, mely Don Martin Romero, Juareznek az Egyesült-Államokba küldött megbizottja, intézett barátjaihoz.

A körlevél egész terjedelmében ekképen szól:

Washington, 1866. évi november 8-án.

Kedves barátom!

Örvendetes kötelességemnek ismerem Önt az Egyesült-Államok politikájának Mexikó ügyére vonatkozó újabb irányával megismertetni, s néhány pontozatát Önnek tudomására hozni.

Alkalmam lévén az Egyesült-Államok részéről hazánk ügyei elintézésével megbizott Campbel miniszter urnak kiadott utasításokba személyesen betekinthetni, ennél fogva biztosíthatom Önt, miszerint amaz utasítások a következő pontozatokat foglalják magukban, u. m.:

1) Az Egyesült-Államok kormánya Mexikóban nem akar és nem is fog elismerni más kormányformát, mint csupán oly szabadelvű kormányt, melynek élén Don Benito Juarez áll.

2) Az Egyesült-Államok kormánya nem óbajtja s legkevésbé sem törekszik a mexikói terület bármily csekély részét is eltulajdonítani; másrészt pedig nem fogja elismerni azon államadósságokat, melyeket a francziák az állam rovására a mexikói expeditio czimén köttettek.

3) Az egyesült-Államok — azon esetben, ha a mexikói szabadelvű kormány részéről, vagy ennek fölhatalmazott képviselői által felszóllíttatnék, — kész a mexikói államnak azonnal némi segítséget nyújtani oly czélból, hogy a belzavarokat elnyomhassa; de a belügyek további rendezésébe és vezetésébe semmikép sem fogna beavatkozni.

Mr. Campbell a Susquehanna hajóval már e héten fog elutazni New-Yorkból... Küldetése jelentőségének nyomatékossága végett, mint tanácsadó V. Sherman William az Egyesült-Államok tábornoka fog mellé adadni, kinek felhatalmazásában álland, az Egyesült-Államok szárazföldi, valamint tengeri haderejével is akkép rendelkezni, hogy Mexikóban, de különösen a határ közelében a béke és rend helyre állíttassék, — a belviszonyok rendezése azonban nem fog tartozni az ő küldetéséhez. . . Mind a ketten t. i. Campbel és Shermann Vera-Cruzba mennek, hogy onnét a francia hadsereg elvonulásának mérve és eszközlése felől személyesen meggyőződhessenek, és esetleg, hogy azt még jobban siettesék; — mert a Napoleon által tett ígéretek szerint reménylhető, hogy nevezetteknek Vera-Cruzba érkezésük alkalmával a francia megszálló sereg összes ereje, vagy legalább annak nagyobb része talán már el is hagyta az országot.

Ez esetben Ön Mexikóba fog menni, a hol az időben Juarezt is valószínűleg fölталálandja; föltéve, — ha Miksa is a francziákkal ment; ellenkező esetben menjen Ön Matamorosba és innét Chihuahuába, vagy oda hol a kormány elnöke tartózkodik;... utóbbi esetben nem valószínű, hogy Shermann tábornok sokáig időzzék az országban...

A fenntebbiekből meggyőződhetik Ön, miszerint a

tett intézkedések képesek lesznek arra nézve, hogy a francziák visszavonulását és Miksának elutazását siettessék; valamint arra is, hogy elháríttassanak mindazon fondorlatok, melyeket a nagyravágyás és vakbuzgóság arra akart fordítani, hogy a kormány gyeplőjét magához rántva, újabb bonyodalmakat készítsenek Mexikónak.

Ezzel maradok önnek tisztellő barátja:

M. Romero s. k.

A fentebbi körlevélben foglalt körülmények egyébiránt ismeretesek voltak a császár környezete s maga a császár előtt is, s a fentebb ismertetett előzmények is arra birták a császárt, hogy Mexikóból eltávozzék, oly szándékkal, hogy az ország határán, illetőleg Vera-Cruzban a trónhoz való igényéről való lemondását kijelentdi.

Hanem e szándékát környezete sejtette s pártjának legbefolyásosabb embereit a császár után indították azon utasítással, hogy őt az országban maradásra, illetve a visszatérésre rá bírják. E küldöttség őt Orizában érte utol.

Miksa császár, daczára a legrosszabb kilátásoknak, a conservatívek és a clericálisok unszolására s főkép ama biztatásra, hogy lesz pénz és katona elég, csak a császár maradjon az országban, — a legszerencsétlenebb gondlattól vezéreltetve, Orizában november havában abban állapodott meg: hogy még egyszer reá szánja magát, a kormány élére lép, s mindent elkövet, hogy a helyzetnek urává legyen. A császár, — ki magát a francziáktól elhagyatva látá, — különben is becsületbeli dolognak tartotta párthiveit a válság perceiben cserben nem hagyni, nemes lelkületénél fogva nem is gondolt arra, hogy éppen az a párt, a melynek érdekében magát is feláldozni készült, — már megszokta őt nem egyébnek, mint önző céljai vak eszközének tekinteni.

Másrészt pedig a francziák arra törekedtek, hogy Miksát a császárságról való lemondásra bírják, mert Napoleonnak is érdekében volt mentve látni a főherceget a környező veszélyektől, nehogy a nagy felelősség, a melyet a mexikói ügyekben magára vállalt, — általa még nagyobbá sulyosodjék. Ennélfogva Bazaine tábornagy fáradozásai mellett, — a mire ez a francia kormánytól

kapta az utasítást, — hasonló czélból még Castelnau tábornok is Mexikóba küldetett, hogy Miksa császárt igyekezzenek az ott maradásról mindenkép lebeszélni és arra bírni, hogy hagyná el az országot.

Minthogy azonban a császárnak nem nyujtatott annak idején a francziák részéről kellő támogatás, — de, miután a tarthatatlan helyzetből becsülettel akart visszavonulni, — teljességgel vonakodott a fransziák unszolására hajlani, és nem volt reá vehető arra, hogy velük együtt menjen ki az országból. Ő tehát erősen feltette magában: hogy még marad!..

A császárnak először is az volt szándékában, hogy nemzeti congressus hívassék össze, melyben jelen legyenek az ellenzéki pártbeliek (köztársaságiak) is, mely gyülekezet előtt ő kész lenne trónjáról lemondani, és azt is a congressus elhatározására bizná, hogy jövőre nézve mily kormányforma adassék az országnak.

Ez azonban oly eszme volt, mely sohasem juthatott érvényre; — és pedig azért, mivel egyrészt maguk a császárság emberei voltak leginkább ellene; — másrészt pedig a köztársaságiak makacssága miatt szenvedett hajótörést, — kik, addig kivivott előnyeik folytán elbizakodva, semmiképpen sem akartak a „*Traidorokkal*“ vagyis a hazárulókkal, — (a mint a császáriakat nevezni szokták) az ország ügyeinek rendezése fölött együttesen értekezni; s föltétlen meghódolást követeltek a császáriaktól.

Ilyen volt Mexikó politikai helyzete 1866. év vége felé.

A császáriak most erőlyesen hozzá láttak a nemzeti őrsereg fölállításának munkálataihoz, — mely az elvonult franczia hadsereget lett volna hivatva pótolni, — azonban ezen fáradozásaiknak még sem lehetett oly eredménye, minőt az általános óhajtás és várakozás hozzá kötött, mert a kilátásba helyezett segéd-kutforrások, utóvégre is elégteleneknek mutatkoztak.

Mexikóban nem létezik külön törvény, mely a védkötelezettséget szabályozná, de ha volt volna is, azt még sem lehetne végrehajtani, minthogy az országnak igen nagy kiterjedése, népességének fölötte csekély volta, és a politikai közegeknek fölületes és hiányos szervezeténél fogva elég tág tér áll nyitva mindazok részére, kik ilyen törvény alól kibujni óhajtanának.

A védkötelezettséget szabályozni ekkoráig még egy kormánynak sem sikerült Mexikóban, s azért ott a „Leva“ vagyis a *katona-fogdosás* még mindég s korlátlanul használtatik.

E barbár eljárás, mely szerint a legényeket katonai szolgálatra kényszerítik, a népnek valódi torturája, legtöbbszörre a szegényebb sorsúak osztályát sújtja, mely osztályból aztán a legények minden irgalom és családi viszonyaiknak tekintetbe vétele nélkül — a szó szoros értelmében összefogdosztatnak és elhurczoltatnak: a haza védelmére. De az ilyen katonának aztán egészen közömbös, hogy milyen ügyért kell harcolnia; önkéntes csapatokat pedig csak igen gyéren lehet találni Mexikóban. Mindemellett a mexikóiakból hamar jó katona válik; és a történelemben igen gyakran fogunk oly hős tettekkel is találkozni, melyek egyesek által végrehajtottak és dicső példa gyanánt szolgálhatnak.

A császári csapatok új szervezésénél szintén nem történt eltérés a katona-fogdosás bevett szokásától és ez is átlag véve, mint a köztársasági sereg, szintugy erővel szedett katonákból állott és egészített ki.

A császári hadsereg főereje az 1867-ik év kezdetén 4 hadtestből állott: és a következő állomásokon volt összpontosítva, u. m.

az I. hadtest — Miramon tábornok parancsnoksága alatt — az ország északi területén állott;

a II. hadtest — Mejia tábornok alatt — San Lous-Potosi körül;

a III. hadtest — Marquez tábornok alatt — Pueblában; és

a IV. hadtest — Mendez tábornok vezénylete alatt — a Michoacan tartományban tartotta fenn magát, változó szerencsével küzdve a köztársaságiak ellen; végre a Vera-Cruzi vonalat a fővárostól kiindulva — a visszatérő francia hadsereg oltalmazta volt — elvonulásának ideje alatt.

Miramon, S. Jacintónál történt veresége következtében — hol az ő alig szervezett hadosztálya teljesen megsemmisített, kénytelen volt a Castillo tábornok parancsnoksága alatt szintén visszavonulóban levő, azonban még mindig harc képes hadosztályhoz csatlakozni, a kivel együtt az őket követő köztársasági csapatok elől

egészen La Quemada síkságig hátráltak ; itt február 6-án vívott ütközetben megverték ugyan az ellenséget, e győzelemnek azonban még sem volt annyi hatása, hogy hátrálással felhagyhattak — vagy az ellenség további előnyomulását hosszabb időre megadályozhatták volna.

San Luis-Potosi tartománynak kiűritése után a császáriak egészen Queretaróig vonultak vissza. Febr. 7-én pedig Toluca erődtett város is kiűritetett, mert elszigetelt helyzeténél fogva félni lehetett, hogy az összeköttetési vonalnak megszakítása következtében a várórség könnyen zsákmányul eshetnék az ellenségnek. A tolucai felmentő hadoszlopnak — Tavera tábornok vezénylete alatt — visszafelé tett útjában a Monte de las Cruces és a Lerma és Alcontrador nevű hegyszorosok közt — melyek a fővárostól csak néhány leguára fekszenek, — februárius hó 8-án igen kemény és fölötte vérengző összecsapása volt, a tulnyomó s a hadoszlopot nyomban követő azon ellenséges haderővel, mely Riva Palacio tábornok vezetése alatt a császáriak útját több helyen elállotta. A császáriaknak sikerült ugyan az ellenséget némely ponton visszaverni, és nagy erőfeszítés mellett utat törni maguknak, mindazonáltal oly véráldozatba került e csekélyeredmény, hogy szintén alkalmazhatók reá egy török szultánnak történelmi nevezetességű szavai, miként: ily győzelmet csak ellenségeinek kíván.

1867. febr. 6-án a francia hadseregnek utócsapatai is elhagyták a fővárost, és így a császáriak önmagukra és csekély számú hadi erejükre támaszkodhatván, a bekövetkezett összpontosítások következtében is kénytelenek valának csupán ama főutak biztosítására szorítkozni, melyek a még birtokukban maradt városoknak u. m. Queretaró, Puebla, V.-Cruz és Mexikó összeköttetésére szolgáltak ; egyedül Ramon Mendez hadosztálya mozgott még ezen a vonalon kívül — Michoacán tartományában, hol Corona és Regules csapatai ellen működött, és úgy a hogy még fentarthatta magát.

De, miután Miramonnak San-Jacintónál szenvedett veresége következtében, a fővároshoz vezető országút az ellenség számára nyitva állott, — s minthogy a katonai ügyek állása fölötte nyomasztó helyzetet teremtett a

császáriak részére: késedelem nélküli életbeléptetése vált szükségessé oly rendszabályoknak, melyek segítségével elhárítható lesz azon eshetőség, hogy az ellenség közvetlen a főváros falai alá nyomulhasson.

Ezen súlyos körülmények megfontolása czéljából, valamint azon oknál fogva is, miszerint a háboru veszélyei ellen a főváros mentve és az ostromzár kellemetlenségeinek alávetve ne legyen — a ministeritanácsban elhatároztatott, hogy a fővárosban összpontosított hadcsapatoknak egyrésze — a Queretaróban egybegyűlt hadsereghez csatlakozzék s ekkép egyesült erővel nyomuljon az ellenség elé, hogy azt előhaladásában feltartóztassa, esetleg pedig a jövő lét érdekében, — ha máskép nem történhetnék — döntő csapással a kétes állapotnak véget vessen.

Azon czélból pedig, hogy a császári tábornokok közt divó vetélkedéseknek és ebből kifolyó káros következményeknek eleje vétessék, — szükségessé vált, hogy a működő hadsereg élére oly egyén álljon, a kiben annyi tekintély és hatalom legyen összpontosulva, hogy bírjon oda hatni, mikép hasonló surlódások ne zavarhassák meg a szükséges rendet és egyetértést.

Ezen körülmények tekintetéből és hogy a tervbe vett fontos vállalat csorbát ne szenvedjen, Miksa császár föltette magában, hogy a mozgósított hadsereg fölötti fővezérletet átveendi, melynek — mint előre látni lehetett, — igen nagy fontosságú szerep jutand osztályrészül.

De mivel a honvédségnek szervezésével és fölállításával időközben nem haladhattak még annyira, hogy a fővárostól sok katonaságot elvonni lehetett volna, elhatároztatott, hogy egyelőre csak néhány száz emberből álló csapat-különítmény indíttassék Queretaróba, s az ennek kiegészítésére szolgáló pótcapatok aztán minél előbb fognának utánszállíttatni.

Miksa császár elindulása Mexikóból Queretaróba, Lecheria és S. Miguel-Calpulalpan melletti ütközetek.

Azon csekély számú hadierő, mely hivatta volt Miksa császárt Queretaróba követni, 1867. évi februárius hó 13-án reggeli 6 órakor állott fel a Mexikó és Tacu-

baja közt fekvő országuton; — ennek egyes részeit következő osztályok képezték: u. m.

1. zászlóalj	Guardia municipal de Mejico	500 ember.
1.	„ a 14. sz. soredtől	. . . 300 „
1.	„ a 15. sz. „	. . . 350 „
7.	lovasezredtől 100 lovas,
9.	„ 150 „
1.	„ egy szakasz 25 „
	Garcia-féle Contra-guerilla lovas osztálya	175 „
	Mexikói municipal Guardia lovas csapatja	100 „

vagyis összesen véve; 1.150 gyalog és 550 lovasból.

Ehhez tartozott még 8 db. ágyu 96 tüzérrrel és néhány emberből álló egészségügyi személyzet.

Európai felfogás szerint — a hol az uralkodóknak roppant hadseregek állnak rendelkezésükre — azt lehetne gondolni, hogy Miksa császárnak ily csekély erővel való föllépése kalandor kétes vállalatához inkább volna hasonlítható, mint más egyébhez; közelebbről ismerve azonban Mexikónak belviszonyait, azt fogjuk találni, hogy az ottani viszonyokat, katonai szempontból megitélve, még a legtávolabb arányban sem lehet összehasonlítani és párhuzamba hozni az Európában megszokott katonai intézkedésekkel, miután amott egy pár ezernyi hadcsapat, sok esetben annyit ér, mint mi nálunk egy jelentékeny hadsereg; tekintettel továbbá Mexikónak nagy kiterjedésére, az országnak aránylag igen ritka népességére és hogy az ottani kormányoknak csak kevés pénzkészlet áll rendelkezésükre — kénytelenek vagyunk beismerni, miszerint nagy hadseregek kiállítása Mexikóban igen nehéz feladat lenne, vagyis inkább, a lehetetlenségek közé tartozik.

A midőn Európában százezrekkel vonulnak a harcz-térre, Mexikóban csak egy pár ezernyi ember állítható a sikra; ez pedig oly tényező, mely abban leli kiegyenlítését, és magyarázatát, hogy az ellenfélnek ottan éppen oly fárasztó akadályokkal kell küzdenie, — és egyiknek sem lehet könnyű módon túlszárnyalni a másiknak erejét. Mindezek daczára nem szabad a mexikói hadjáratokat guerilla-hadakozásnak tartani, mert habár kisebb tömegekben kénytelenek is működni a hadcsapatok, de azért aránylag az ottani csaták csak olyan vérengzők és

az országra nézve ép oly eldöntőknek tekinthetők, akár mint a sedani és königräczi csaták voltak.

Azon hadierő, mely a császárt Queretaróba kísérte, — számra nézve igen csekélynek mondható, mégis a javabeli csapatokból volt az összeállítva; fölszerelése tekintetében is különbnek bizonyult mint a többi csapatok voltak, s jó harczy szellemüknek kell tulajdonítani, hogy e kis csapat, több alkalommal sokkal erősebb ellenség fölött is győzedelmeskedett, úgy mint a Monte de las Cruzes melletti csatában, hol a bevehetlennék állított ellenséges állást keresztül törvén, a két annyi számban és fedett helyről harczó ellenséget derekasan megverte és üzőbe is vette.

Miksa császár, Marquez tábornok és Aguirre vallás-és közoktatásügyi miniser kíséretében a mondott napon reggeli 8 órakor érkezett a menetkész hadoszlophoz, mely ő Felségét lelkes éljenzésekkel fogadta.

E lelkesedés, — mely a katonaság részéről a császár iránt nyilvánult — nem volt mesterkél, hanem a tisztelet és szeretetnek őszinte kifejezése; mely viszont a császárra a legjobb benyomást gyakorolta. A császár különben is — az ő szeretetreméltóságu és szives modora által — csakhamar megnyerte mások szívet, de azokét különösen, a kik hozzá közeledhettek és a kiknek alkal-muk lehetett kiváló jó tulajdonságait megismerhetni. Személyes bátorságáról is volt alkalom meggyőződni, kivált Queretaro ostromlásánál, midőn a legnagyobb veszély közepette sem vesztette el hidegvérüségét, sőt a katonai erények mintaképeül szolgálhatott; ilyenészerü erényei mellett, méltán kiérdemelte magának a történelemben: a *hős* nevet; pedig első eset volt reá nézve, midőn 1867. februárius 13-án személyesen lépett működő hadcsapat élére.

Ettől az időtől kezdve egészen új pálya nyílt számára, még pedig oly határozott alakban, mely szerint feladatául kelle elismernie, hogy a katonai műveletekre cselekvőleg és irányt szolgáltató módon kell hatnia. — minthogy az akkori körülmények ezt tőle komolyan és föltétlenül megkövetelték; mert máskülönb, minden eddigi erő megfeszítés, — mindazon sok vér, mely már kiontatott és még ezután is folyini fog — mind hiábavaló pazarlás lenne, s a parancsnokoknak elágazó törekvései

mellett, a hadiműködéseknel elkerülhetlenül szükségeltető egyöntetőség is, a tábornokoknak örökké tartó czivódása és egymás közt való megférhetlensége következtében felbomlanék. Hogy miért nem vett részt a császár az előbeni hadiesemények színterén, annak oka csupán abban keresendő, mert a francia sereg fővezérsége oly különleges hatalommal volt a saját kormánya részéről felruházva, mely minden beavatkozást kizárt, s ebből magyarázható ki azon visszás helyzet, hogy hadi működésük és egyéb intézkedéseik a császár érdekeivel sokszor homlok-egyenest ellenkeztek; — sőt ellentétes cselekvéseikre a Miksa császár által tett észrevételeket és rendeleteket Bazaine a francia hadvezér alig vette figyelembe.

A katonai hatalom ugyszólván korlátlanul Bazaine tábornagy kezeibe volt összpontosítva; a ki a császárral szemben inkább ellenséges indulattal viseltetett, mit elegendőképpen bizonyítanak, mindazon miveletei, hol majd nyíltan, majd pedig alattomosan a császár megaláztatására törekedett.

Miksa császár éleslátását a francia kormány e gyámskodó eljárása s a tábornokoknak azzal való visszaélései nem kerülték ki, s azért eleitől fogva óvakodott is a hadvezérlet ügyeibe avatkozni, nehogy egy pöffeszkedő és arrogáns, s alárendelt francia tiszt mellett a hadvezérlet kétes szerepében azzal látszólag is osztakozni kénytelenítették.

A Queretaróba menesztendő hadoszlop, a császár által megtartott rövid szemle után, azonnal utnak indult, rendeltetése felé. De a mint előre látható volt, nem kellett igen messze haladni, mert alig pár órai menet után, oly tudósítások érkeztek az oszlop parancsnokságához, melyek az ellenség közellétéről való sejtelmet kétségtelenné tették. — Ez időtájt, de különösen mióta a császáriak Tolucaerődöt kiűritették, annyira jutottak a dolgok, hogy néhány merész guerilla főnök, a köztársasági pártnak gyarapodása és nagyobbodó térfoglalása következtében, már majdnem a főváros kapujáig portyázott.

Mexitől alig 4 leguára (2 mértföld) az utban fekvő Tlalnepantla előtt, mintegy 20 lovasból álló ellenséges osztag mutatkozott, egy domb oldalán figyelő állást foglalván el, csapataink erejét és mozgásának irányát ki-

puhatolandó; — közeledésünkre azonban visszafutottak, hogy észleleteikről értesíthessék az övéiket.

Előcsapataink — délutáni 1¹/₂ óra táján — kisebb lovas járőrökre bukkantak az országút mellett fekvő Lecheria Hacienda közelében; az ellenséges zöm, mintegy 600 lovas, — a nevezett haciendát tartotta megszállva, Fragoso guerilla-főnök vezénylete alatt.

Marquez tábornok intézkedése folytán egy zászlóalj küldetett előre, oly utasítással, hogy az ellenséget oldalról támadja meg, egy taraczk pedig az országuton az említett haciendára intézett pár lövést. De alig dördült el az első lövés — az ellenség rögtön megfordult és nagysietéssel hagyta oda a haciendát, s e közben oldalról is megtámadtatván, oly zavarba jutott, hogy mintegy 80 lovas a többiektől elszakadván, ezek a mi lovasaink előtt szétfutottak ugyan, de rövid idő múlva újból megjelentek, és elég merészek voltak egy elkülönített zászlóaljnak főcsapatunkhoz való összeköttetését háborgatni, végre még is sikerült őket ismét szétverni és jó darabig üldöztettek, hogy megint a menelő hadoszlop közelébe ne juthassanak. — Mindennek daczára még az nap d. u. 4 óra felé újra megjelent az ellenség Cuautitlán előtt oly czélből, hogy az oda való bevonulásunkat megakadályozza; egy pár század gyalogságnak sikerült végre őket teljesen visszavetni, mire aztán az oszlop bátran bevonulhatott Cuautitlánba.

A császár ez összeütközések közben a csapat élén tartózkodott; — egy közharczos ellenséges puskagolyótól találva, épen közvetlen közelében sebesült meg.

E napon veszteségünk volt: *halottakban* 1 lovas tiszt és 1 gyalog közharczos; ez utóbbi az ellenség kezeibe kerülván, tova hurczoltatott és összevagdaltatott, holttestét pedig fejjel lefelé a cuautitlani temetőbe egy fára akasztották fel; sebesültekben: 5 legény.

A császári csapatok esti 6 óra után Cuautitlánba bevonultak, hol az éjt zavartalanul töltötték.

Éjfélutáni 1 órakor 35 mexikói lovassal és a Khenhüller vörös huszárezrednek e könyv írója által vezényelt egy századával Vidauri tábornok is megérkezett Cuautitlanba, jelentékeny mennyiségű löszert hozván Mexikóból a császári csapatok számára.

Februárus hó 14-ike csendesen folyt le és anélkül, hogy csapataink háborgattattak volna az ellenség által. Éjjeli állomásul szolgált Tepeji del Rio, egy csinos külsejű kis városka.

Februárus hó 15-én S. Franciscóban volt az éjjeli állomás. — De már utközben, utasok, kik velünk szemben találkoztak, jelentették, hogy Aroyo Zarkót, Cosio és Martinez guerilla főnökök — 300 gyalog és 200 lovassal megszállva tartják, és hogy a szintén utban eső Soledad és Potetitlán falvak, Juarez pártjabeli csapatok által vannak elfoglalva Carbajal parancsnoksága alatt.

Délelőtti 10 órakor elértünk a Canadába; ez mély szoros út, a hol 100 vontató marha tartatott készen az ágyuknak és társzekereknek a fensikra való könnyebb felszállítása végett.

San Francisco állomáson túl alig 2 órai járásnyira fekszik San-Miguel-Calpulalpam helység, nevezetes a Mexikó történetében hasonnevű útszorosáról és arról is, hogy 1860-ik évben Juarez tábornoka, Don Jesus Gonzales Ortega, itt verte meg a köztársaság akkori elnökének Miramonnak seregét.

Februárus 16-án, midőn a császári csapatok e ponthoz közeledtek, ismét mutatkoztak ellenséges lovas osztagok; — mozgásaikból gyanítani lehetett, hogy a szoroson való áthatolásunk elibe akarnak gátat vetni.

Különben is előre gondolható volt, hogy e helyen a queretarói út mentében szétszórva tartózkodó guerillák, gyülekezni fognak, hogy az útszorosban a kedvező védelmi pontoknak felhasználása mellett, a császári csapatok elé minél több akadályt gördíthessenek és hogy utunkat lehetőleg megnehezítsék.

Az útszorosnak erőszakkal való áttörhetése végett, elővédeink megerősítették és pár ágyu is előre küldetett; az ellenség állása és erejének kipuhatolása végett pedig, kellő számú járőrök küldettek ki. — Az oszlop zöme időközben pihenőt tartott S. Miguel helység alatt, hogy az oszlop vége jobban zárkózhassék.

Az ellenség — Cosio és Gilista vezérlete alatt 200 emberrel az út melletti dombok tetején foglalt állást s az ott levő sűrű bokrok közé rejtőzött; ezen felül egy

széles árok is védte rejtett állásukat, mely az út mellett elhúzódott s így azok minden oldal felől oltalmazva érezhették magukat. Ilyen kitűnő állásból nem volt nehéz a császári hadoszlopot menelése közben háborgatni s a szorosnak áthatolását megnehezíteni.

Elővédeink — az útszorosba történt behatolásuk alkalmával, — élénk tüzeléssel fogadtattak ugyan, de csak keveset árthattak a mieinknek, minthogy az ellenség igen korán és nagyobb távolságból mint kellett volna, kezdette a tüzelést. A mint elő és oldalvédeink feljuthattak a magaslatokra, azokon jól fedett állásokban néhány ellenséges csoportot vettek észre, de hogy ezek csapatainknak ne árthassanak, pár jól irányzott gránátlövés intéztetett közibük, minek következtében oda is hagyták rejtekhelyeiket.

Most az egész hadoszlop megindult és szintén behatolt a szorosba; eközben élénk tüzelés keletkezett mind a két részről, míg az egész oszlop ki nem lépett a fensikra. Csak egy ellenséges kis csoportnak sikerült (20—25 lövész) az út közelében elrejtődni; s a mint a hadoszlop dereka velük már egy magasságra feljutott, zöm-tüzet adtak volt azon kocsira, melyben a császárt vélték, a ki azonban az oszlop élén lovagolt, és többnyire azon legveszedelmesebb pontokon volt található, hol a csapatoknak buzdításra és jó példaadásra volt szükségük.

Hogy a császár mennyire volt kitéve az ellenség tüzének, abból is kivehető, hogy szakácsa ellenséges puska-golyótól találva, közvetlen közelében sebesült meg; mely eset ez alkalommal másodszor, de hasonló eset, kivált a későbbi időkben nem csak egyszer, hanem többször is ismétlődött.

Az útszorosnak erőszakkal történt áthatolása után, rövid pihenőt tartottunk a fensikon, hogy az oszlop jobban csatlakozhassék; ezt a rövid időt oldaltámadásainak kivitelére használta fel az ellenség, és lovasságával mintegy 400 lépésnyire közeledett; — lovas csapataink azonban feltartóztatták s rövid összecsapás után futásra kényszerítették; elleneink 2 embert és 4 lovat vesztek.

A császáriak vesztesége, — a terepviszonyoknak kedvezőtlen állapota daczára, de különösen az ellenség

tehetetlensége folytán, — igen csekély volt, mindössze néhány halott és sebesültből állott.

A következő napokban, illetve 4 napon át Aroyozarko, S. Juan del Rio, Sauco és Hacienda Colorado helységeken át egészen Queretaróig az uton többé nem háborgattak bennünket. Ugalde és több más csapatfőnök pedig, kik a fennebb említett helységekből elhelyezkedve voltak, annak hírére, hogy a császáriak közelednek — kisebb csapataikkal még elég korán visszahúzódtak egyes oldalt fekvő helységekre.

San Juan del Rio helységben Miksa császár *napiparancsot* bocsátott ki, tudtára adván a csapatoknak, hogy a hadsereg élére lépve annak főparancsnokságát ezen naptól kezdve személyesen átvette, hogy a haza függetlenségét és biztonságát megvédhesse azok ellenében, kik haszonlesésből a jó rendet az országban felbomlasztani és a törvényeket lábbal taposni szándékoznak.

Marquez tábornokot pedig egyuttal tábornoki főnévé nevezte ki maga mellé.

Ezen menet, a kiindulási pontjától vagyis Mexikótól kezdve egész Queretaróba történt bevonulásig — összesen 7 napot vett igénybe, habár a távolsága ezen útvonalnak nem több mint 32 legua vagyis 16 mértföld.

Bevonulás Queretaróba.

A császári csapatok februárius hó 19-én vonultak be Queretaróba, melynek lakosai mindig különös tisztelettel és ragaszkodással viseltettek a császár iránt; dicsérő elismeréssel mondható el róluk továbbá, hogy a legváltóságosabb körülmények között sem ingadoztak és mind végig úgy viselték magukat, mint nemes érzelmű emberekhez illik.

Az a nagy öröm és lelkesedés, mely Miksa császár fogadtatásánál nyilvánult, valódi rokonszenvenek volt őszinte kifejezése. Nem volt az mesterkéltség, sem amolyan behizelgő tüntetés, minőt csupán oly egyének szoktak készíteni, kik nem egyéb, mint saját érdekeik előmozdítására törekszenek, inkább oly fogadtatás volt az, mely azt tanúsítja, hogy nép és fejedelem a közjóra való törekvésben egyetértének egymással.

Bevonultunk tehát végre abba a városba, mely a világtörténelem egyik legszomorubb eseményének lett színhelyévé.

A szerencsétlen császár pedig — midőn a harangok ünnepélyes zúgása és az ágyuk dörgése közben e városba lépett, a hol a nép ezrei által örömujjongással fogadtatott, a kinek utjába virágokat és zöld faleveleket hintettek lábai elé, — e perczekben aligha gondolt arra, miként e hely leend reá nézve azon kelepceze, melyből élve ki nem szabadulhat, és a hol reményteljes életpályáját a legszomorúbb vég fogja megakasztani.

A Mexikóból — Miksa császár kíséretében — bevonult csapatoknak megérkezése után a queretarói helyőrség létszáma felszaporodott ugyan, de ezzel együtt sem haladta túl — Miramon tábornok parancsnoksága alatt — az 5000-et.

Hogy e kis hadsereg támadó föllépésre is képes legyen, már megelőzőleg utasítás küidetett Mendez tábornoknak Michaoacanba, hogy onnét huzódjék el és összes csapataival együtt siessen Queretaróba.

Ramon Mendez tábornok hadcsapata.

A vett utasítások folytán Mendez febr. 20-án az alig 5 óra távolságra fekvő Celaya városkába érkezett, a hol Quiroga ezredesnek kitünően fölszerelt lovasezredét magához vonván, febr. 21-én Apascóig, innét pedig tovább haladt Queretaróig, hová 22-én d. u. 2 órakor be is vonult.

Mendeznek hadteste 2500 gyalogosból és 1200 lovasból állott, és így összesen mintegy 3700 főnyi erővel birt; magával hozván még 3 üteg különféle ürméretű ágyut és vagy 800 db. vágómarhát; mindezeket Michoacamból hozta Queretaróba.

Sajátságos látványosság volt Mendez hadtestének bevonulása s bizvást elmondhatom, hogy e század folyamán legalább, talán egyetlen európai fejedelemnek sem volt s leend alkalma hasonló kinézésű csapat fölött szemlét tartani.

Az egész hadtest valódi harczedzett kipróbált és marczona katonákból állott, hanem a másfélévi hadjárat az egész hadtest fölszerelését és különösen ruházatát ret-

tenetesen megviselte, egyik katona rongyosabb volt a másiknál. Előfordult a többek közt olyan lovas katona is, kinek a tölténytáska meztelen vállairól csüngött alá, másoknak az inge — mely felső-testének egyetlen ruházatát képezte — száz foszlányban lobogott a széltől; voltak továbbá olyanok is, kiknek lábbeli hiányában a nagy csillagos sarkantu meztelen bokájukra volt felkötve.

Különösen szembeötlő volt rongyos állapotuk daczára, ezen indus katonáknak büszke magatartása, és azon kitűnő rend, melyben a császár előtt elvonultak: mert ha ilyen jó hirben nem állottak volna, a külső látszat után ítélve, inkább úgy néztek ki, mint valamely jól fölfegyverzett rablócsapat.

A nagy angol színműirónak ilyen kinézésű csapat lebeghetett szemei előtt, midőn Falstaff hadseregét megteremtette.

A sereg parancsnoka, — Ramon Mendez tábornok, a legbátrabb indusok egyike, azok közül való volt, kik egész erélyükkel hűségesen harczoltak a császárság mellett s Miksa császár személyéhez mindég különös ragaszkodással viseltettek; különben ő is leginkább a császárnak köszönhető, hogy oly gyors előmenetelben részesült. — A sors által eredetileg a nemes szabó mesterségre szánva lévén, alkalmilag egyszer megtörtént rajta azon baleset, hogy egy reá bízott kész öltönyt kártyán eljatszott; miért a hüvösre került, onnét azonban — egy pronunciamiento alkalmával ottani bevett szokás szerint — besoroztatott katonának, hogy majdan mint császári tábornok, rettegésben tartsa a juristákat.

Egy másik különös jelenség volt továbbá a quere-retarói helyőrségnél — egy igazi veterán: Calvo tábornok személyében.

Miután több mint egy tuzat elnöknek szolgált, végre igen lelkes bajnokává lett a császárságnak. — Előbbi csatákban elvesztvén a balkarját és a jobb lábát, utóvégre a jobb keze is megbénult. A fia, — egy 12 éves ifju, volt állandó kísérfje. a ki neki, az ő tehetetlensége miatt, nélkülözhetlenné vált.

Oly esetben, a mikor Calvo tábornok a csapatját vezényelte, rendesen a fia huzta ki a kardot hüvelyéből, hogy azt atyjának merevült markába nyomja; ez az ősz

ember aztán oly ifju tüzzel szólott katonáihoz, hogy azok egész lelkesedéssel mentek a csatába.

Queretaró és védművei minőségének leírása.

Febrnárius 23-án a védsánczok építése, illetőleg a már meglevő védműveknek helyreállítása és kiegészítése véttetett foganatba.

Queretaró, a hasonnevű kerületnek fő- és székvárosa, Mexikónak a 2-odrendű városai közé tartozik; 30,000 lakosa közt: 12,000 indus, kiknek nagyobb része kézi-munkával foglalkozik. Rendes utczái, nyilvános terei, sok szép épülete és gyönyörű kertjei, továbbá nagyszerű vízvezetéke által, Queretaró, ugyszólván az ország legcsinosabb városai közt foglal helyet.

Azon általában elterjedt nézet, hogy ezen város egy rendszeresen épített vár, vagy állandó védművek által megerősített helyet, vagy egy tábori állást képezne, teljesen téves állításon alapszik. — Queretaró nemcsak, hogy nyílt városnak mondható, hanem még hozzávéve azt a körülményt is, melyszerint egy patkó-alaku heglánczczal 3 oldalról van átkarolva, mindez amellettt tanuskodik, hogy a megerősítésre épenséggel sem volna alkalmas. Ez pedig oly lényeges körülmény, melylyel számolni kell, hogy a város megvédése és meghódítása czéljából később fejlődött harcok és viaskodások mikénti lefolyásáról hűségese birálatot adhassunk.

A haditerv szerint nem volt elhatározva, hogy a hadművelet csupán Queretaróra szoritkozzék; sőt ellenkezőleg abban történt megállapodás, hogy e város csak kiindulási pontnak legyen kiszemelve, és ha a szerencse a mi fegyvereinknek nem találna kedvezni, csak akkor használtassék fel támpontul egy erős védállásba való átmenetelre, a mihez e város elégséges oltalmat birt volna nyújtani — kevés időre.

Tekintettel a császári hadseregnek csekély létszámára, mey a Mendez hadcsapatainak hozzá számítása mellett is alig emelkedett 8,700 harczosra, — gondolni sem lehetett arra, hogy a védelmi vonal a várost környező magaslatokra is kiterjesztessék; oly esetben a város bizonyosan bevehetlenné tétetett volna, de másrészt

a csekély és gyenge hadierőnek elforgácsolása mellett, nem lett képes, a sokkal erősebb ellenfél támadásainak kellőleg ellentállni.

Ugyanazon okból tehát a város védelmi vonalát csak egy kis körre volt szabad kiterjeszteni, s e miatt el kellett tekinteni attól is, hogy a San Sebastian és S. Luis külvárosok a várost körül övedző védvonalba befogltassanak.

Kiemelendő továbbá még azon körülmény is, miszerint Queretaro erőditéseit az Európában használt műszaki munkálatokkal összehasonlítani, vagy egyenlő arányba állítani nem lehet. Idő, anyag és a hozzávaló kézierők hiányában, sőt mondhatnám, a miatt is, mert a régi szokáshoz is ragaszkodtak, tehát a védvonal megerősítése csak névleg existált; mert némely pontján, vagy semmi, vagy csak olyan kezdetleges sánczok képezték az erőditést, melyek igen gyöngye védelmet és tartósságot birtak volna nyújtani az európai romboló eszközökkel szemben, de az ottani viszonyokhoz képest, és a köztársasági hadsereg használatában álló hadiszerelekek ellen, mégis némileg megfeleleltek és fentartották magukat.

A Cerro de las Campanas, és a Santa-Cruz nevű kolostor, az erőditett védvonálnak főtámpontjait képezték.

A Cerro de las Campanas egy 100 láb magasságu domb, a városnak nyugati oldalán és ettől alig 300 lépésnyire fekszik; a monda szerint, az ősrégi-korban e helyen tartattak az isteni tiszteletek; de a függetlenségi háboru idejében sánczokkal volt körülvéve és a spanyoloknak arra szolgált, hogy a S. Miguel és Celeaya felé vezető utakat onnét megfigyelhessék. A Cerrótól jobbra és balra eső két hegylánczolat közt azon nagy síkság húzódik nyugat felé egész Leonig, melynek felülete a legjobb termő föld és rajta több virágzó hacienda van.

E földnek kisebb-nagyobb parcellákba felosztva s széles árkokkal körül kerítve, az egész területet átszeldelik, úgy, hogy a gyalogság még áthatolhat, de a lovasság és tüzérség előrenyomulásánál az ekként megszagotott terep, nehezen leküzdhető akadályul szolgál.

A városnak tulsó, vagyis keleti oldalán, a Cerro de las Campanas átellenében a Santa-Cruz nevezetű kolostor fekszik: ez egyike azon régi épületeknek, melyek még a spa-

nyolok idejéből fenmaradtak, a milyeneket az országban sok helyen lehet találni; szilárd építése és nagy kiterjedésénél fogva várkastélyhoz hasonlítható, de azon hátránnyal bír, hogy megvédésére aránylag sok erő igényeltetik.

Mintegy ágyulövésnyi távolságban szemben áll vele a Cuesta China hegy, melyre a Mexikóba vezető országút felkanyarodik, de ezen hegy úgy a kolostor, mint a város fölött is uralgó helyzettel bír.

A S. Sebastian és S. Luis külvárosok — Queretaro északi oldalán fekszenek, ezek sekély patak által, mely a Sierra Gorda hegyekből fakad, választatnak el a tulajdonképpeni várostól, és ezen a patakon át csupán egy hid vezet keresztül.

Mint előbb említém, — tekintettel a hadseregnek létszámára, hogy a védvonalat ne kelljen nagyon elnyújtani és a hadsereg erejét szétforgácsolni, — a külvárosoknak nem éppen szükséges megszállásától eltekintve lett. De az említett köhid és annak tulsó kijáratánál magánosan álló vámház *Mezon* befoglaltatván a védvonalba, egy gyalog század által megszállva tartatott. — A patak mentén épült házak falai elláttattak lőrészekkel, a patakra szolgáló utcák kijáratái pedig eltorlaszoltattak és védképes állapotba helyeztetek.

Eme védvonallal szemben és a fennebb említett külvárosok mögött, s alig egy puska lövésnyire kiemelkednek a S. Pablo és S. Gregorio magaslatok, mindegyiknek tetején van egy-egy kápolna és néhány ház építve.

Végre a védvonálnak déli részét, — melynek központját az Alameda, — (fásított sétatér, minőt Mexikónak minden nagyobb városaiban lehet találni) — egy nyitva álló térség, — a balszárnyát a S. Francisquito templom, a jobbszárnyát pedig a Garita di Celaya képezte; egész kiterjedésében e védelmi támpontokon kívül a többi védvonal csupán alig 1½ méternyi magasságu és egy sor téglából összerakott vékony fal által volt jelezve.

Továbbá egy magános ház — a Casa blanca, — tágas és erős fallal kerített udvarával együtt, bizonyos előretolt védművet képezett a nyílt térben.

Szemben ezzel a Cimatarío magaslat látható, mely Queretaro fölött teljesen uralgó helyzettel bír; közte és a város között egy hosszú lapály fekszik, az ugynevezett Caretas.

Ezen terepleirásból is kitűnik, hogy Queretaro tulajdonképpen három oldalról magaslatokkal van körülvéve, és csupán a Cerro de las Campanas felé van nyílt terep, és hogy a jelzett magaslatokról a várost könnyen lehet lövöldöztetni.

A város főterén fekvő nagy templom belseje hadszer- és lőszertárrá rendeztetett be, a felső lakosztály pedig kórházzá alakították át.

Pueblito, Celaya, S. Juanico, Carillo és S. Miguel Calende felé egy-egy külön elágazó út vezet ki a városból. A köztársasági hadcsapatok közeledése ezen utak irányából volt várható.

A császári sereg hadrendi beosztása.

A császárnak elnöklete alatt — Marquez, Miramon, Mejia és Vidaúri tábornokok részvétele mellett — febr. 24-én megtartott haditanácsban elhatároztatott, hogy egy tartalék dandár állittassék fel, mely Mendez tábornok vezetésére bizatik, de a császárnak közvetlen parancsnoksága alatt álljon.

Ezen tartalék dandárnak összeállítása következő volt:
Gyalogság: 3 zászlóalj, összesen 1222 legény.

Lovasság: külön 4 csapatban, összesen 646 lovas.

Gyalogságot és lovasságot összevéve: 1868 ember, ehhez beosztva volt: 1 tábori ágyuüteg 8 löveggel.

A queretarói hadseregnek egyéb osztályai pedig következő beosztást nyertek u. m.:

I. Hadosztály.

Casanova tábornok parancsnoksága alatt.

II. Hadosztály.

Severo del Castillo tábornok alatt.

A gyalogság összes létszáma 4129 gyalogosból állott.

III-ik vagyis a lovas-hadosztály.

Tomas Mejia tábornok alatt.

Az összes lovasság ereje pedig 2870 lovasból állott.

A queretarói helyőrségnek tehát, gyalogságot és lo-
vasságot összevéve: 8860 harczosa volt.

A köztársaságiak hadseregének közeledése.

Februárius 25-én néhány menekült azzal a tudósi-
tással érkezett Queretaróba, miszerint *Franco* guerillái
23-án Celayába berontottak és ott a lakosságon min-
dennemű zsarolást követtek el; de azon hirnek hallatára,
hogy egy császári hadcsapat Almanza alezredes vezérlete
alatt Apasco felől közeledik, még azon éjjel odább
állottak nagy sietséggel.

Februárius 26-án utóbb nevezett alezredesnek jelen-
tése szerint: Nautla helységben a lakosság fegyvert raga-
dott és felbátoritva a császáriak közelléte által, Busta
guerilláit teljesen leverte és egész csapatját megsemmi-
sítette.

Az ellenség hadseregének zöme Escobedo tábornok
parancsnoksága alatt S. Luis-Potosiból vezető ország-uton
S. Miguel Allende felé közeledett. Előcsapatai, már febr-
uárius 23-án léptek érintkezésbe a mieinkkel.

Escobedo hadserege, — az ország minden rétegéből
hozzá özönlő szabad csapatokkal, — napról-napra szapo-
rodott és a császáriak előretolt hadállásait már is fenye-
getni kezdette.

Ily körülmények közt a császáriak táborában is egész
erélylyel hozzáfogtak a hadsereg kiképezéséhez; e czél-
ból a csapatokkal naponta gyakorlatok tartattak; másrészt
pedig az ellenség feltartóztatására célzó fellépést azért
is halasztgatták későbbre, mert bizvást számítottak, hogy
a várt segítség rövid idő alatt megérkezik Mexikóból.

A tüzérség vezérfőnöke Miguel Arellano tábornok
kitelhető erővel sietteté a lőszerkészlet kiegészítését;
naponta 3000 puska, és aránylag elegendő ágyu-töltényt
volt képes elkészíttetni.

Az ellencsapatok egy része, a febr. 28-án beérkezett
tudósító jelentések szerint S. Miguel Allendénél állott; a
Jalisco és Michoacánból közeledő csapatok pedig Celayá-
ban csatlakoztak egymáshoz.

A császáriak támadó föllépésének megakadályozása.

Most lett volna a császáriaknak legjobb alkalmuk arra, hogy támadólag föllépjenek, és a közlő ellenséget egész erővel megtámadják, még mielőtt az ellenség, az ország minden részéről hozzá özönlő csapatait magához birta volna összevonni. Ekkor a császári hadsereg sok előnnyel birt és győzelmet arathatott volna, ha megrohanja az ellenségnek főcsapatját, a mennyiben a mi hadseregünk vezetésében egyöntetűség, — az övékében pedig folytonos viszály és vetélkedés uralkodott a hadvezérek közt. Mi több ágyulövegekkel, jobb katonákkal és minden bizonytalansággal ügyesebb hadvezérekkel rendelkezünk, míg nekik minden tekintetben ezek hiányával kellett küzdelemmel.

Ha a császáriak e kedvező időpontot felhasználták volna, mely az ő előnyükre intett; ha továbbá, nem engedtek volna az ellenségnek annyi időt, hogy haderejének számát 40 ezerig felszaporíthassa, melynek erejével aztán Queretaroóban a császári hadsereget könnyen lebilincselheté, — akkor a végeredmény is egészen más kép alakult volna a császáriak részére.

E végzeteljes idővesztő halogatásnak megmagyarázása és mentetegetése végett, a következő indokokra kell hivatkoznom.

A mint már elébb említém, — Miksa császár, még mielőtt a fővárost elhagyta és a hadsereg vezényletét még át sem vette, szigorúan meghagyta a hátramaradt ministereknek, hogy haladéktalanul küldjenek neki segítséget; e mellett különösen kiemelvén a vörös huszárok és a vontasövű ágyuknak Queretaroóba való utánszállítását.

De mind ezen üdvös óhajtásokról — melyek hathatós föllépésre okvetlenül szükségeltettek volna, — a ministerek teljesen megfeledeztek, vagy készakarva, vagy pedig gyávaságból eltekintettek.

A Mexikóból történt elindulás alkalmával, csak nagy nehezen tudott a pénzügyminister 50 ezer dollárt az utrakelt hadsereg számára behajtani; ez is tanulság arra nézve, hogy ama nagyszerű ígélet csak pusztán ígélet s

hazug hitegetés volt. Az összes utánszállítás, — mely Queretaróba küldetett, a csupán 29 ezer dollárból álló egyetlen egy küldeményre törpült. — Hol maradtak hát ama pénzbeli és katonai segítségek, melyeket a császárpártiak és ezek élén a clericálisok felajánlottak a hadviselés költségeinek fedezésére és elősegítésére, csak-hogy a császárt az országban való megmaradásra reá birhassák?

Eddigi tapasztalás szerint vajmi kevés valósult meg mindabból, miket Campos és a többi ministerek a hadsereg fenntartására nézve kilátásba helyeztek.

A ministerek, de különösen Campos, régóta szövik vala már a hazugság hálóját; — eléggé tanuskodik arról, az is, hogy sem a vörös huszárezredet, sem a vontesövíű ágyukat nem, — az igényelt pénzből pedig csupán 29 ezer piastert küldettek Queretaróba.

A papi és a kormánypártbeliek félszeg eljárása és önző érdekükből eredő gyáva hitszegésük már jó eleve magvát rejtették ama káros következményeknek, melyek az egész ügynek megbuktatására szolgáltak.

Ily körülmények közt a császári hadseregnek nem lehetett még csak rövid időre sem elhagyni Queretarót, mely annak eltartásáról gondoskodott, a honnét ugyyszólván a mindennapi kenyerét kapta. Elhagyni Queretarót, mint ama fontos pontot, mely a fővároshoz vezető utaknak kulcsát képezte, nagy könnyelműség lett volna; mert ez esetben a csekély erejű császári hadsereg, a maga főtámpontjától megválva, nem csak visszavonulási utját veszíthetné, hanem éltető erejének minden további kutforrásától is megfosztatott volna aztán egy vereség esetében nem lehetett volna egyebet tenni, mint a hegyek közé menekülni, vagyis a saját ügyét mindenkorra elveszítettnek tekinteni.

Igy tehát Queretarót, mint a hadműködés alap-pontját elhagyni, — csak a végső esetben volt megengedhető; de mivel ez eset ekkoráig még nem következett be, ekkép a császáriak nem tehettek mást, mint Queretaró falai mögött bevárni az ellenséget; annyival is inkább, mert még nem jutottak odáig: hogy kénytelenítve lettek volna va banque-ot játszani, és könnyelműen koczkáztatni egész jövőjüket.

A pénzbeli szükségletek fődözetére nézve, a császár kénytelen volt már márczius 1-én 150 ezer Piastert a várostól fölvenni, — mihez az áldozatkész lakosság egész készséggel is hozzájárult, hogy a hadsereg szükségletein segítve legyen, s azt is láthatá a lakosság, hogy a befolyt pénzek egyedül a kényszerhelyzet által alkotott célokra fordittatnak; holott azelőtt, még a Presidensek idejében, szokás szerint a pénzek nagy része a tulajdonképeni rendeltetése céljától elvonatván, többnyire a hivatalnokok zsebeibe vándorolt és így nyomtalanul eltűnt. . . A kivetett kölcsönpénzek behajtásával — az időközben pénzügyi ministerré kinevezett — Vidauri tábornok bizatott meg, — a kinek megbiztatásában a császár szerencsés választást tett; mert nevezett a pénzügyek kezelésénél szakavatottnak bizonyulván, nagyrészt az ő hivatalos buzgósága és tapintato eljárásának lehet tulajdonítani azon kedvező körülményt is, hogy a hadsereg még a legváltóságosabb helyzetben is, aránylag meg lehetős eltartásban részesítettetett; és hogy a kölcsönpénzek egy pár nap alatt teljesen befizettettek.

Mivel az ellenség már oly közel volt Queretaróhoz, hogy tartani lehetett attól is, mikép a Mexikóval való közlekedés — kivált kisebb csapatok részére — veszéllyel járhatna, ennélfogva a császár utasítást küldött Mexikóba, hogy minden további csapatszállítás beszüntetessék; a pénzküldeményekre nézve pedig, hogy azok váltókban küldetnének Queretaróba. Ezen intézkedésre különben sem volt szükség, mert a hűtelen ministereknek ugy sem volt szándékukban, a távollevő császárt csak némileg is támogatni.

Miksa császár levele Aguirre minsterhez.

A „Hivatalos-Közlöny“ — *Boletin de noticias* — márczius 2-án megjelent száma, egy érdekes cikket tartalmazott, melyben Miksa császár Aguirre cultus-ministeréhez intézett kéziratával azon régi óhajára hivatkozik, miszerint az országban való további megmaradását egy nemzeti congressus határozatától kívánná megerősítve látni; vagy pedig lemond a kormányzóságról és azt oly

kezekbe óhajtáná fektetni, kik a népnek szabad választása folytán, arra legjobban volnának hivatva.

Az említett kéziratnak tartalma következő:

Kedves Aguirre miniszterem!

Nehogy abbéli elhatározásomat, — melynek folytán a Queretaro-ba történt kivonulás alkalmával, az újonnan szervezett hadsereg élére léptem, — részint az országban tartózkodó rosszakaratu egyének, részint pedig olyanok, kik az ország határain kívül izgatnak, — az engem kötelező fontos okoknak nem ismerése miatt félremagyarázzák: szükségesnek tartom, a kormány intézkedései ellen emelt rágalmak megczáfolása tekintetéből a jelen nyomasztó körülményeket a maguk valódiságukban megismertetni.

A miniszteri tanácsnak meghallgatása után, — az abban fölvetett elvi kérdéseknek megvitatása és a kimondott határozatnak elfogadása következtében létesült megállapodást szentesítvén, az elfogadott elvektől ekkoráig nem történt semminemű eltérés.

Most is ugyanazon meggyőződéstől vagyok áthatva, hogy az országos bajok, csupán egy képviseleti testületnek összehívása által orvosolhatók, és hogy ilyen testület lenne hivatva az országnak tartós jólétet teremteni és a különféle pártok egymáshoz való közeledését elősegíteni. Holott különválva, mindég az ország szerencsétlenségét, és egymás iránti halálos gyűlöletet idézhetnének elő.

Ez eszmét már akkor tápláltam magamban, a midőn az országba jöttem; később pedig, midőn láttam, hogy az ország képviselői szabadoknak érezhetnék magukat az idegen befolyástól, vagyis a francziák elvonulása után, — újonnan figyelmeztettem a nemzetet, hogy a különféle pártbelieknek most már könnyű volna a kiegyezés.

A meddig a francziák az országban voltak, még csak gondolni sem lehetett arra, hogy a nemzeti gyűlés megalakulhasson és szabad akarata szerint gyakorolhassa jogait. — Orizábába történt elutazásom pedig inkább sietteté a francia hadseregnek elvonulását az országból; mi által elérkezettnek véltem azt az időt, melyben a congressusnak összehívása fölött korlátlanul lehetne

nyilatkozni. Holott ennek előtte, már csak azért sem lehetett volna ilyesmiről értekezni, mert az elvonult francziák legfelsőbb körében, a legnagyobb ellenszenvvel viseltettek ily eszme iránt.

Pedig a polgárháborúnak megszüntetésére és az annyi sok vérontásnak megakadályozására, nem lehetne jobb eszközt találni, mintha az ország oly kormányalapot nyerhetne, mely a nemzetnek többségét és ennek szabadakarátát képviselhetné.

Én a nemzet által megválasztott fejedelem és főnöke az országnak, örömet alávetettem volna magamat a többség akaratának másodszor is, mert ama benső óhajtól valék áthatva, hogy a haszontalan vérontások valahára megszüntetnének. Sőt ennél többet tettem; mert magam is, vagy megbizottaim által fordultam azon egyéniségekhez és főnökökhöz, kik a szabadság harczosainak és a haladási párt képviselőinek neveztetik magukat, oly célból, hogy ők is velem együtt a népszavazatától tegyék függővé a sorsukat... De mit használtak mind eme törekvéseim?

Azon emberek, kik szabadelvűségről szeretnek beszélni, nem akarták, vagy nem teheték, hogy sorsuk a nép szavazatától tétessék függővé; és azzal válaszoltak, hogy agyonlövették a legjobb hazafiakat és honpolgárokat.

Ezzel tehát rútúl utasították vissza az odanyujtott testvéri kezét, mely hivatva lett volna a testvérek közt az egyetértést és békét helyreállítani; de ők mint szenvedélyes pártoskodók inkább fegyveres kézzel és kardhatalommal akartak a nép fölött uralkodni.

Miben rejlik tehát a népnek szabadakarata? És azt is kérdem, hogy melyik részről indul ki a nép felszabadításának eszméje?

Egyedüli mentségüket az ellenpártbeliek csak abban lelhetik, hogy maguk sem tudják tulajdonképpen, hogy mit cselekednek, mert különben vissza kellene rettenniök ama borzadalmas eseményektől, melyeket véghez vittek volt jogtalanul. Ők tehát az ország ügyeinek rendezésénél, mint képtelenek, számba sem vehetők. De annál inkább áll a mi kötelességünkben, az országot és a nép szabadságát megmenteni és egész erélylyel odatörekedni,

hogy a béke és rend helyreálltassék, és hogy a nép szabadon gyakorolhassa legszentebb polgári jogait.

Ezen indokokból jöttem én személyesen ide Queretaróba; mert minden törekvésemnek az a célja, hogy az ország javát előmozdítsam és hogy másodsor is elháríthassam tőle az idegen befolyások káros következményeit.

S minthogy a beavatkozott idegenek fegyveresei már visszavonultak kelet felé, tehát érkezettnek tartom az időt, az óhajtott célnak elérésére törekedni, mert nem nehezedik többé a fegyveres hatalomnak befolyása sem az ország függetlenségére, sem pedig kiegészítő részeinek épségben való tartására.

Az ellenpártbeliek még mai nap is üzérkednek az ország területe felett, miért is különösen oda hatni kell, hogy az ország területeivel való sáfárkodásnak egyszersmindenkorra vége vettessék, és a bárhonnét keletkező idegen befolyást, teljesen távol kell tartani. — Ha ezt elértük, akkor bekövetkezik az az idő is, melyben Mexikó sorsa fölött egyedül a nép képviselőténak határozata fog dönthetni; intézményeit maga szabályozhatja, és a fölött is dönthet majd, hogy minő kormányformát adjon az országnak. — Ha pedig létre nem jöhetne a képviselői intézmény, és ha mi, akik ezután törekedtünk, ebbeli küzdelmünkben legyőzetnénk, a közvélemény az esetben is nekünk fog igazságot szolgáltatni, mint a kik a nép szabadságaért küzdöttek, és mondhatni fogja mi rólunk, hogy sohasem sáfárkodtunk az ország területével, sőt minden törekvésünk oda irányult, hogy az országot az idegenek befolyásának káros következményeitől megóvhassuk; végre pedig mindezt azért tettük, hogy a népszavazat elvi kérdését győzelemre segíthessük.

Fogadja legbensőbb hajlamaim nyilvánítását, melylyel maradtam önnek jóakarója:

Queretaró, 1867. márczius 2.

Miksa s. k.

Abbeli hivatkozással, miszerint a császár maga is megkísértette a köztársasági pártiak vezéreit arra birni, hogy ők is küldenének követeket a congressusba, saját

pártjuk képviseltetése végett, — azzal csak jó szándékát akará bizonyítani; másrészt pedig reá mutatni azon tényállásra, hogy Porfirio Diaz miképpen viselte magát a császárnak ezen hazafias törekvésével szemben, midőn Don Juan Pablo Francót — mint a császárság küldöttjét agyonlöveté, ama hamis vád ürügye alatt, mintha a császár küldetésében arra akarta volna Diazt csábitani, hogy vállalná el Mexikó és Puebla tartományokban a helytartóságot.

A juaristák összpontosító hadmozgalmai Queretaró körül.

Hadikémek tudósítása szerint, márczius 3-án a juaristák tábornoka — Escobedo — 3000-nyi gyalogság, 2000 lovassággal és 18 db. tábori löveggel S. Miguel-Allende várost megszállotta; Queretaró háta mögött is a Mexikó felé vezető úton szintén mutatkoztak ellenséges csapatok, s ezek S. Juan del Riót. és S. Caterina helységeket foglalták el.

A császáriak is sok erélyt és buzgóságot fejtettek ki a hadsereg szervezésének befejezése körül Queretaróban és különösen fáradhatlanul munkálkodtak a hadilőszer és egyéb felszerelési czikkek beszerzésén; Arellano tüzérségi vezérfőnöknek köszönhető ama szép eredmény, hogy 8000 db. puskatöltény készült el naponta, és hogy 60 ágyufogatra való szerszám beszereztetett, mi által a tüzérségnek a harctéren való alkalmazását lényegesen elősegítette.

Márczius 5-én éjjel érkezett tudósítás szerint: az ellenség seregének zöme, a Celaya és San-Miguel helységekből erre felé vezető utakon folytatta utját, és elővédjével — Aureliano Rivera parancsnoksága alatt — 300 lovast Chichimiquilar faluig előre küldött.

Az ellenség összpontosító hadmozdulata következtében a császár is elrendelte, hogy a Queretaróban összpontosított hadcsapatok, a következő napon ütközet-állásba helyezkedjenek.

A császári hadsereg felvonulása.

A császári hadcsapatok márczius 6-án már reggeli 4 órakor következőleg valának felállítva: u. m.

A Cerro de las Campanas képezte a felállítási vonal központját, mely egy lövész zászlóalj és egy üteg ágyuval volt megszállva; ettől balra, a Celaya-Garitaig az I-ső gyalog hadosztály állott, jobbra pedig a II-ik gyalog hadosztály foglalt állást a S. Gregorio kápolnáig kiterjeszkedve.

Az egész felállítási vonal mintegy félkörívet képezett.

A város főterén a tartalékcsoportok állottak, innét azonban később az Alamedára tétettek át.

A lovas hadosztály pedig, a körülményekhez képest, majd az Alamedán, majd pedig a Celaya-Garita közelében tartózkodott.

Az ellenség közeledését a délutáni órákban már szabad szemmel is lehetett látni; esti 5 óra felé az ellenség a város közelében fekvő Jacal, S. Juanico és Santa Maria nevezetű haciendákat megszállotta, többi csapatjaival pedig a nevezett haciendák körül elterülő síkságon ütött tábor.

A császári csapatok felállításában márczius 7-én semmi lényeges változás nem fordult elő, csak a jobb-szárny a S. Gregorio tulsó oldalára is kiterjeszté figyelmét, a balszárnyat pedig előre tolván, ez által a maga felállításában félkanyarodást csinált.

A Santa Cruz kolostorban az ősz Calvo tábornok vette át a parancsnokságot, e fontos pont 4 gyalog század által, 4 db. ágyuval tartatott megszállva.

Végre a városnak fegyvert fogható önkénteseiből szabad csapat alakított, mely végső esetben a torlaszok megvédésére lett volna hivatva, úgy a S. Sebastián külváros lakossága is ajánlkozott a császáriaknak segítséget nyújtani, mi czélből fegyvereket kértek, a mi nekik meg is adatott.

A császár a Cerro de las Campanas tetején tölté az egész éjet, a sátor oltalmát megvetve, az utolsó katonával egyenlően ő is a szabad ég alatt, és a földön aludt.

A Cerro magaslat, mint sgyik legfontosabb pont védelmére, a már rajta levő őrségen kívül márczius 8-án még egy zászlóalj és 4 db. ágyu rendeltetett, s ezen kívül egy tábori sánczczal is ellátatott.

Egy ellenséges lovas csapat ugyanez nap reggel 9

órákor, a terepnek kipuhatólása végett, majdnem egészen a mi védvonalunkig merészkedett közeledni, de a mi lovasaink által csakhamar visszaugrasztatott; merészségüket 10 emberük veszteségével fizetvén meg.

Az ellenség táborából átjött szökevények állítása szerint: rossz bánásmód, és hiányos ellátás miatt a juarista hadseregnél nagy az elégedetlenség. Erejük létszáma 30 ezer ember 40 ágyuval. De a katonák nagyobb része összefogdosott legénységből áll.

A két ellenfél hadcsapatainak felállításában történt változások.

Este felé a San Gregorio magaslatnak tulsó oldalában fekvő S. Pabló helység felé vonult az ellenség, s így a mi jobbszárnyunk átellenében foglalt állást, ennek következtében márczius 9-én a császáriak megfelelő hadmozdulatot voltak kénytelenek véghez vinni; minek folytán az I-ső hadosztály a patak tulsó partjáról az innenső partra vonult vissza, balszárnyát a megerősített kőhidhoz támasztván, jobbszárnyával pedig a Celaya-Garitához támaszkodván, hogy az ellenségtől tul ne szárnyaltathassék.

Az összekötő kőhid mindkét vége sánczok által megerősítettvén, a patak mentében fekvő házak teljes védelmi állapotba helyeztetek.

Délelőtti 11 órákor a gyalogság a laktanyákba vonult, a lovasság azonban a San Sebastianó külvárosba vezető főutat szállotta meg. A tartalékcsoportok pedig a főtéren foglaltak állást.

Még a reggeli órákban egy más ellenséges lovas osztag közeledett S. Pabló felől, de csakhamar a miénk által űzőbe vétetvén, ez alkalommal egy ellenséges tiszt levágtott. — Délután pedig a Quiroga lovasezrede tett ki-rohanást a Jacal haciendára, s miután az ellenlovasságot onnét elűzte, előbbi felállítási helyére a Casa Blancahoz visszatért.

Márczius 10-én az elővédek közti tűzharcz mindkét részről már korán reggel megkezdődött.

Quiroga ezredes 600 lovassal a Cerro előtti siktérre vonult, s előnyomulása alkalmával megrohanván az ellen-

ség élelmezési oszlopát, rövid összecsapás után 200 db. szarvasmarha zsákmánnyal tért vissza.

Ugyanekkor mintegy 50 gyalogos a Cuesta China felé lótáp harácsolása céljából indított, azonban 150 ellenséges lovas által megtámadtatának, s a túlerő előtt kénytelenek voltak visszavonulni. A d. u. órákban minden veszteség nélkül Cruzba vissza is értek.

A Cuesta-Chináról Cruzba és innét sok bolthajtásos iveken át a városi közkutak táplálására szolgáló vízvezetékét az ellenség ez napon oly célból romboltatta szét, hogy annak szétvágása által a kutakból a víz kiapadjon; de mivel a város még több kuttal is rendelkezett, ebbeli intézkedésével nem okozott valami nagy aggodalmat a városnak.

Este felé mindkét részről ismét megújult az elővédek közti tűzharcz.

A reá következő napon, márczius 11-én a d. e. órákban Mendez tábornok egy lovas dandárral vonult ki a S. Miguel-Garita felé, hogy az ellenség ottani állását és erejének számát kipuhathassa; ebbeli feladatának megfelelően, a kellő felvilágosítások megszerzése után a kiküldött lovasság ismét visszatért a városba. — Ez alkalommal csak egy lovasunk sebesült meg.

Délután pedig egy vadász-csapat küldetett ki azzal a feladattal, hogy a balszárnyunkkal szemben levő pajtából, az oda befurakodott ellenséges elővédeket elűzze. Ezek segítségére 400 ellenséges lovas sietett a mieink ellen, de mivel a Cerron elhelyezett ágyutelep tűzkörébe jutottak, néhány jól irányzott lövés által visszautasítottak.

Miramon tábornok szintén intézett 1500 emberrel a Cuesta China alatti Canada nevezetű völgy szorulat ellen támadást, hogy az oda befészkelődött Carbajal és Miranda guerilla főnökök által elfoglalt állást és csapatjuk erejét kipuhathassa.

A mieink közeledésére az ellenség nagy sietséggel huzódott vissza, hátrahagyván 55 db. szarvasmarhát, 200 db. juhot és kecskét, 2 db. lovat s 4000 db. tortillának megfelelő kukoricza lisztet; mindezeket a mieink összeszedvén, jól megrakódva tértek vissza a városba esti 7 óra tájban.

Délutáni 5 órától kezdve szemlélhető volt, hogy az ellenség előretolt mindkét szárnyát hátrább huzta.

E napokban Mejia lovas csapatai egy amerikai illetőségű ellenséges kapitányt fogtak el, a ki már másodszor került a császáriak kezébe, de azért most is, mint annak előtte, kegyelmet nyert.

Mexikó népeinek jellemét leghivebben tükrözi vissza azon ősi vad szokás, hogy a hadifoglyokat — majdnem kivétel nélkül — lemészárolták. A hadifogoly halottnak tekinthette magát s azon barbár elvnek, hogy „a halott ember többé nem árthat” — eleinte — megtorlásul a köztársaságiak által elkövetett vérengzéseknek — a császáriak is hódoltak; mióta azonban maga kezelte a császár a hadsereg parancsnokságát, azóta határozottan meg volt tiltva a hadifoglyokkal való rossz bánás. Ennek folytán a queretarói események ideje alatt egyetlen végrehajtás sem fordult elő, sőt az enyhe rendszabály annyira ment, hogy azok is kegyelmet kaptak, a kik egyszernél többször elszöktek és ismételten elfogattak.

Ezen emberséges eljárás hadifoglyaival annyival is inkább becsületére válik a queretarói hadseregnek, mert tudvalevőleg az ellenség kezébe került császáriakra a fentebb jelzett rosszabb sors várt.

Ama hirhedt törvény pedig, mely Bazaine tábornok felbízgatására a császár által szentesítést nyert és 1865. évi október 3-án életbe léptettetett, — csak egy éven át állott fenn; mert 1866. évi október 22-én a császárnak legfelsőbb elhatározása folytán, a midőn Orizábába vette utját, Hochapan nevű haciendában tartott állomási helyen érvénytelennek mondatván ki, hatályon kívül helyeztetett.

A császáriak részéről ezen törvény addig is, míg fennállott, igen enyhén, a francziák által azonban kegyetlen módon gyakoroltatott. — Dupuin francia tábornok kegyetlenségei és u. n. repülő-csapatának undok tettei annak idején európszerte híresek voltak, és sokkal gyalázatosabbak, semhogy azokat itten főlemlítésre érdemesnek tarthatnám.

A császárt csakis azon egyedüli körülmény bírta reá venni ama törvény kibocsátására, mert Bazaine tábornok javaslata folytán szükséges volt egy oly erélyes rend-

szabályhoz nyulni, hogy az országot a még imitt-amott elszórva felmerülő bandáktól meg lehessen tisztítani; s minthogy 1865. év szeptemper havában kiment volt az országból Juarez, tehát a fegyveres bandák megfékezésére szigorú és kivételes rendszabályokat kellett életbe léptetni.

De sokkal inkább éri a felelősség ezen kivételes rendszabály életbeléptetéseért a ministeri tanácsot és azokat, kik azt tárgyalás alá vonták és törvénynyé alkották. A császárral elhitették, hogy hasonló törvény Juarez idejében is existált és gyakoroltatott, de az csak olyan egyének ellen szól, kik az országban a jó rendet és békességet azon czélból akarják megzavarni, hogy a szabadság színe alatt annál biztosabban törhessenek a békés polgárok élet- és vagyónbiztonsága ellen.

Márczius 12-én Severo del Castillo tábornok az ő dandarával a S. Miguel helység ellen vonult ki, azon czélből, hogy az ellenség hadmozdulatainak czélját és az Alvaradoi dombok mögé vonult ellenség csapatainak erejét kipuhathassa; Mejia tábornok pedig 2000 főnyi lovasságát azért állítá fel a Cerro előtti sikon, hogy Castillo hadmiveletétől az ellenség figyelmét elvonván, adandó alkalommal az előbbinek támogatására is készen álljon.

Egy órai tüntető csatározás által szándékba vett czélját elérvén, azzal Miramon ismét visszatért előbbeni állásába, mely alkalommal Villasana ezredes a vadászászlóalj parancsnoka súlyosan megsebesült.

Délután a Cuesta-China magaslaton nagyobb ellenséges csapatok mutatkoztak, miből azt lehetett következtetni, hogy arról az oldalról is támadás várható.

Ekkoráig még nem fordult elő valami nagyobb szabású ütközet, mert a mint látszott, mindkét fél kimélni akarta a maga erejét. A juaristák azon okból, hogy támadásaiknak kiindulási pontjául a jobbnál jobb helyeket megszállhassák, a császáriak pedig azért, mert előnyösebbnek tartották az ellenség támadásait fedett helyben bevárni; azonban úgy látszott, mintha különösen az ellenség mozdulatainak megfigyelésére akartak volna szoritkozni, hogy adandó alkalommal mennél hathatósabb ellenállást fejthessenek ki, valamely megtámadás esetében.

Márczius 13-án már eléggé ismert volt, hogy az

ellenség az ő hadiállását teljesen megváltoztatta, és hogy főerejével a Cuesta-China és S. Gregorio magaslatokra felvult, ekkép Queretarót mintegy félkörben átkarolván, a Cerro előtti lapályon csak egy gyenge különítményt hagyott, hogy a körülkerítés teljesnek látszassék.

Az különben is a dolog természetében állott, hogy az ellenség előnyösebbnek találandja, magát biztosítandó előbb a magaslatokat megszállani, és a támadásra onnét kiindulni s nem a lapályból, a hol kevés támaszt lelne az elszórt egyes tanyák között.

E napon a császár is megváltoztatta főhadiszállásának elhelyezését, átköltözködvén a Cerróról a S. Cruzba, hogy a hadsereg újabbi állásával összefüggésbe hozza a főparancsnokság tartózkodási helyének álláspontját is. Ennél fogva a megerősített kőhid képezte a császáriaknál a központot, a balszárny a Cerróhoz, a jobbszárny a Cruzra támaszkodván, Mejia lovas hadosztálya pedig az Alameda és a Casa-Blanca közti térségen foglalt állást.

A középen állott Castilló tábornok, a balszárnyat Miramon, a jobbat Mendez, a tartalékdandárt pedig a császár rendelkezése mellett Marquez tábornok vezényelte.

Az ellenség ugyane napon valószínűleg, hogy lövegeinek horderejét kipróbálja, a Cuesta-Chináról S. Cruz lövetését megkezdte.

Mint már előbb említettem, a mondott kolostor falai oly szilárd anyagból építvék, hogy az ellenség lövegei nem nagy kárt okozhattak rajta, s ezért a Cruz a védelemre igen alkalmasnak mutatkozott; de egyszersmind azon hátránnyal is birt, hogy nagy kiterjedésénél fogva nagyobb erőt igényelt a megvédésére, mint ez a csekély számú császári megszálló hadseregtől kitelhetett volna.

A császáriak tehát ugyanezen okból kénytelenek voltak néhány pontnak megszállásától eltekinteni, mely körülmény, mint azt a későbbi ütközeteknél látni fogjuk, a császáriakra nézve könnyen veszedelmessé válhatott volna.

A Cruz-kolostornak megszállására 2 zászlóalj gyalogság, egy árkász és egy osztrák gyalog század volt kirendelve; továbbá a templom előtt felhányt sánczokban 4

drb. 8 fontos és egy taraczk volt az ellenség által megszállott S. Sebastian külvárosra irányozva.

A márczius 14-iki csata.

A márczius 13-iki nap és a bekövetkezett éj elég csendes volt. — Márczius 14-ik reggelén azonban a juaristák igen erélyes és szivós kitartással vezetett általános támadást intéztek a császáriak ellen, s ezen csata a támadó köztársasági csapatoknak általános megveretésével és visszavonulásával esti 6 órakor végződött.

Ez első jelentékeny összeütközésnek leírását a Boletin de noticias (Hivatalos Közlöny) következőleg adja elő:

Márczius hó 14-én reggeli 9 óra után, a Cuesta-China magaslatán elhelyezett ellenséges ágyu-ütegek jelezték az általános támadás megkezdését, erre Pueblito helység felől nagy tömeg lovassággal közeledett az ellenség, hogy a Jacal nevű haciendát megrohanhassa.

Az itt említett hacienda közelében, del Pinto Garitánál volt Mejia tábornok lovas hadosztályának főhadiszállása.

De alig jutott az ellenség lovassága a mondott haciendáig — Mejia tábornok egy lovas dandár élén, oly hirtelen tört elleneinkre, hogy azok sebes megfutamodásban kerestek menekülést, az őket még jó darabig üzőbe vett császári lovasság elől, kik által az ellenséges tábor tulsó határáig — Las Estancias-ig kergettettek vissza.

Győztes lovasságunk alig tért vissza előbbi felállítási helyére, már is egy újabb támadást intézett az ellenség gyalogságával a város északi része ellen, hogy a folyamon való áthatolást kierőszakolhassa. E végből nagy tömeg gyalogságot vezetett az ellenség a tűzvonalba; s bár a mieink által többször visszaverettek, mindannyiszor a dombok mögött gyülekezve ujult erővel megint a mieinkre támadtak. Nagy elkeseredéssel és szivós kitartással tartott ezen a vonalon a viaskodás több óra hosszáig.

De az ellenség minden erőmegfeszítése és elszántsága mellett sem tudott tért foglalni a Castillo és Casanova tábornokok által védett vonalon, s úgy másutt sem, mert vitéz katonáink nem csak a gátak mögött tudtak erős

ellentállást kifejteni, hanem kilépve azok mögül, szuronyt szegezve verték vissza az ellenség támadásait, mely alkalommal egy vontcsövíű ágyut is elfoglaltak, és visszaterő utjokban sok hadiszert szedtek föl és számos hadifogolylyal tértek vissza felállítási vonalukba.

Ezen viaskodásnál bámulatos biztossággal és sok sikerrel közreműködtek a mi ágyu-ütegeink, és a Cerro de las Campanas erődből romboló hatással szórták a lövedékeket az ellenség tömegei közé.

A császári főhadiszállás szintén többszörös és ujitott támadásnak volt színhelye; s minthogy a Cruzban csak gyenge őrség volt elhelyezve, nem volt nehéz feladat az ellenségnek lövész-csapataival és támadó oszlopaival egészen a Pantheon épület falai alá nyomulni, mert a terep minősége az ő előnyükre alkalmas volt.

Ebbeli támadását az ellenség a S. Francisquito magaslatáról 2 zászlóaljjal s 2 löveggel, — a Carretas völgyből pedig 4 lovas-oszloppal s 4 löveggel támogatta.

Ezen művelet közben az Alameda és a városnak egész déli része nagy veszélynek volt kitéve; mert a S. Cruzra történt támadás alkalmával az ellenség 4 erős lovas oszloppal a Casa blanca felé tartott hogy lovasságunkat, — mely az ő balszárnyát látszott fenyegetni, — sakkban tartsa.

Most már ezen a ponton is igen heves harc fejlődött ki t. i. lovasság lovasság ellen, mire Miramon is elősietett, a ki az Alamedát megszállva tartá, gyalog és lovas csapataival, és a S. Francisquitótól előrenyomult ellenség balszárnyát teljesen visszaverte.

Miután a mieinknek sikerült az ellenséget minden ponton visszaverni, ezzel a csata végét érte.

Győztes csapataink, — az ellenség üldözésének felhagyása után, — sok zsákmánnyal és diadalittasan tértek vissza ellőbbeni állásaikba.

Dicsőség a császárnak! mert a legnagyobb veszélyekben tanusított bátorsága által, még a legbátrabbaknál is meglepetést szült! A vitéz hadsereg pedig nagy érdemeket szerzett magának az által, hogy a tulnyomó erő ellenében oly dicsőségesen megvédte elfoglalt állásait.—

A Hivatalos Közlöny fentebbi leírásának kiegészíté-

seül, szükségesnek tartom, — annak néhány pontját kiemelendő, — még a következőket hozzáadni, mint ahogy alkalmam volt részint szemtanuképen a csatatéren, részint pedig biztos kutforrásokból merítve, annak nevezetesebb eseményeiről tudomást szerezhetni magamnak.

A támadó csapatok jobbszárnya Escobedo tábornok vezénylete alatt állott, a balszárny pedig Corona és Regules tábornokokra volt bízva. Mintegy 25 ezer főnyi erővel indult meg az ellenség e napon a támadásra, és pedig Corona és Regules a mi jobbszárnyunkat és a S. Cruzt környező bejáratokat igyekeztek elfoglalni. — Escobedo pedig 16 ezernyi erővel a mi derék-állásunkra intézte rohamait.

A viaskodás minden oldalon és mindannyi ponton nagy elkeseredéssel folyt és egész estig tartott a legnagyobb erőmegfeszítés mellett; de különösen a hidnál, a hol a védelmezőkre újabb és újabb tömegek hömpölyögtek le, Castillo tábornok embereire, a ki alig 3 ezerrel rendelkezvén, katonáink hősie kitarással állottak szemben a tulnyomó erőnek és hűségesen megvédték a reájuk bízott állásokat. Ugyan itt előfordult, hogy az ellenség a hidat rövid időre elfoglalta és azon keresztül egyes csapatával áthatolván, a város belseje felé tartott; de a legközelebbi kereszt-utczánál a torlaszok mögöl egy pár kartácsolvós az ellenséget kénytelenítette nagy veszteség mellett visszahuzódni, s a mieink által még a hidon túl is addig üldöztettek, míg sokkal erősebb ellenséges csapatok közbejötte miatt a császáriaknak az üldözéssel felhagyniok kellett.

Ekkor, d. u. 4 $\frac{1}{2}$ óra tájban Salm-Salm herczeg egy zászlóalj élén hatalmas kirohanást intézett a hidnak tulsó oldalán egybevont ellenségre, s miután sikerült azokat hátrálásra birni, a megfutamodottak után a S. Luis külvárosba is behatolván, az ellenség hadállásának egészen a derékpontjáig ért, a hol egy vontcsövű ágyut lőszerkocsival együtt elfoglalt; derék katonáink még 80 hadifoglyot is hoztak vissza magukkal.

Vadászaink ez alkalommal az ellenségnek nagy kárt és veszteséget okoztak, — míg a mieink alig veszítettek

néhány embert. — Victorin őrnagy ez alkalommal fején könnyű kardcsapást kapott.

A Cruz elleni támadásoknál és annak megvédésénél szintén nagy hévvel folyt a harc, és egész napon át estig tartott a dühös viaskodás; olykor-olykor itt is tért foglalt magának az ellenség, s egyes pontokat, melyek a mieink által nem tartattak megszállva, sikerült hatalmába is keríteni. Ezen befészkelődést azonban a mieink nem tűrhették, rögtön intézkedtek az ellenségnek onnét való elűzetése iránt, s nehogy hasonló eset előfordulhasson, a veszélyeztetett pontokra erősítéseket rendeltek ki a tartaléksapatokból.

A Cruzban a bátor Rodriguez ezredes $\frac{1}{2}$ zászlóalja szuronyt szegezve rohant az ezen erődbe befészkelődött ellenségre, és azt onnét el is űzte, mely alkalommal nevezett ezredes súlyosan megsebesült.

Egy más ponton pedig — Marquez tábornok fegyvert ragadván — 3 gyalog század élén, dühösen támadta meg a Cruzba bejutni törekvő ellenséget, s miután azt visszaverte, és közülök többeket elfogott, köztük egy amerikai kapitányt is, kiről már fentebb is tettem említést, diadalmasan tért vissza kis csapatjával a sánczok mögé a honnét elébb a kirohanást intézte.

Valamennyi hadcsapatnak sikerült, kisebb vagy nagyobb számú hadifoglyot ejteni és a csataterőről különféle hadizsákmánnyal visszatérni.

Egy százados pedig, a ki százada élén a Cruzból kirohant és egy előnyomuló ellenséges csapatot visszavert, a színhelyről hozott zsákmányból egy amerikai forgó-puskát ajánlott a császárnak, a melyet ő Felsége a legénység örömriadala közt kegyesen elfogadott.

Megjegyzésre méltó azon körülmény is, hogy a kezeinkbe került hadifoglyok közt két amerikai tiszt volt a legelseje.

Rodriguez ezredes és Victorin őrnagy e napon tanúsított vitézségök elismerésül az Aguila-rend lovag keresztjével diszittettek föl.

A császár e napon a Cruzban maradt ugyan, de azért mindenütt jelen volt, hol a helyiharc a támadók és védelmezők közt a legmérgesebben dühöngött; bámulatos

higgadtságot és nagy bátorságot tanusított még a leg-sűrűbb ágyu és puskatűz között is.

Egy alkalommal, midőn egy gránát szétpattant előtte, meg sem mozzant helyéről, sőt mosolygott azon, hogy kíséretében többen leguggolának; különben senkisé sem sérült meg.

Esti 6 óra körül, midőn a csatatűz már szünni kezdett, a császár lóra ült s a csapatokat megszemlélendő, körüljárta az egész védvonalat.

Ő Felsége mindenütt lelkes éljenzéssel fogadtatott, az ellenség pedig válaszul ágyutűzeléssel felelt, a császárra és kíséretére szórván kisebb-nagyobb lövedékeit, a nélkül, hogy valami kárt okozott volna.

E napi veszteségünk 350-re rugott; az ellenség azonban saját beismerése szerint mintegy 1800 embert vesztett halottakban és sebesültekben. Annyi bizonyos, hogy a csata utáni éjen át, az ellenség táborából a legénység közül, a kik, ugyis kényszerítve voltak a fegyverviselésre — sokan megszöktek és kiki a maga hazája felé elszéledett.

Végül megemlítendő, hogy Mejia tábornok lovas hadosztályának d. e. 11 órakor történt rohama oly hatásos volt, hogy az ellenség ez alkalommal, halottakban, sebesültekben és foglyokban 200 embert vesztett.

A Hivatalos Közlönyben foglalt harcztéri leíráshoz a magam részéről még csak azt kell fölemlíteni, hogy Linger, az osztrák legiobeli gyalog százados az esetetek közé számolandó, a kit éppen abban a perczben terített le egy ellenséges golyó, midőn századának legénységét a Cruznak védelmezése alkalmával bátorította és gyors tüzelesre serkentette.

A köztársaságiak a márczius 14-iki ütközetről akkép nyilatkoztak, mintha a győzelem az övék lett volna, nyilvánosságra bocsátott közleményeikben az igazsággal homlokegyenest ellenkező állításokat koczkáztatván. Így p. o. a többek közt előadják, miszerint a császáriak által a S. Gregorio magaslatain megerősített fontos pontokat rohammal bevették és e mellett 10 ágyut és 600 foglyot ejtettek számos egyéb hadizsákmánynyal együtt. Holott az elébb említett okoknál fogva a S. Gregorio magaslata megerősítve sem volt és még kevésbé volt katonasággal

megszállva, miután ezen pont a mi védvonalunkon kívül állott.

Márczius 15-én rövid ideig tartó ágyuzás és az előőrsök közt váltott lövöldözésen kívül, valami megjegyzésre méltó eset nem fordult elő.

Márczius 16-án tervbe vétetvén az ellenség derékállásának megrohanása; e célból maga a császár már kora reggel 4 órakor a Cerróhoz, onnét pedig a hidhoz ment, hogy az előintézkedések miképeni foganatosításáról magának meggyőződést szerezhessen.

A kirohanást azonban abba kellett hagyni, miután Casanova, Escobar és Herrera tábornokok pontatlansága a kirohanás sikeres eszközlését előre láthatólag kockáztatta volna.

Ennek következtében a császár azoknak a rendelkezés alatti állományba való helyezésüket elrendelte, és jóváhagyta volt, hogy Mendez tábornok vegye át a Casanova hadosztályát, Salm-Salm herceg ezredes az I-ső dandárt; a tartalékdandár parancsnoksága ez alkalommal a császár kegyeltjének a később annyira hirhedté vált Lopez ezredesnek adatott át. — Salm-Salm előbbeni zászlóalját pedig Pittner őrnagy kapta.

Márczius 17-ike és 18-ika csendben folyt le; mert a mint látszott, a juaristáknak szükségük volt a pihenésre, hogy a 14-én szenvedett jelentékeny vereségüket kiheverhessék, s egyuttal csapatjaikat rendbe hozhassák. Néhány ágyulövést intéztek ugyan időről-időre a város ellen, valamint az előőrsök közt is fordult elő olykor-olykor napjában némi jelentéktelen tűziharcz és 19-én a Cruznak bombáztatása, de minden további eredmény nélkül.

Márczius 20-át megelőző napon *Benito Juarez* nevére napja lévén, a császáriak táborában úgy vélekedtek, hogy a köztársaságiak támadólag fognak fellépni; azonban e napon sem fordult elő valami nagyobb szerű csendháborítás.

Márczius 21-én a juaristák kora reggel megkezdték a várost bombáztatni, valószínűleg az ünnepélyességek bevezetéséül volt ez így a programmba felvéve; majd aztán beszüntették a tüzelést, mire az ellenség táborából áthallatszott a katonai zenekarok hangversenye s a mint

látszott, vigan töltötték el a napot. De a várt megrohanásból semmi sem lett.

Az ellenség a lefolyt pár nap alatt mindég több és több csapatot vont magához úgy, hogy most már 30 ezer embernyi erőn felül rendelkezett, mely Queretarót körül fogta.

A császáriak hadiereje sokkal csekélyebb lévén, kénytelenek voltak passiv viselni magukat már csak azért is, mert a fővárosból pénz- és segélycsapat-küldeményeket vártak.

Később azonban — miután a fővárossal való összeköttetés megszakadt, és hogy a küldemények veszélyeztetve ne legyenek, azoknak tovaszállítását is meg kellett szüntetni.

Hogy a pénz- és segélycsapat küldemények nem idejekorán, vagy egyáltalán nem érkeztek Queretaróba: az a miniszterek lanyha s mondhatni közömbös magatartásának róható fel, kik saját bőrüket féltve merő gyávaságból nem tettek eleget a császár parancsának.

A midőn abban történt a megállapodás, hogy a császáriaknak a fősulyt Queretaróra kell fektetni, vagy ha innét kiindulva a védelmi állásból támadólag akartak fellépni, akkor szükséges lett volna a queretarói helyőrséget és az ott összegyűjtött hadierőt oly állapotba helyezni, hogy ellenfelének haderejével nemcsak megmérkőzhessék, hanem hogy annak inponálni is bírjon.

A fővárosban még mindég volt 10—12 ezernyi hadierő, — ebből pedig bátran lehetett volna annak felét Queretaró segítségére küldeni a nélkül, hogy ez által a főváros biztonsága kárt szenvedett volna, mert a jól megerősített Puebla város akkorában még nem látott elleniséget, és így a főváros eléggé fedezve volt Porfirio Diaznak előnyomulása és fenyegetése ellen.

E végből a császári tábornokok véleményének meghallgatása után elhatározottat, hogy meghatalmazással felruházott egyén küldetik a fővárosba, a ki az ottani helyőrség egy részével Queretaró fölmentésére sietend, azon czélból, hogy a nyert segítséggel az ellenség Queretaró közeléből ne csak eltávolítható legyen, de hadseregünk ereje, támadó képességre is emeltessék.

Marquez tábornok kiküldetése.

Ezen fontos feladat végrehajtásával Don Leonardo Marquez tábornok bízott meg, a ki erre legalkalmasabbnak találtatott, megengedtetvén neki, hogy a 600 lovasból álló Quiroga ezredet magával vihesse.

Don Leonardo Marquez tábornok, élénk mozgású fekete haj és fekete szurós szemekkel bíró alacsony emberke. Fekete körszakált hord, hogy egy golyó által eltorzított arcát vele elfedhesse. Kegyetlenségeiről oly nevezetes, hogy *El barbaro* melléknéven is nevezték. Már az előbbi időkben feje volt a papi-pártnak és azért is mindig jó barátságban élt a papokkal és a klastrombeli barátokkal. Nagy bátorságú katona és jeles csapat szervező lévén, de mint hadvezér kevés jelentőséggel bírt, mert a hadászathoz nem sokat értett.

A tábornok a legkiterjedtebb felhatalmazással ellátva oly utasítást kapott, hogy márczius hó 22-én Mexikóba elinduljon. Helyette pedig Severo del Castillo tábornok neveztetett ki a császár mellé táborkari főnökké.

A Marqueznek adott felhatalmazás egyik pontjában világosan ki volt téve, hogy a nem alkalmas miniszterek helyébe másokat nevezhet ki, az esetleg általa kinevezendő miniszteriumnak Vidauri tábornokot tévén elnökévé, a belügyek vezetésével pedig Aguirre tábornok bizassék meg. E célból Vidauri tábornok is Mexikóba ment Marquezzel együtt.

Márczius 22-én a mieink kirohanást intéztek a S. Juanico hacienda ellen, mely a Cerro de las Campanas előtti térségen feküdt, csak a végett, hogy Marquez tábornok számára az ellenség vonalán keresztül utat törhessenek, és kitűzhessék azt a pontot, mely erre a kirándulásra legalkalmasabbnak mutatkoznék.

A terep kikutatására Miramon tábornok vezetése alatt következő csapatok szemeltettek ki, u. m. 2 gyalog zászlóalj 4 ágyuval és 2 lovas ezred, Quiroga lovas ezredén kívül.

Kora reggel egy zászlóalj rajokba oszolva előrenyomult a megnevezett hacienda közelébe, itt csakhamar felriasztották a benne tanyázó lovascsapatokat: Quiroga

lovasai megkerülvén az ellenség állását, oly nagy zavarba hozták azokat, hogy csak nagy nehezen birtak kimenekülni azon veszedelemből, mely őket tönkre tevással fenyegette. Az ellenség угyszólván álmában meglepetve, sok mindenféle élelmiszert, fegyvert, lőszert, nyerget és még az irodáját is visszahagyta; ezek mellett a mieink 22 társzekeret élelmiszerral megrakva, 500 db. vágómarhát is zsákmányoltak és ekkép gazdagon megrakodva tértek vissza győzedelmes kirándulásukból.

Együttal meggyőződés szereztetett arról is, hogy a város déli része még nincsen egészen bekerítve az ellenség által.

Marquez tábornok Quiroga lovas ezredének fedezete alatt márczius 22-én éjféل után az ellenség tábora közt szerencsésen keresztül hatolt és Mexikó felé vette az útját.

A Juaristák — a közeledő segédc csapatok megérkezésére támaszkodólag minden előkészületet megtettek arra nézve, hogy legközelebb a mi védvonalunk leggyöngébb oldalát fogják megrohanni.

Megjegyzésre méltó azon körülmény is, hogy a juaristák márczius 24-én táborukba megérkezett segédc csapatokat minden megállapodás nélkül s közvetlen a csata-térre vezették és rögtön támadásra indították. Ezen segédc csapatok ereje 10 ezernyi főre tehető, kiknek nagyobb része indusokból állott a mexikói és guerreroi államokból összeszedve, köztük volt 2 zászlóalj merő tarka bőrű indus, (Pintos) — vagyis fél vademberek, a kik a forró éghajlatbeli tartományokból valók. A juaristák czélzatosan oda törekedtek, hogy a most megérkezett csapatok a már többször vereséget szenvedett többi csapataikkal ne érintkezhessenek a csata előtt, attól tartván, hogy a vereségek híre közzéjök is elterjedne és ez által könnyen átszarmazhatnék reájuk is a bátortalanság.

Márczius 24-iki csata.

A márczius 24-iki csata lefolyása a Hivatalos Közönlönyben hiven van előadva, minéllogva elégségesnek találom azt a maga egészében fentartva közölni.

A hivatalos lap közleménye ekkép szól:

A kemény és véres leczke után, melyet az ellenség márczius 14-én szenvedett eléggé megtanulhatta abból, hogy a hol szellemi felsőbbség és lelkesedéssel párosult erővel kell megküzdenie, ott még a túlerő, a legfontosabb pontok és állások sem képesítenek biztos győzelemre.

Csupa ovatosságból tehát az ellenség egyelőre csak előőrsi és kisebb nemű csatározásokba mert bocsátkozni, de ezekben is rendesen pórul járt és mindég a rövidebbet huzta, — s kénytelen volt azon erővel szemben, mely nálánál sokkal kisebb, de oly erkölcsi erővel rendelkezett, mely az ő nyers ereje fölött állott, — a maga gyengeségét és tehetetlenségét beismerni és mindannyiszor megretíralni.

A márczius 14-iki csata óta az ellenség a reá következő időt egészen márczius 24-ig tisztán csak szerény tapogatózásokra fordította.

De segédcsapatainak megérkezése által felbátorítva, márczius 24-én bizonyos élénkség volt észrevehető az ellenség táborában, mely arra mutatott, hogy újra szerencsét akarna próbálni Queretaro megrohanásával.

A város védvonalának déli oldalát vélvén legkönnyebben bevehetőnek, mivel az védbástyákkal ellátva nem volt, hanem egyszerűen lovasságunk oltalma alatt állott, — e célból az ellenség több zászlóalj gyalogsággal, 2 lovas ezreddel és 2 és fél üteg ágyuval a Cuesta China magaslatairól leereszkedvén, egészen a Garita del Pueblitoig közeledett, és a mi lovasságunk főhadiszállásával szemben foglalt állást.

Az ellenségnek mozdulataiból világosan kivehető volt, először, hogy a várost akarja minden oldalról körülzárni, a kifelé való összeköttetést pedig teljesen elvágni; és másodsor, hogy komoly szándéka van a mi gyenge védvonalunknak megrohanására; minthogy erről az oldalról valami kemény ellentállásra nem vélt találhatni.

De a mi részünkről tett ellenintézkedések oly jóknak bizonyultak és annyira helyesen lettek végrehajtva, hogy az ellenség minden ponton erős ellentállásra találván, elbizakodásaért sulyosan meglakolt.

Miután a köztársasági hadcsapatok a támadásra

nézve tett előkészületeiket nagy ügygyel-bajjal befejezték, d. u. 2 órakor a csata általánossá vált és csakhamar rohamra vezette az ellenség az ő csapatait.

20 db. ágyu tűzének oltalma alatt és lovasságának támogatása mellett két erős gyalogoszlop alakzatban gyors léptekkel közeledett a mi védelmi vonalunk ellen, és pedig egyik oszlopával a Casa Blanca felé, a hol Mendez tábornok állott, a másik oszloppal pedig a Miramon tábornok által védett Alameda álláspont ellen indult.

A jelzett két ponton parancsnokoló tábornokaink mindegyike nyugodtan hagyta állásaik felé közelíteni a vérszemet kapott ellenséget, — midőn azonban az ellenséges oszlopok már csak puskalövésnyire voltak, akkor a mieink oly heves és öldöklő golyózáppal fogadták őket, hogy néhány percz alatt megtizedeltetve és elesettjeikkel a csatatért elborítva, kénytelenek voltak visszafordulni és gyors futásban keresni menedéket.

Még egy második és sokkal erősebb támadással akarván az ellenség az éppen pár percz előtt szenvedett érzékeny csorbát kiköszörölni, a Casa Blancan elfoglalt állásunkra rohant; azonban itt is a vitéz és rettenthetlen Mendez és Miramon tábornokok vezetése alatti derék csapataink által véres fogadtatásban részesítettett, minek következtében e pontról is újabb jelentékeny veszteséggel visszavonulni kényszerült.

Végre Mejia tábornok is felhasználván az alkalmat, lovasságával oly hevesen megrohanta az ellenséget, hogy az minden további támadási kísérleteivel fölhagyván, csak arra gondolt még, hogy megtizedelt seregével mikép menekülhessen.

Nagy számu elesett és megsebesült ellenség fedte a széles kiterjedésű csatatért, 21 főtiszt és 400 főnyi hadifogoly volt a mi derék lovasságunk kirohanásának dús eredménye. Ezzel a csata megnyerve lévén, fényes győzelem koszoruzta fegyvereinket.

A mi részünkről 2500 gyalog, 800 lovas és 1 ágyu-üteg vett részt a város ezen védvonalának megvédésénél, és mégis teljes győzeimet arattak, több mint 15 ezernyi ellenség fölött, holott az kitünő álláspontjaira és túlerejére támaszkodhatott.

Az 1867. évi márczius 24 iki csata napja maradandó dicső emlék lesz mindazokra nézve, kik a császári hadsereghez tartoztak, kik az igaz ügy iránti lelkesedésük és bátorszivűségük által elvitázhatlan bizonyítékát adták a katonaeurénynek és a legszigorubb fegyelmezettségnek.

Sok hálával tartozik a haza azoknak, kik oly bátran és annyi önfeláldozással küzdöttek; és ragyogó fényben fog tündökölni az ország történetében Mejia, Miramon és Mendez tábornokok neve, ugy nemkülönben több csapat parancsnok és főtiszté, kik a queretarói hadsereg szolgálatában érdemeket és örökké tartó dicsőséget szereztek maguknak. — —

A közben, hogy elleneink a déli részen elvonuló védvonalainkat megrohanták, egyidejüleg a mi főhadiszállásunk ellen, vagyis a S. Cruzra is erős támadást intéztek és néhány ágyuüteg tűzének oltalma alatt egy párszor megkisértették gyalogsággal az erődhöz közeledhetni, de mindannyiszor siker nélkül; mert a császár, a hadseregnél ismert nyugodtsága és irigylendő hidegvérűséggel vitézül ellentállott és kitartó daczczal utasította vissza az ellenség támadásait, mely alkalommal magát a veszélyeknek legnagyobb mértékben kitette, — és csupán az Isteni gondviselésnek köszönhető, hogy ép testtel menekült azon nagy veszélytől, melynek ki volt téve abban a perczen, a midőn egy gránát, tőle alig 3 lépésnyi távolságban a földre lecsapott és szétrobbant.

Minden esetre az Ég oltalma mentette meg a veszélytől, hogy a szerencsétlen ország jövő boldogsága és fénye emelésére fentartassék!

A „Hivatalos közlöny“ nem tudatja a császáriak vesztességét, miután az csekély volt; a vesztességi lajstrom szerint csak 90 halottból és sebesültből állott.

Miandamellet, hogy a császáriak a márczius 24-iki csatában teljes győzelmet arattak a köztársaságiak fölött, azt azonban még sem tudták megakadályozni, hogy a város déli oldalán eddig szabadon levő tereprészt az ellenség el ne foglalja. Ezért a város körülfoglalása immár befejezett ténynyé vált, és e naptól kezdve a kifelé való közlekedés teljesen megszűnt, s merőben lehetlenné vált, hacsak erőszakkal meg nem kísértetik.

Ezen fontos pontoknak elfoglalását az ellenség csakis segélycsapatainak megérkezésével biztosíthatta magának, mi által Queretaro körülzárolását nem volt kénytelen a többi álláspontjainak gyengítése mellett eszközölni.

A Cimatario magaslatok elfoglalása által az ellenség угyszólván az övezet kapukulcsát tette zsebre. Most már teljesen bekerítve és a külvilágtól egészen elszigetelve állottunk magunkra hagyatva, szemben oly ellenféllel, melynek ereje 7-szeresen túlnyomó volt a miénkhez képest, és háromszorosan karolta át erődítési műveivel a mi kis fészkünket.

A császár kitüntetése hadserege által.

Március végeig a két fél között, — egyes helyiharczot kivéve, mely közbe-közbe megújult ugyan, de egyik részen sem öltött nagyobb mérveket, — semminemű jelentékenyebb harci esemény, melyet megemlíteni érdemes lenne, nem fordult elő.

Március 30-án Ő Felsége az érdemjeleket osztotta ki azok számára, kik az elmúlt ütközetekben magukat különösen kitüntették. Ez alkalommal a császár minden egyes közharczoshoz egy pár kegyes szót intézett, melyek nem maradtak benső hatás nélkül, sőt mindenkinél lelkesedést voltak képesek fölébreszteni.

Ez ünnepélyes jelenet minden fesz és pompa nélkül ment végbe, s nem úgy mint más rendezett államban szokásos, a hol ilyesmit rendesen diszszertartásos módon szokás végrehajtani.

Azonban a queretarói hősöktől hogyan lehetett volna olyan külső csinosságot követelni? Rongyos és foltozott ruházatuk állapotát tekintve, inkább sajnálkozásra birták a nézőt, — de azért szegényes kinézésük mellett, meg volt bennök az a bizonyos valami, mely a katona önbecsérzetét emelni szokta és ez a *fegyelmezetség*, mely nagyon is kivehető volt: igazi katonai maguktartásából.

A milyen egyszerű és szerény volt a maga nemében az érdemjeleknek ünnepélyes kiosztása, annál magasztosabb jelenetté vált abban a perczben, midőn Miramon tábornok a többi tábornokok sorából kilépve, a hadsereg

nevében fölkérte O Felségét, hogy engedné meg, hogy feltűzhesse neki a (a császárnak) a mellére azon érdemjelet, a milyennel éppen elébb kitüntette azon jelesek, a kik erre érdemeseknek találtattak.

Erre Miramon az összes jelenlevők harsány éljenzése közt a bronz hadiérmet a császár mellére erősítette; ő Felsege pedig a meglepetéstől meghatottan fogadta azt, azután megölelte a tábornokokat, s rövid, de érzékeny szavakban fejezte ki köszönetét a vett kitüntetésért.

Ez érdemjelnek egyik lapján a császár képmássa volt látható, a másikán pedig reá vésve: *Por meritó militar*. Általában hadi kitüntetésül szolgált és nem csak a legénységnek, hanem tiszteknek is adományoztatott.

Az erről szóló diszokmány a császár részére később, azaz április 10-én mint a trónra lépésének évforduló napján adatott át ő Felségének.

A nevezett diszokmány ekkép szól:

„Császári Felség! — Queretaró megvédésében Felséged közvetlen parancsnoksága alatt álló császári hadsereg, — alólirt tábornokok által képviseltetve, alázattal kéri Felségedet, miszerint a hadsereget azon legmagasabb megtiszteltetésben részesitené, hogy e naptól kezdve a Medalla por meritó militar, katonai hadi érdem jelvényt a mellén viselni méltoztatnék.

Minthogy a tábornokok, törzs- és főtisztek, valamint a legénység kitűnő érdemei szintén ezen éremmel jutalmaztatnak, — kik magasztos hivatásukban nem tehetnek egyebet, mint Felségednek hősiesség magatartását, rendíthetetlen kitartását és a maga nemében páratlanul álló igényeiről való lemondását jó példaként követni, — a hadsereg iránti legmagasabb elismerésének Felséged csak az által adhatja elvitázhatlan jelét, ha Felséged az általános katonai érdemjelet a mellén viselendi.

Felségednek magán viszonyaihoz képest, még eddig soha egy fejedelem sem ereszkedett le trónjának magas fokáról egészen a legénységi állomány színvonaláig, kiknek nélkülözései és mezítelensége páratlan e világon, de ezen katonáknak vitézségben, hazafiságban és kitartásban csupán Felséged magasztos példaadása szolgált utánzásul.

A haza, melyet Felsőged megmenteni és nagygyá tenni törekszik, — és a történelem nemsokára kénytelen lesz Mexikó uralkodójának teljes mérvben kiszolgáltatni érdemleges elismerését. — A hadsereg pedig a maga részéről — Felsőged, jó indulatára támaszkodva — ezennel földisziti Felsőgedet a katonai hadiérem jelvényével.

Kelt a főhadiszálláson, Queretaróban 1867. évi márczius hó 30-án Don Miguel Miramon s. k. gyalog tábornok. Don Tomas Mejia s. k. lovas tábornok. Don Severo del Castillo s. k. tábornok és a vezérkar főnöke. Don Pedro Valdez s. k. tábornok és a II. gyalog hadosztály parancsnoka. Don Ramon Mendez s. k. tábornok és az I. hadosztály parancsnoka. Don Manuel R. Arellano s. k. tábornok és a tüzérség főnöke. Don Mariano Reyes cz. tábornok és a hadmérnökikar főnöke.“

Nem gondolhatom, hogy a történelem magasztosabb példaadást volna képes fölmutatni, mint a minőt a szerencsétlen Miksa császár magas álláspontjáról való leereszkedésével és önmegtagadásával Queretaró ostromának végzetes napjaiban mutatott.

A ki az ostromzár megkezdése előtt a császárt a hadsereg körében látta, hogy a szabad ég alatt, még a sátor oltalmát is megvetve a földre terített takarókon töltötte az éjjeleket, hogy egy pár órát megpihenhessen, nem törődve az időjárás zordságával sem; — a ki továbbá megfigyelhette, hogy miként hordta szivén a haza ügyét, — habár annak sikeres megoldása napról-napra kevesebb reményekkel kecsegtetett; — a midőn a bátrabbak nagyobb része is már kétkedni kezdett az ügghöz kötött reményekben, ő nem csüggedett akkor sem, hanem teljes önmegadással viselte sorsát minden körülmény közt; mindég jó példával járt elől; ő még akkor sem vesztette el nagy lelki erejét, a midőn már minden veszve volt, a midőn saját élete csak néhány egyéniség szabad akaratától függött; — még akkor is bátran szemébe nézett ő a megváltozhatlan sorsnak, a halálnak. — A ki szemtanúja volt mind e körülményeknek, ismerve a császár magatartását, — legyen az ellenség vagy jó barát, ha még nincsen egészen elvakítva a pártszenvedély által; — az mindenesetre elismeréssel szólhat és bámu-

latát fejezheti ki a feledhetlen emlékü Miksa császár iránt, a ki a becsületesség, bátorszivűség és nagylelkűség terén, páratlanul tündöklék a maga nemében az utóvilág példájára.

Miksa császár magán élete Queretaróban.

A császárnak az ostromzár ideje közben folytatott életmódjáról sem lesz fölösleges néhány vonást fölemlíteni.

A midőn a főhadiszállás a S. Cruz kolostorba lett áttéve, ő Felsége is ebben az épületben az első emeleten lakott egy kis szobában, melyhez sötét előszobán keresztül lehetett jutni. Mexikói építkezés szerint lakszobának üveg ablaka nincsen és így a császár lakszobája is nappal a nyitott erkély ajtaján át nyerte a világosságot és fris levegőt, innét a kilátás a kolostor egyik udvarára szolgált, az átellenes épületben pedig legénységi szobák sora volt látható. Már e körülmény sem lehetett a császárnak valami nagy kényelmére, de másként még nyugvásra sem volt alkalmas.

De a császár szeretett inkább katonái közelében lenni, s egyáltalán óhajtotta, hogy velök naponta érintkezhessék, mert ezáltal meg akarta nekik mutatni, hogy mennyire bizik ő bennök, másrészt pedig bizalmat kívánt gerjeszteni maga iránt, miért is szolgál-személyzetének nagy részét benszülöttekből választotta, kiket a legjobb bánásmódban részesített.

A szolgál-személyzet igen csekély volt s mindösszesen: 1 komornyik, 1 szakács, 2 inas, és 1 lovászból állott; — életmódja pedig annyira egyszerű volt, hogy bizvást lehet állítani, miszerint tábornokainak bármelyike is jobb konyhával rendelkezett, mint maga ő Felsége.

Lakószobájának butorzata szintén a legegyszerűbb czikkekből volt összeállítva, u. m. 1 vaságy, 1 mosdóasztal, 1 nagyobb tábori asztal, 4 tábori szék és 1 kisebb íróasztal; — maga a szoba-helyiség pusztá négy falával és vörös téglapadozatával minden fali díszítés vagy képek, kárpitos munka és szőnyegek nélkül, inkább egy remete-cellához, mint valami rendes lakszobához hasonlított.

A mellékszobákat a császár környezetéhez tartozó

magasabb állásu egyének foglalták el, melyekből szintén hiányzott a kellő butorzat, s igen kevésnek jutott egy-egy ágy, mely ágyneműt is tartalmazott.

Ha csak a sereg ügyében való teendők által kint elfoglalva nem volt, a császár leginkább otthon a lakásán tartózkodott. Ellátogatott olykor-olykor a Cerrora is, melynek tetejéről pompás kilátás nyílt a körülfekvő termő földekre. Itt aztán — többször egyes egyedül s a nagyvilágtól elszigetelve, sokszor elmerengett magában a mulatokban töltött jobb és szebb időkre, eltűnt szerencséjére és azon kedves egyéniségekre visszaemlékezve, kik a távolban tartózkodnak; s végre visszagondolhatott általa önként elhagyott hazájára is.

Képzeltető, hogy mennyi bús gondolat foglalkoztathatta ilyenkor a szerencsétlen fejedelmet, s milyen nagy fájdalom nyomhatta sokszor az ő nemes szívét. — Pedig még akkor nem is vélhette, hogy e barátságos dombocskán egykor erőszakos halállal fog meghalni.

Az ostromzár kezdetében, mikor a jövőjét és életét még semmi veszély sem fenyegette, midőn ideje és kedve is volt még saját ügyeivel is foglalkozni, naponta néhány órát vagy levél-írással vagy emlékiratainak összeállításával szokott tölteni.

Egyszer, éppen midőn a császár emlékiratainak tollba mondása közben alá s fel járkálgatott, kívülről egy ellenséges golyó ütődött a nyitott szobaajtó falához, s onnan a szobába hatolván, a földre esett, a császár egész egykedvűséggel utánna hajolt, a földről felvette, s miután a laposra nyomott golyót kezeiben szemlélgeté, mosolyogva mondá iroda-tisztjének, Kachlig Tódor hadnagynak:

„No lássa! az ember még a saját négy falai közt sem lehet biztos.“ — A következő perczben, mintha semmi sem történt volna, ismét folytatta diktálását.

Ezen emlékiratok több más iratokkal együtt, a Cerro de las Campanas dombon, közvetlen a császárnak elfogatása előtt és saját parancsa folytán, nehogy az ellenség kezeibe jussanak, elégettettek.

A császár azzal kezdé emlékiratát, hogy minő lábon álltak az akkori belviszonyok, midőn a francziák a fővárosból végképen elvonultak, és hogy milyen gaz áru-

lást követtek el, úgy az ország, mint saját személye ellen is.

Az eseményekhez, a netaláni kételyek elhárítása végett, olyan felvilágosító magyarázatot függesztett hozzá, hogy az egész világ ezek alapján kénytelen leendett a francziák eljárását megvetőleg elítélni, mely a francia nemzet akkori intéző férfiaira örökös szégyenfoltképpen fog nehezedni.

Megemlíti azt is, hogy Napoleon mily csufos indokból csalogatta őt a mexikói császárság elfogadására, csak azért, hogy kétszinű játékot üzhessen, amennyiben Miksa császárt egy pöffeszkedő nemtelen tábornok nyers hatalmaskodásának és önkényének átengedte.

Az amerikai államok közti polgárháború megszűnésével 1865. elején a belviszonyok megszilárdulása Napoleonra és Mexikóra is kiterjesztette a hatását. — A Vashingttoni Cabinet, a Monroeé-doctrina folytán sohasem volt hajlandó a mexikói császárságot Miksa alatt elismerni, — most is Juarez mellett tartott és csak ennek kormányát tekintette Mexikóban jogosnak és érvényesnek. — Ezen körülmény Napoleonra oly erős nyomást gyakorolt, hogy 1866. évi április hó kezdetén már kikötötte, miszerint másfélév lefolyása alatt, vagyis 1867. évi november hóig vissza fogja hivatni a francia hadsereget Mexikóból. — Az való, hogy Napoleon nem tartotta meg a terminust seregének visszahívására nézve, és egyszersmind parancsot adott arra is, hogy mindennemű összeütközést az amerikaiakkal kerülni kell. Az alatt Bazaine tábornagy a francia csapatokat az ország belsejéből Vera-Cruz felé útnak indította, — a legalávalóbb furfanggal cselelt szőtt az osztrák Legióbeli csapatok között, azokat Európába való visszatérésre, és ekkép hűtlenségre buzdította. Kalandor volt Bazaine, mint ura és császára III. Napoleon.

Bazaine megérdemelte volna, hogy mihelyest Franciaországba visszatért, annyi gázságos eljárásáért, azonnal a leglealázóbb büntetéssel fenyittessék.

De a büntető igazság mégis elérte mindazokat, kik Miksa császár szerencsétlenségének okozói voltak; a mint azt 1870—1871. évben történetekből mindenki ismerheti.

Az alábbi töredék — Miksa császárnak irodatisztjének elbeszélése, részben jegyzetéből van véve, s annyiban hitelesnek vehető, hogy ő volt az, a kinek Miksa császár „Emlékiratait“ Queretaróban tollba mondotta, de a mely emlékiratok — mint előbb emlitém — többi irataival együtt, 3 csomóban, a császár parancsa folytán elégettettek.

Töredék Miksa császár emlékirataiból.

Egy reggelen — a francziáknak a fővárosból történt végleges eltávozásuk után — a lovamra ültem, hogy végig nézzek a városon. És nekem úgy tetszett, mintha a város tekintete egészen megváltozott volna mintegy varázsütésre egy éjen át; s minden sokkal barátságosabb színben tűnt fel előttem. Nekem úgy látszott, mintha az élet az utczákon és a nép közti mozgás élénkebbé, a járó-keelő békés polgárság irántam nyilatkozó üdvözlő köszöntései szívélyesebbekké váltak volna. Érezvén, hogy az imént elvonúlt francziák lidércnyomása alól valahára megszabadúlhattak.

Igy irt a császár a lakosságnak a francziák irányában tanúsított ellenszenves indulata felől; és egyuttal a fölötti megelégedésének is kifejezést adott, hogy az ország a francziáktól végre megtisztult.

A császárnak e pár szava is eléggé igazolja azon körülményt, hogy közte és Bazaine közt mily nagy volt a feszültség. Pedig hát mégis feledni látszott azt, hogy az idegen sereg elvonulása által a saját trónja fosztatik meg tulajdonképpen legerősebb támaszától; és arra sem gondolt örömeiben, hogy a könnyen bekövetkezhető sulyosb körülmények közt lesz-e képes a keletkezett tátongó űrt egy benszülöttekből álló hadsereg szervezése által kellőleg betölthetni? De a császár mindenképpen azt óhajtotta, hogy az ország ama zsoldosoktól minél előbb megszabadúlhasson, kik a népet zsarnokoskodásaik által fölingerezték és okot szolgáltatottak arra, hogy a békeszerető polgárság is fegyvert ragadjon a kormány ellen. Általában véve mindenképpen jobb fordulatot várt attól, ha a francziák, vagyis a mexikói nép nyügei, az országból mihamarább eltávolítottatnak.

E fordulatnak meg volt ugyan a maga jó hatása, — de nem teljes mértékben, miután azt a mit Bazaine gonosz tettei okoztak, jóvátenni már nem lehetett.

Az emlékirat további folyamában a császár átmegegy mindazon árulási cselekedetek elősorolására, melyeket Bazaine elkövetett és a császáriaknak ezáltal sok kárt tett. — Nevezetesen:

1) hogy a francziák — minden számfeletti lovat, öszvért, hadiszerelékek különféle nemeit, több db. ágyút a hozzávaló töltenyekkel együtt, és sok löszert elvonulásuk előtt az ellenségnek készpénz fizetés mellett eladtak; amit pedig el nem adhattak, azt inkább megsemmisítették, nehogy a császáriak kezébe jussanak;

2) hogy az ellenségnek utóbbi időben azt is megengedték, hogy az ország különféle részeiben bántatlanul szervezkedhessenek és több oly fontos pontot és területet elfoglalhassanak, a mit a francziák könnyű módon megakadályozhattak volna;

3) hogy árulást követtek el az által is, midőn a kikötött megállapodások ellenére, a francia hadcsapatok a fővárosnak egyes megerősített pontjait, reggeli 6 óra helyett, már éjfél utáni 2 órakor s mielőtt a felváltó csapatok oda megérkeztek volna, minden átadás nélkül s titkosan elhagyták; ennek következtében a főváros erődítvényei, teljes 4 órán át minden őrség és felvigyázat nélkül voltak; úgy, hogy ez által alkalom nyújtatott a város közelében ólalkodó guerilláknak az éj homályában a külső védvonalakat megrohanni és könnyű módon elfoglalhatni; végre

4) bizonyítványai voltak a császárnak arról is, miszerint Bazaine azon gyalázatos ajánlatot tette Porfirio Diaznak, a juaristák tábornokának, hogy hajlandó volna neki a császárt kiszolgáltatni. De P. Diaz ezen aljas ajánlatot visszautasította, sőt még az illető ajánlólevelet is, a francziák iránt érzett megvetése jeléül, azon figyelmeztetéssel küldötte a császárhoz, melyben ismerteti vele, hogy milyen rossz fajta emberek környezik a fejedelmet.

Annyi bizonyos, hogy ha Escobedo helyett Porfirio Diaz áll velünk szemben Queretaró alatt, akkor a császár sorsa is más fordulatot vett volna.

A kézirat továbbá taglalta még azon körülményeket, melyek a császárt arra indították, hogy Queretaróba menjen; s arról is tett említést, hogy a fővárosban visszamaradt miniszterei, a kik, a helyett, hogy a követelt segítséget utánna küldötték volna, őtet cserben hagyták, és hozzá hűtlenekké lettek.

Az emlékirat jegyzetei csak odáig terjedtek, mikor a császár Queretaróba bevonult; a későbbi események leírására a sebesen egymást követő súlyos körülmények miatt, sem elegendő szabad ideje, sem arra való kedve nem lévén, kénytelen volt ebbeli munkáját abba hagyni, és ennél fontosabb dolgokkal tölteni idejét.

A hadsereg és a város biztonsága fölött őrködendő, sokszor előfordult, hogy éjnek idején, midőn tábornokai már teljes álomba merültek, csak a császár szemei nem lelték meg a nyugalmat, többször lehetett látni egyedül az ő magas alakját az előőrsök felé tartani, azon eszmétől vezettetve, hogy személyes meggyőződést szerezzen magának a biztonsági szolgálat pontos kezeléséről.

Az április 1-én és 11-én történt események.

Több nap óta a harcztéren semmi különös esemény sem fordult elő, a további tétlenség megszakítása végett, április 1-jére a császáriak kirohanást terveztek; s ez alkalommal már jóval hajnal előtt megkezdődött azon csapatoknak őszpontosítása, melyek a S. Gregorio ellen intézendő megtámadásra szükségeltettek.

A Hivatalos Közlöny a császáriak részére szerencsés kimenetelű ütközet lefolyását ekkép adja elő:

„Reggeli 3 óra tájban mintegy 1000 főnyi lovascsapat a Cerro de las Campanas északi oldalán s oly feladattal őszpontosított, hogy egy gyalog hadosztálynak a S. Sebastián plébánia ellen valamivel később szándékolta működését támogatassa.

Ezen hadműveletnek kivitelével a bátorszívű Miramon tábornok bizatott meg, a ki hadoszlopa élén, 5 óra-
kor reggel, a legnagyobb csendben előrehatolt és az ellenséget megerősített állásban oly sikerrel tudta megtámadni, hogy a nevezett parochia egész könnyűséggel a császáriak kezeibe jutott. — Nagy volt ellenben a zavar,

melyet e váratlan és vakmerő támadás az ellenség sorai-
ban előidézett. — A mieink nagy lelkesültségükben
meg nem elégedve az eddig kivivott eredménnyel, még
előbbre törtek, mindég följobb-följobb a S. Gregorio hegy-
orma felé, a hol csapataink a Cruz del cerito kápolnát
is megrohanták és azt a benne levő ellenséggel együtt
el is foglalták. A foglyok egyike az ágyútelepek holléte
iránt megkérdezte, ő maga ajánlkozott, hogy a mie-
inket oda fogja vezetni, és csakugyan az ott talált 2 db.
nehéz löveg szintén katonáink birtokába került.

Mindezen műveletek a legnagyobb gyorsasággal vitet-
tek végbe, mert az elért nagyszerű eredményt csakis ily
módon lehetett elérni.

De az ellenség táboraiiban is fölkerekedtek. A mie-
inknek meg kellett tehát az elért eredménnyel elégedni,
és a visszavonulásra gondolni; mert néhány ellenséges
zászlóalj csapataink háta mögé kerülvén, bekerítéssel
fenyegették katonáinkat. De a mi vitéz és jól fegyelme-
zett katonáinknak utját állanni nem lehetett.

Megvetve az ellenség fenyegetését, igen könnyen és
jól zárt rendben húzodtak vissza védvonalaink mögé. Azo-
kat pedig, kik útjukba állni merészkedtek, (Supremos
poderes, Juarez gárda zászlóalját) oly hatalmasan elver-
ték, hogy jobbnak látták félre húzódni és minden további
érintkezéstől távol tartani magukat.

Győztes csapataink reggeli 9 órakor már visszatér-
tek a városba, sok hadifoglyot és az elvett 2 db ágyút
is magukkal hozván, diadalmas bevonulásuk alkalmával
a lakosság részéről is nagy lelkesedéssel fogadtattak.

Legnagyobb érdemet szereztek maguknak e napon a
Cazadores és a Celaya zászlóaljak. Az ő vitéz és elszánt
maguktartásának lehet tulajdonítani azon dicső győzelmet,
melyet e csatában eredményeztek.“

E naptól kezdve hosszabb időre beállott a nyugalom,
a mennyiben mind a két ellenfél kerülte az alkalmat,
nagyobb actioba lépni.

A juaristák lassanként arra a belátásra jutottak, mi-
szerint Queretaro bevételének megkísértése nem valami
könnyű feladat, így hát czélszerűbbnek gondolták a benn-
levők makacosságát és ellenállási szívósságuk megtörését

az időnek vasfogaira bizni. Talán időközben egy vagy más körülmény, az élelmiszerek vagy lőszer hiánya következtében talán majd meglágyulnak. Ekkép fontolgatva a dolgot, sok reményt helyeztek az iránti vélekedésükbe, hogy a várost valami könnyebb módjával is kezükbe kerithetik.

A mieink pedig a külviszonyok mikénti állásáról mintsem tudva, abban a reményben éltek, hogy Marquez nem sokára megérkezik és segítséget hozand. Akkor aztán egyesült erővel majd könnyebb lesz a tulnyomó ellenséget megtámadni. Ekkép vélekedének a mieink, czélszerűnek tartva addig az ideig saját erőnkkel gazdálkodni, míg megjött annak ideje, hogy elleneinket nagyobb kilátással megtámadhatjuk, akkor aztán teljes és megerősített erővel az ostromzárnak megszüntetésére kell majd törekedni.

Igy múlt tehát napról-napra az idő, rövidebb vagy hosszabb ideig tartott bombáztatással, és naponta megújult jelentéktelen erőörsi incselkedések közt egészen április hó 11-ig. — E napon a császáriak kezdeményezése folytán némileg jelentékenyebb ütközetre került a dolog, melynek czélja az lett volna, hogy a Garita de Mexikó mellett elsánczolt állásából az ellenséget kiszoríthassuk. Ez azonban most az egyszer nem sikerült, mert egy ellenséges hadoszlopnak közbelépése és hatályos tüzelése következtében kénytelenek voltak a mieink a tervezett kirohanást félbe hagyni.

Queretaró állapotának roszra fordulása.

A mi sorsunk — a részünkre kedvezőtlenül kiütött április 11-iki összecsapás óta — Queretaróban napról-napra kezdett rosszabulni. Lassan-lassan más egyéb bajok is fölmerültek, még pedig sokkal veszedelmesebbek és érzékenyebbek, mint a milyen az ellenség magatartása ez időben volt, mely Queretaró körül arra ólálkodott, hogy mikor fog az érett gyümölcs — nagyobb fáradság és áldozat hozatala nélkül — ölébe hullani.

Queretaró korántsem volt egy hosszantartó ostromállapotra elkészülve; azon csekély élelmiszer-készlet pedig, melylyel a lakosság rendelkezett, nem volt elegendő.

— Marquez gondatlansága folytán annak idején ilyen eshetőségre senki sem gondolt, s habár az ellenségtől zsákmányolt élelmiszerkészlet jelentékeny volt, de hosszabb időre még sem lehettek elégségesek 30.000 főnyi lakosságnak. — Ily különös körülmények közt nem csudálható, ha a városban, mely márczius 24. óta teljesen körülrólva lett, élelmiczikkeben már-már kezdett hiány mutatkozni.

A liszt, mely a mexikóiaknak nem éppen igen szükséges, márczius vége felé már egészen elfogyott, úgy annyira, hogy a legtehetősebb polgárok asztalán is hiányzott a zsemlye és egyéb liszt-kenyér. — A Sta-Terézita zárdabeli apáczáknak volt még csupán Hostiának való kevés liszt-készletük, miből a császár számára saját jó szántukból naponta 2 db zsemlyét készítettek; — az akkori szűk időben még ez is ritka csemegének volt tekinthető.

Hasonlókép a húsban is, április hó elejétől fogva nagy hiány kezdett mutatkozni, mivel a meglevő készlet lassanként már elfogyott. Közel áltunk tehát ama szomorú időponthoz, melyben az utolsó tehén is áldozatává esett a korogó gyomornak. Ilyen szomorú körülmények közt még azon vén és lesoványodott tehén sem volt megvetendő adomány, melyet az ellenség jó kedvében rakéták által a mi vonalunkra terelt, s a melynek szarvai közé a császárra és hadseregre vonatkozó gúnyiratok valának megerősítve. — Viszonzásul a találékony és vidám kedélyű Mendez tábornok pedig egy érzelgő szamarat szánt oda és kergettetett az ellenség táborába, farka alatt hordván magával a rimes versekben irt satirikus választ.

A császár, kinek figyelme a Queretaró belviszonyaival kapcsolatban álló mindennemű ügyre kiterjedett, már április 8-án kénytelen volt a mérsárosokat a főhadiszállásra idéztetni, és titoktartás mellett azon elhatározását tudomásukra adatni, hogy vágómarha hiányában ezentúl lóhúst fognak kimérni. Ez már magában véve oly rendszabály volt, ami nem maradhatott hosszú ideig leplezetlenül. A mennyiben pedig a lakosság közt érezhető nyomort némileg csillapította, mégis igen czélszerűnek

és hasznosnak bizonyult, és a nép végre csupa kényszerűségből ebbe is belenyugodott.

Április első felében még meglehetősen mennyiségű tengeri volt a raktárakban; de minthogy a lakosság szegényebb sorsu osztályrészének eme fő élelmi-czikke egyszerűsége a lovaknak is tápanyagul szolgált, ezen körülmény a fogyasztást nagyban elősegítette és így nyomasztólag nehezedett a súlyos helyzetre.

Ha tehát az ostromzár még hosszabb időre is kiterjedne, akkor az élelmi-czikkek fogytával rövid idő múlva az éhség fog köztünk pusztítani.

De mi lehet nagyobb baj annál, mint mikor a lőszerben is hiány mutatkozik, még pedig pótolhatatlan hiány, minthogy nem volt mód ahhoz e bajon valamiképp segíteni!? — Hivatott körben nem volt titok, hogy rövid idő alatt kifogyunk a lőszer-készletből is.

S félni lehetett, hogy Arellanó tüzérségi parancsnok a legnagyobb megerőltetés mellett sem lesz képes az ebben való fogyatkozást, hozzá való anyag hiánya miatt, után pótolhatni.

Igy egészen okadatoltnak látszott a jövő fölötti aggodás, még csak abban volt némi remény helyezhető, ha Marquez már útban van, és elegendő erővel hamar megérkezik, hogy az ostromzár alól fölmentsen bennünket.

A mindenféle bajok eddig csupán a magasabb körök-nél voltak ismeretesek, így tehát a hadseregnek jó hangulata ekkoráig még nem szenvedett semmi csorbulást, mert eddig még valamenyi ütközetben sikerült elleneink fölött győzedelmeskedni; másrészt pedig, mert Marquez tábornok megérkezésében biztak, hogy Queretarót az ostromzár alól fölmentendi.

De minden perczen félni lehetett attól, hogy a való kiszivárog, ha egyhamar a helyzetben változás elő nem fordul; — mely esetben a hadsereg vagy összeszedi minden morális erejét, vagy ha megtörne önbizalma, akkor csak inkább siettetni fogja a megsemmisülést.

Utóbbi eset kivált akkor jöhet elő egy hadseregnél, ha a katona észreveszi, hogy a fegyverzete hiányos és fogytán van a lőszer; ilyen esetekben még a legbátrabb katona is elveszitheti kitartását.

Queretaro helyzete pedig ép olyan kezdett lenni, hogy az utolsó reményt is megtörhette mindazokban, kik a valódi helyzetet fölismerhették.

A kifelé való összeköttetés teljesen meg volt szakítva, és a tudósítások is egészen kimaradtak mindenhonnét.

Megkísértetett ugyan egy néhányszor valami tudósítást szerezni a külvilágból, de az eddig kiküldött tudósítók — számra öten, mindannyian az ellenség körmei közé kerültek és életükkel fizették meg elszántságukat.

Ennek következtében senki sem akadt, a ki hajlandó lett volna ilyen veszedelmes vállalatot elfogadni.

Pedig jelentékeny pénzösszeg tüzetett ki jutalmul annak számára a ki Mexikóba el bir jutni oda szóló utasításokkal, visszafelé pedig híreket lesz képes magával becsempészni, minthogy Marquez késedelme és hallgatása már komoly aggodalmakat kezdett szülni.

Később a császár is belátta, hogy Marquez személyében, akkor, midőn őt oly nagy feladattal bizta meg, melynek megoldására ép annyi ügyesség, mint rendületlen hűség is megkívántatik, nagyon is csalódott. De végre Marquez, a vérengző tettek embere, rangban az idősebb tábornokok közé tartozván, őt vélték a leghatalmasabbnak és legilletékesebbnek az ily nagyszabásu vállalatra, így tehát a császár sem mellőzhette őt a nélkül, hogy ellenségévé ne tegye, mit azonban minden áron kerülnie kellett.

Marquez kiküldetésének milyen volt az eredménye?

Ne is taglaljuk tovább Marquez kiküldetésének okát, sem azt, hogy kit lehetne vádolni ily szerencsétlen választás miatt; mondjuk inkább egyszerűen; *a sors úgy akarta!* hogy éppen ezen nyomorult ember — a kiben a császárság ügyéhez való ragaszkodást, és a császár személyéhez illendő hűséget hiába kellene keresni, az bizassék meg azon fontos feladattal, melynek folytán minden ellenőrzés nélküli oly hatalommal lőn felruháztatva és a hadierők java az ő kezére játszva, melyet ő aztán nem is a császárság előnyére fordított, hanem inkább arra hasz-

nálta fel eszközül, hogy önző vágyainak kielégítését találja mellette.

Ha győz, akkor bizvást elszakad a császáriaktól és a maga szakállára dolgozott volna: — mint ezt a főváros ostromállapotának lefolyásából eléggé tudjuk, — különben, hasonló elpártolások a mexikói történelemben gyakran előfordulnak.

Azon esetben pedig, ha megveretik, akkor a császáriak Queretaróban ő tőle segílyt szintén nem várhattak volna. Ez utóbbi eset be is következett.

Föltéve, hogy Marquez a császár parancsa szerint cselekszik, és rögtön Queretaró segítségére siet, akkor egészen más fordulatot vehetett volna a császáriak sorsa. De hát Marquez, alig hogy Mexikóba érkezett, mindjárt önállóságra törekedett és Queretaró sorsával mitsem gondolva — Puebla felé indult. — Puebla közelében S.-Lorenzo mellett azonban Porfirio Diaz által megveretvén, kénytelen volt a fővárosba visszafutni, a hová ő jóval hamarabb oda érkezett, mint szétvert seregének maradványai. Pedig ilyenféle magatartása által nem mutatott valami különös hadvezéri tehetségre, sem pedig személyi bátorságra. A nagy veszteség miatt, melyet a S.-Lorenzoi ütközetben szenvedett, tűzérésgének nagyobb részét futás közben elveszítvén, nem volt más mit tenni valója, mint a főváros megvédésére szoritkozni.

Marquez megveretésével Puebla is az ellenség kezébe jutván, Porfirio Diaz rögtön a főváros ellen fordult és azt oly szorosan fogta körül seregével, hogy Mexikó is csakhamar abba a helyzetbe jutott, mint Queretaró.

Egy hírnök kiküldetése.

Ime látható, hogy milyen végzetteljes rossz következmények szülemlettek egy oly tábornoknak rossz akaratú engedetlenségéből, a ki urának és császárijának ő iránti bizalmát oly rútúl megcsalta.

Április 9-én a vezérkari főnökség által bibocsátott rendelet szerint 2000 piaster jutalom-díj biztosított annak számára, a ki a fővárosból — bizonyos tudósítások elhozására vállalkozik. E felhívásnak kezdetben kevés sikere mutatkozott, mért még mindenkinek friss emléke-

zetében volt az előbbeni 5 küldöncznek végzetes sorsa, kiket az ellenség oly helyen akasztatott fel, hogy Queretaróban levő császáriak által jól észrevétethessenek.

Napok multával Herz József nevezetű tizedes jelentkezett az én huszár századomból ilyen életveszélyes útra vállalkozni, és bizonyos utasításokat vinni Mexikóba.

Herz tizedes Queretaróban vétetett föl a huszárrok közé.

A parancsnokságom alatti huszárszázad, azon időben, midőn Mexikóból elindulva, Miksa császárt Queretaróba követte, még nem birt egy századnak teljes létszámával, és csak alig egy fél század erejével vonulhatott az expeditióra; miután az ezred sem volt még kész újra szervezésével. — Queretaróba érkezvén, fáradozásom mellett rövid idő alatt sikerült a legénység létszámát egy század erejére kiegészíteni. Ebben az egy században sokféle nemzetiségű előfordult, volt közte: magyar, német, cseh, morva orosz, porosz, bajor, francia, belga, amerikai, néger és mexikói, aztec, creol és mulat fajbeli keverék. A tisztállomány pedig ezekből állott: Pawlowski Ede százados, mint a század parancsnoka, Echeagary 2-ik százados, és két Kachlig fivérek, mint alantas tiszttek, az egyik főhadnagy, a másik pedig hadnagyi ranggal. Ez utóbbi a császár irodájába volt vezényelve Queretaró ostromállapota idejében, helyét egy belga születésű művelt ifju és őrmester töltötte be, mint tiszthelyettes.

Herz vállalata veszélyességét illetőleg szükségesnek találom fölemlíteni azon körülményt, hogy e bátorszivű embernek négyszer kellett tulajdonképpen az ellenséges vonalon keresztül hatolnia és e mellett kétszer 45 legua utat tennie, ehez még oly úton, a melyen ellenséges csapatok folytonosan ide s tova jártak, keltek.

Kétségen kívül merészség volt ettől az embertől, hogy önként vállalkozott annyi veszélylyel járó útra; s e mellett bámulatra méltó elszántságot tanúsított az által, hogy ezen merész vállalatában kevésbé a haszonlesés, mint inkább a vele született dicsvágy és kalandos vállalatok iránti vonzódása volt az indító ok.

A császártól, Herz, több hivatalos iratot, Mexikóba szólót és néhány magánjelleget levelet, ezek közt egyet

Zsófia főhercegnőhöz intézettet is kapott. E levelek oly parányi szelet papírkára és oly kis betűkkel voltak írva, hogy összegönyölgetve cigarettékhez hasonlítottak, és azok közt elvegyítve, meglepítés vagy megmotoztatás esetében is az ellenség figyelmét igen könnyen kikerülhették, ha esetleg Herzet elfogják.

Április 15-én komor éj volt és éppen alkalmas egy ilyen vállalat kivitelére. Herz éjjél után a város falai közt úgy eltűnt, még azt sem lehetett kipuhatolni, hogy merre felé vette útját.

Később fogjuk látni, hogy mennyire oldotta meg ebbeli feladatát.

Mejia tábornok tervezett kiküldetése.

Queretaróban e közben a helyzet napról-napra fenyegetettebbé vált, oly annyira hogy ideje volt a leghathatósabb rendszabályokhoz nyulni. Herz tizedesnek visszatérése iránt is kételyek támadtak, azért tehát egy haditanácsban elhatározott, hogy a császár iránt legtöbb ragaszkodással bíró Mejia tábornokot kell a legszélesebb teljhatalommal felruházva, Mexikóba küldeni.

Mejia kiküldetésének egyik része állami ügyekre, a másik pedig katonai rendszabályokra vonatkozott; az első szerint felhatalmaztatott a kormány, hogy a köztársaságiak bizonyos egyéniségeivel alkudozásba lépessen, oly hozzátevéssel, hogy a császár nem fog lemondani az uralkodásról, a míg ennek átvételére a hivatott nemzeti congressus meg nem alakult, és abban ki nem mondatik, hogy az uralkodást annak rendje szerint átadhassa. — A katonai ügyekre vonatkozó része pedig a következő intézkedésekből állott: és pedig annak 1-ső pontja szerint Marquez tábornoknak kötelességévé tétetett, hogy az összes lovasságot Mejia tábornok rendelkezésére bocsássa; továbbá még arra is fölszólítandó volt Marquez, hogy rögtön intézkedjék Queretaró felmentése iránt; azon esetben pedig, hogy ha csak kevés erővel rendelkezniék Mexikóban, akkor onnét az összes katonai erő kivonandó és az egyedül Queretaró felszabadítására fordítandó.

Marqueznek csupán 24 órai határidő hagyandó ezen föltételek megfontolására, ha ennek lefolytával még min-

dég késedelmeskednék határozott nyilatkozatot adni, akkor Mejia vonja magához az ottani összes lovasságot, hagyja oda Mexikót és siessen vissza Queretaróba némi pénzmennyiséggel együtt; Marquez pedig szükség esetén letartoztatandó.

A főváros kiűritésére adott parancs eléggé tanúskodik a helyzetnek komoly voltáról, s az sem minden megfontolás nélkül történt, hanem igazán nagyfontosságú okoknál fogva érezte magát arra indítatva a császár, hogy a fővárost oly gazdag segélyforrásaival átengedje az ellenségnek, a ki abból magának nem csak anyagi hasznot huzhat, hanem valóságos diadalt csinálhatna belőle. — Hogy ha végig tekintünk a mexikói bonyodalmon, látni fogjuk, hogy többnyire az a párfelekezet jutott a kormány élére, a mely a fővárost bírta. Annak aztán a többi pártfelekezetbeliek is meghódoltak; — s ez igen természetes, minthogy a főváros maga egyedül is több segélyeszközt nyújthat, mint a nagy kiterjedésű, de kevés népességgel bíró tartományok közül ezeknek bármelyike.

A Mejiának átadandó iratok egyike Schäffer hajóskapitánynak szólott; ezen levél tartalmából is kivehető a császár azon szándékának kifejezése, hogy szükség esetén Mexikóból az egész helyőrség kivonandó volna.

A levél tartalma így szól:

Queretaró, 1867. április 19-én.

Kedves Schäffer hajóskapitány!

Azon esetben, hogy ha Mexikó a benne székelő hadsereg oltalmát egy időre egészen nélkülözhetné, meghagytam Mejiának, hogy ez esetben önt, Pater Fischert és Knechtl-t a hadoszlop oltalma alatt ide hozza . . . az irattárt is szeretném megmenteni; de a csekély értékű nagy és nehéz csomagok és kötetek, az utolsó pillanatban saját szemei előtt elégetendők . . .

Továbbá sajnálattal kell észrevenni, hogy a már hónapok előtt kiadott parancsaim, az ezüstneműek, kocsik, lovak, szerszámok, a pincze tartalma és fehérneműek eladására nézve, mind ekkoráig nem foganatosítottak;

tehát újból elrendelem, miszerint ezen tárgyakról hitelesített jegyzőkönyv fölvetessék, mely Sanchez-Navarro, Ön és Páter Fischer által aláírandó, és ekkép az angol consulnak megőrzés végett átadandó lészen; ha azonban az vonakodnék átvenni, a mit nem gondolok, akkor a porosz vagy osztrák ügyvivőségnek kell a tárgyakat átadni.

Az illető ügyvivőségtől minden esetre egy hitelesített átvételi elismervény kérendő. A szintén magán tulajdonomat képező oly ruházati és egyéb czikkek, melyekre egy hosszabb hadjárat esetében különféle éghajlati viszonyok közt elkerülhetlenül szükségem lehetne, szintén előkeresendők és annak idején öszvérekre felmálházva, a menelő csapat oltalma alatt ide küldendők . . .

S miután teljes hiányt szenvedek jó olvasmányokban, ennél fogva Ön és P. Fischer szedjenek össze az én számomra egy kis gyűjteményt. Martinez országbirónak rőpiratát szintén, a hozzá való fordításokkal együtt.

(A levél vége hiányzik . . . a Martinez féle rőpirat pedig a francia hadseregnek az országból való elvonulása előtti időszak leírására vonatkozik.)

Páter Fischer magas testalkatu erős és tudományos ember, több nyelven beszél s rendesen polgári ruhát viselt, 1866-ban, a francziák kivonulása után lett ő Felsége Miksa császárnak államtitkára, de erényesség tekintetében nem a legjobb hirben állott, amennyiben tudva volt, hogy több helyen voltak gyermekei.

Páter Fischer befolyásának tulajdonitható főképen az a körülmény is, hogy miksa császár Orizábából visszatért Mexikóba, midőn már mindenki azt vélte, hogy az uralkodásról le fog mondani. — Tudomásom szerint Fischer Páter ma is él, s jelenleg a Velazquez nevű gazdag spanyol havannai birtokos családnál praefectusi minőségben van alkalmazásban.

De térjünk vissza a tervezett kiküldetéshez. Időközben Mejia tábornok megbetegedvén, e miatt egyenlőre elmaradt az, de később Salm-Salm herczeg kapta ugyan azt a megbízást.

Salm-Salm herczeg kiküldetésének meggyusulása.

Április 22-én a lovasságnak java: az osztrák legióbeli huszárszázad azt a parancsot kapta, hogy 100 lovasal Salm-Salm rendelkezésére készen tartsa magát . . .

Tervezetbe vétetvén, hogy a század, az éj homályában, az ellenség vonalán keresztültörjön és a lehető legnagyobb sebességgel gyorsított menetekben igyekezzék a fővárosba jutni.

Azon utasítások mellett, melyek Mejia számára átadandók lettek volna, volt a többek közt két példány titkos közleményhez való kulcs is (Chiffrealphabet), hogy ezek segítségével a császár a hivatottakkal titokszerűleg értekezhessenek, illetőleg a távoli hadparancsnokságokkal az összeköttetés annak helyreállítása után továbbra is fentartassék.

Én tehát a vett utasítás szerint április 22-én éjfélelőtti 11 órakor századommal együtt a kitüzött kiindulási ponton a Cerro de las Campanas mögött vártam Salm-Salm ezredesre, a ki rövid idő múlva szintén oda érkezett.

Később Miramon és Morett tábornokok kíséretében még egy lovas század csatlakozott hozzánk, de csak oly czélból, hogy utunk megnyitásában az előfordulandó akadályok elhárításánál nekünk segédkezet nyujthasson, aztán hivatva lett volna, a mint Salm-Salm és én a bevágandó utat feltaláltuk, Miramon és Morett tábornokokkal Queretaróba visszatérni. Nem sokára ezután mind együttesen az éji sötétség oltalma alatt, egész csendben útnak indultunk. Már jó darabot haladtunk a saját előőrseink vonalán túl, anélkül, hogy minket az ellenség észre vett volna. Egyszerre azonban Miramon parancsára az osztagnak meg kellett állni, mert bizonyos távolságban egy sötét vonal húzódott útnak előtt, mely úgy szinlett mintegy szakadás vagy pedig egy csinált hosszú védgát . . . Ennek szemügyre vétele végett Miramon és Morett előre lovgoltak, hogy meggyőződést szerezzenek maguknak az akadály miben létéről; Salm-Salm pedig a csapatnál visszamaradt, bevárando az előre sietett tábornokok visszatérését; hogy utunk további folytatására a kellő utasítást átvehesse. A két tábornok viszatérvén, észleletük eredményét

akkép adták tudtunkra, hogy ama sötét vonal egy oly meredek falakkal bíró széles árok, a melyen a lovasság keresztül nem hatolhat s minthogy nagy hosszúsága miatt meg nem kerülhető, ennek folytán a kísérlet meghiusultnak tekintendő. Miramon mindjárt el is rendelte, hogy a század bevonuljon; Salm-Salm, kinek igen nehezeére esett, hogy minden eredmény nélkül visszatérni kénytelen, elkeseredésében különféle combinatiokat kötött a rejtélyes ügy megfejtéséhez, és azzal is gyanusítá Miramont, mintha ez szántsándékosan akarta volna a mi expeditiónkat meghiusítani. Salm-Salm herczeg csupán abban hibázott, hogy félre téve minden tekintetet, nem győződött meg személyesen a terep mineműségéről, a mint ezt a helyzet komoly volta megkívánta.

Másrészt megengedhető, hogy Salm-Salm nem épen ok nélkül gyanakodott, mivel Miramonnak nem fekdtt érdekében, hogy vetélytársa Marquez visszatérjen Queretaróba; a kivel nem tudott volna megférni, miután Miramon lett a legbefolyásosabb egyéniség Marqueznek Queretaróból történt eltávozása óta a főhadiszálláson s nehogy a nyert hatalmát kénytelen legyen kezéből ismét kiadni, ezért meglehet, hogy Salm-Salmnak volt oka gyanakodni Miramonra.

Később, ezen meghiusult éjjeli vállalat után, ugyanazon irányban történt összeütközés eredménye folytán azt lehetett tapasztalni, hogy ama sötét vonal még sem volt oly mérvű akadály, hogy ne tudott volna azon a lovasság áthatolni. Ekkor aztán Salm-Salm haragja oly fokra hágott, hogy Miramont nyíltan vádolta árulással és ha a császár maga közbe nem lép csillapítólag, a két egyén közt komoly összekocczanás fejlődhetett volna.

A mint a fennebb elősoroltakból kivehető, kénytelenek vagyunk beismerni, hogy a fővárossal való összeköttetést ily sajnos körülmények közt nem lehetett helyreállítani. Pedig ily vállalatok sikerétől függött a helyzet javítása, mely alkalmas lett volna legalább is a végzetes katastrófától a császárságot megmenteni.

Még nagyobb hiba volt az, hogy ily természetű kiküldetések ismétlésére és annak határozott keresztülvitelére komolyabban senki sem gondolt.

III. RÉSZ.

Az ostromzár további lefolyása.

 miatt, hogy a fővárossal való összeköttetést nem sikerült helyreállíthatni, Queretaro várakozási szerepre lett utalva. A csendes napok a város védvonalainak erősítésére fordítottak. A császárnak egyik rendelete szerint a város lakosságának összes férfi közönsége köteleztetett kor- és rangkülönbség nélkül a sáncz-munkákban résztvenni; — a ki nem akart, annak bizonyos pénzösszeg lefizetésével kellett megváltani a munka alóli fölmentését, mely pénzösszeg aztán a csapatok eltartási költségeinek fedezésére fordítottatott.

E közben az ellenség szakadatlanul lövette a szerencsétlen várost, e miatt még a békés lakosság is sokat szenvedett, mert foglalkozásának teljesítése közt életbiztonsága állandóan veszélyeztetve volt. Mivel pedig Queretaro utczái, mint a legtöbb városokéi Mexikóban, rendesen egyenes vonalban építvék, úgy hogy a város egyik végéről majdnem végig lehet tekinteni, ennél fogva nem valami különös ügyesség kellett a városnak egy vagy más pontját czélba venni és lövegeit oda irányítani, hol legélénkebb volt a közlekedés; s alig telt el egy nap, melyben a békés lakosság közül majd egy-egy férfi, vagy asszony vagy egy gyerek meg nem öletett, vagy meg ne sebesítettett volna. Ez is eléggé bizonyítja az ellenségnek elvadultságát.

Április 19., 20., 23., és 24-én egész rendes bombáztatássá alakult a város lövetése, nevezetesebb károkat azonban az mégsem okozott.

Április 20-án a császár a Cruz-templom tornyába ment fel Arellano kíséretében, hogy onnét az ellenség állását és lövegeinek felállítását a tüzelés alatt megfigyelhesse. Reggeli 8 és 9 óra közt egy 12 fontos ágyúgolyó, a Cuesta-Chináról, a torony egyik ablakán berepülvén, belsejében annak átellenes falába ütődött s onnét nagy robajjal a torony alsó részének padlózatára zuhant le. A toronyban fennlevők, úgy maga a császár is a le hulló malter-daraboktól be volt hintve, miközben egy kődarab épen Arellano tábornok egyik vállára esett; csuda, hogy ez alkalommal egyéb baj nem történt. — Azonban d. u. Loyser ezredes a vezérkartól alig lépett ki az épület tetőzeten levő párkányra, nyomban elébe lecsapott egy gránát, melynek szétpattant darabjaitól nevezett ezredes mindkét lábán oly sulyos sebeket kapott, hogy nem-sokára bele is halt.

A Cruzban való tartózkodás különben sem volt igen kellemetes, miután az ellenség különös kedvvel és elég ügyességgel épen ágyútüzét oda irányozta, tudván azt, hogy maga a császár is itt tartózkodik.

Egy nap alatt 3 golyó is repült be ugyanazon folyosóra, hol Ő Felsége lakosztálya volt . . . a császár szolgaszemélyzetének pedig nem maradt egyéb hátra, mint más hová átköltözni; s nem egyszer történt, hogy a segédtsztek még saját szobáikban sem voltak eléggé mentve az ellenség lövedékei elől; a többek közt előfordult, hogy munka közben fejük felett zúzta össze egy berepülő golyó a lámpa üvegét; általában véve alig mult egy nap, hogy a Cruz lakói mentek lettek volna ilyenmő alkalmatlanságotól.

A Mexikóba menesztett tudósító küldöncznek Hercz tizedesnek visszajöttét általában óhajtották, de ő még mindig nem érkezett vissza.

Koholt hírek és tudósítások.

A városban ez idő alatt sok hívőre talált oly hírek szárnyaltak, melyek Marquez közeledtét és Queretaronak az ostromzár alóli fölmentését helyezték kilátásba.

A „Hivatalos Közlöny“-ben megjelent s a jó hangulat fentartása végetti közlemények valamelyike adha-

tott okot ilyen combinatiokra; máskölonben pedig, a lakosság is csinált magának különféle képzelődéseket; többen, távoli ágyúdörgést is véltek már hallani, ezt pedig Marquez közeledésére magyarázták, a fölött örvendve, hogy a nyomasztó helyzetnek valamiképen már vége fog szakadni.

Mivel a Queretaro védvonalain kívüli eseményeket bent senki sem ismerte, mindenki könnyen hitt a szárnyra kapott híreknek és sejtelmeknek; mert az emberi gyarlóság mindig hajlandó leginkább olyasmit elhinni, a mi reá nézve hízegőbb és jobban megfelel a saját kívánóságának.

Habár senki sem tudta a hírek honnét és miből való származását megmagyarázni, s meglehet, hogy a főhadiszálláson sem voltak jobban informálva a küleseményekről, mint maga a lakosság, mert a „Hivatalos Közlöny“ sok olyasmit hirdetett, melynek kútforrását maga sem ismerte, de azért szándékosan terjesztgette a kedvező híreket, hogy ez által a hadseregben a jó szellemet fentarthassa, a lakosság nyomot hangulatát pedig megnyugtathassa; végre a szárnyra kapott hírek a legfelsőbb körökben is olyanoknak tartattak, mintha biztos kútforrásból merítették volna, miután azok szétterjesztéséhez maga a kormány is hozzájárult a saját elfogultságában, holott inkább tenni és cselekednie kellett volna, mint tétlenségben az időt hiába eltölteni.

Hogy a külesemények felől semmiképen sem voltak a főhadiszálláson informálva, azt eléggé bizonyítja a homályban való tapogatózás; a többek közt, a nép közt elterjedt és felkapott kószá híreket a kormánylapok mint biztos forrásból eredetteket hirdették az olvasó közönségnek csupán azért, hogy a helyzetről mégis tudjanak némi adatokat közölni.

Már elébb említettem, hogy Marquez közeledésének híre a városban elterjedt, hozzávéve még azon körülményt is, hogy április 26-án az ellenség táborában különféle csapatmozgalmak történtek és lovasságának elvonulását szabad szemmel is kilehetett venni, most már még inkább abban a meggyőződésben élt mindenki, hogy ezen mozgalom csakugyan Marquez közeledésének indo-

kából származik, és hogy Marquez már valóban közel lehet Queretaróhoz. . .

Ezen alaptalanságokra támaszkodva, a főhadiszálláson tehát azt határozták, hogy az ellenséget egész erélylyel meg kell támadni. Marquezzel az összeköttetést helyreállítani és az ellenségre egyesült erővel döntő csapást mérni. . .

Ha azonban Marquezzel az összeköttetést lehetetlen volna helyreállítani, ez esetben megállapodtak, hogy az ostromzárnak keresztültörése mellett Queretarót az egész helyőrséggel s mindenestül el kell hagyni, és az alig 6 leguára eső Sierra Gorda hegységeken — Mejia szülőföldjén — kell keresni egyelőre menedéket; mivel ott a körülmények további fordulatát könnyebb lenne bevárni, mint a mindenből kifogyasztott Queretaróban.

Az április 27-iki csata lefolyása.

Az április 27-kére szándékba vett kirohanáshoz a haditervezetet Miramon tábornok készítette, és az ő Felségének legfelsőbb jóváhagyását elnyerte. . . A megtörtént összeütközés után a csata eredményéről szóló főjelentést Ő Felségéhez szintén Miramon szerkesztette. A csata lefolyásáról szóló jelentés következőkép hangzik:

Felség!

Szerencsésnek érzem magamat, hogy a legjobb eredménnyel kivivott ápril 27-iki összeütközésről, melynek tervezete kidolgozásával, valamint a csata vezetésével is engemet megbizni méltóztatott, — ebbeli jelentésemet Felséged elé terjeszthetem.

A rendelkezésemre bocsátott hadcsapatok ma reggeli 4 órakor készen állottak azon nagyszerű álláspontoknak megrohanására, melyeket az ellenség a Cimatarói hegység emelkedésein márczius 24-ike óta megszállva tartott és azóta meg is erősített. Ezen csapataim létszáma: 2000 gyalogság és 1000 főnyi lovasságból állott, 3 üteg tábori ágyú által támogatva.

A balszárnyamnak támogatása végett, meghagytam továbbá Castillo tábornoknak, hogy a Celaja haciendát

2 zászlóalj gyalogsággal és 4 db. tábori löveggel egyidejűleg támadja meg és foglalja el, és a balszárnyával epontra támaszkodólag, erejével a Cuesta-China felé annyira kiterjeszkedni igyekezzék, miként az ellenség ne siethessen egyhamar a Cimatarobeli társainak segítségére. — Ezen intézkedésem, időközben s rendkívüli körülmények közbejövete miatt, lényeges változtatás alá esett. — Don Pantaleon Morett tábornok parancsnoksága alá helyeztem az elővédeket, (2. zászlóalj); a zömöt, vagyis a támadó oszlopot pedig Don Ramon Mendez tábornoknak adtam át (3. zászlóalj); s Don Ignacio Garcia ezredest a tartalékcsoportok vezetésével bízam meg (2. zászlóalj).

A támadó lovas csapatok élére pedig Don Ignacio Gutierrez tábornokot állítottam.

Összefüggő eljárás tekintetéből elrendeltem, miszerint a támadás reggeli 5 órakor vegye kezdetét.

Tervünkben lévén: a Cimataron emelt védművekben az ellenséget meglepni és onnét kiszorítani, sánczokat pedig széthányatni, hogy a gyűrűövet, mely a város körülzárólását képezte, megszakíttassék.

De a támadási szándékot az ellenség korán észrevevén, közeledő elővédeinket élénk tüzzel fogadta; erre azonban az elővédcsoport zöme is elötörvén, az ottani sánczokat csakhamar bevette, és hozzá még 3 darab ágyút is elfoglalt az ellenségtől.

Ezen eredményes föllépésnek még az az előnye is volt, hogy a támadó főcsoport a tartalékkal együtt, az ellenség többi állásainak megingatása céljából, szintén előrenyomulhatott, hogy a tervezett megrohanást fogantossítsa; a minek már semmi sem állott útjában csupán csak arra kellett még szoritkozni, hogy az ellenség balszárnya visszanyomattassék, a jobb szárny pedig átkaroltathassék, mi által aztán saját sánczai közé szorítatva, erejének teljes megsemmisítése várt az ellenségre.

A mint katonáink már a Cimataro hegy gerinczeig feljutottak, és az ellenség a maga sánczainak semmi hasznát sem vehető, ekkor a mi csapataink innét is tovább hatottak és a legnagyobb gyorsasággal üldözni

kezdték az egész vonalában megingatott és gyáván megfutamodott ellenséget. Alkalmas perczen Gutierrez tábornok szintén megindult az ő lovasságával az ellenség balszárnyának megkerülése végett, Castillo tábornok pedig ugyanazt tette az ellenség jobb szárnya ellen. Ily összhangzó műveletek folytán csapataink a legszebb diadalt aratván, másrészt pedig az ellenség tömegestül s majdnem védelem nélkül futott vitéz katonáink elől; eképpen az egész ütközet nagyszerű hajhászathoz hasonlított, melyben a fegyver használata csak keveset vétehetett alkalmazásba . . . 3000 főből álló kis hadcsapat 10.000-nyi főre menő ellenséget ugrasztott szét, és így a Queretaro déli oldalán elhuzódó zárvonaltól, minden egyéb erődtényeivel együtt — a mieink birtokába jutott.

A mig ellenségeinknél, nagy ijedség és rémülettől elkapatva tábornokok, és parancsnokok csapatjaik nélkül a csatatérről elfutottak, s futás közben irományaikat és podgyászukat el-elhagyogatták; a csapatok pedig ágyu ütegeik és hadszervonataik megvédése nélkül rendetlen futásban kerestek maguknak menedéket; az alatt a mi részünkön, vitéz tábornok, érdemes csapatparancsnokok és lelkes katonák lépésről-lépésre aratták a nagy dicsőséget; azt sajnálván egyedül, hogy az ellenség üldözésében, — mely oly remekül tudott elfutni, — nem fejtette ki tökéletesen és teljes mértékben fegyverének erejét . . . De azért a győzelmes csatának mindamelllett mégis nagyszerű volt az eredménye, u. m. 21 db. tábori ágyú, 600 hadifogoly, nagyszámu fegyver, több élelemkocsi, és ezeken felül mindennemű vágómarha, sok málha és élelmiczikk esett zsákmányul; mindez alig egy órai rövid idő alatt foglaltatott el az ellenségtől, s e mellett bevétetett az egész álláspont, melyet 10.000 főnyi ellenség tartott megszállva a Cimataro magaslatain, hol a mi csekély számu vitéz katonáink 17 zászlóalját ugrasztottak szét. A midőn már mindez elérve, és a csata bevégezettnek vélhető volt, akkor érkezett Felsőged Ramirez de Arellano tábornok kíséretében a csata mezejére, és Felsőged tanuja lehetett azon kitörő lelkesedésnek, melylyel vitéz katonáink részéről a becsület mezején fo-

gadtatott; ez alkalommal engedélyt kértem Felségedtől, arra, hogy csapatainkat öszpontosíthassam, és előbbi védállásainkba visszavezethessem, miután már ugy sem volt egyéb elfoglalni való.

Csapataink öszpontosítása már majdnem egészen bejejezve volt, a midőn a Cimatoro magaslatain újra ellenséges lovasvadász csapatok mutatkoztak. Az ellenség erejének és szándékának kipuhatólása végett rögtön egy kémlelő kis csapatot küldtem oda, azonban Felséged elhatározta, hogy személyesen részt fog venni e súlyos feladatban, mely Felséged legmagasabb személyére nézve rendkívüli veszélylyel volt összekötve. A vett tudósítás szerint, mintegy 4000 főnyi ellenség sietett a megvert és szétfutott 10.000-nek segítségére. Az újra fölmerült ellenségnek ereje tudva lévén, ezután Felséged parancsára, védállásainkba visszavonultunk; az ellenség pedig elkese-dettségekben csak úgy szórta reánk a tüzet.

E golyózápornak mindaddig, míg csapataink öszpontosítása tartott, Felséged is kitéve volt.

Végül bátorkodom Felséged legmagasabb kegyeibe ajánlani azon csapatokat, melyek a kirohanás által ily nagyszerű győzelmet arattak, valamint azokat is, melyek támogatásul szolgáltak. Az ide mellékelt 1., 2., 3. és 4. alatti kimutatások magukban foglalják szenvedett veszteségeinket, az ellenségtől elvett hadizsákmányról szóló jegyzéket, s végre azon tábornokok, törzs- és főtisztokról szóló névjegyzéket, a kik a csata alkalmával tanúsított kiváló tetteik által a legfelsőbb kitüntetésre érdemessé tették mugukat.

Felségednek hódoló tisztelettel maradtam, legalázatosabb szolgálja

Miguel Miramon s. k.

altábornagy.

A Miramon által szerkesztett főjelentés a lefolyt ütközetről, egy cseppet sem tulzott és minden adatában a valósággal teljesen megegyez egész odáig, a hol az első kirohanás végrehajtásáról van említés téve.

Az teljesen igaz, hogy az első kirohanásnak eredménye a legfényesebb és legnagyobb között sorolható, a menyinyiben tökéletes volt az ellenség csapatainak szétszórása, ugy annyira, hogy minden várakozást

felülmult a csata eredménye. Elvitázhatlan tény az is, hogy a mely csata alkalmával az ellenség ágyuinak fele részét elveszítí, csapatai pedig a csata színhelyéről felbomolva elfutnak, hogy az a győztesre nézve a legdicsőbb hadi cselekmény és oly szép diadal, mely nem kíván nagyobb dicsőítést. Az ellenség soraiban oly nagy volt a rémület, hogy a megfutottak feltartóztatására és visszaterelésére — a mint azt a köztársasági tisztektől hadifogságom idejében személyesen halottam — kénytelenek valának egy pár lovasezredet utánuk kiküldeni, és csak erőszakkal lehetett a megfutottakat visszahozni. Hozzátehetem még, miről a hivatalos jelentésekben említés sincs téve, hogy az ellenség vesztesége elszéledtekben a fenti körülmények közt, igen jelentékeny lehetett. Elképzelhető, hogy egy oly seregben, mely tisztán erőszakkal szedett legénységből van összeállítva, hogy abban kivált oly csata alkalmával, midőn megveretik és megfutamodik, minden rend és fegyelem hamar felbomlik, és kiki — ha teheti, inkább haza igyekezik jutni; — nem lesz nehéz tehát kiszámítani, hogy alig fele részét a megfutottakból lehetett visszafordítani, és így az elszéledtek száma bizvást ezekre tehető.

Míg a csatatéren, a győzelem fölötti örömben a császári csapatoknak szünni nem akaró „Éljen“ kiáltásai felhangzottak, addig oly feltűnő csend uralkodott az ellenség egész vonalán, hogy — ha néhány ágyulövés által nem jelezte volna közellétét, — azt lehetne hinni, mintha odább állott volna egész seregével és hogy az ostromállapotot egészen beszűntette.

A csataterőről diadalmasan visszatérő vitézeink örömjaja a városba is áthangzott; erre a harangok is megkondultak a nagy győzelem fölötti örömhirt általánossá tenni, s volt is hatása, mert a város népe ezrenként özönlött ki a csataterre, hogy az elfoglalt ágyukat feldiszíthesse zöldágakkal és virágokkal, és nagy lelkesültségében 20—30 ember egy-egy ágyu elé kapaszkodott és azokat a járatlan lejtőn lefelé a városba vontatták. A lakosságnak a győzelem fölötti öröme azt a népnél rokonszenvre talált és jól esett látni, hogy az teljes szívvvel osztozik a győztes csapatok örömében.

Miramón jelentése tehát az említett pontig nem kifogásolható; de arra nézve, a mi a második kirohanást illeti, szükségesnek tartom megjegyezni, hogy e fölött ő csak fölületesen s mintegy kitérőleg szólott.

Az igazság érdekében hivatva érzem magamat, azon nagyszerű eseményeket szorosabb bírálat alá vonni és akkép előadni, hogy az a maga valóságában történt.

Be kell ismernünk, hogy az első kirohanás nagyszerű sikerétől elkábitva, abban hibáztunk főképpen, hogy nem volt gondoskodva jó eleve arról, miszerint az ostromzár áttörése esetében, Queretaronak kiűritése és csapatainknak tovább vonulása a Sierra gorda közé — a mint ez tervezve volt — végrehajtsassék. — Két órai tétlenségünket az ellenség ügyesen kizsákmányolva, a Cimatarío hegynek ujonti megszállására használta fel.

Az újra előnyomult ellenség erejének kipuhatólása végett 4 zászlóalj gyalogság és 1 dsidás ezred küldetett ki. A császár pedig minden áron személyesen akart az ellenség szándékáról magának meggyőződést szerezni, mi végből az oszlophoz csatlakozott. . . A dsidásaink az oszlop élén a gyalogság előtt haladván, már egészen a hegy gerinceig feljutottak; ott azonban mintegy 4000 főre rugó lovasságra bukkantak, kik hátultöltő karabélyaikból a mi lovas elővédeinkre oly sűrű tüzet szórtak, hogy ezek a tűz elől menekülve, visszafutottak, és ez alkalommal a keletkezett nagy zavarban a gyalog csapatainkkal összekeveredvén, ezeket is magukkal rántották a visszavonulásra; s minthogy az ellenség nyomban követte és üldözőbe vette a mieinket, képzelni lehet, hogy a visszavonulás rendetlen megfutamodásnak indult, melyet csak nézni is borzasztó volt.

Az én századom képezte eleinte a mi csapatoszlopunk tartalékát; de a váratlan zavar és visszavonulás láttára, huszárjaimmal rögtön Ő Felségének fölkeresésére és oltalmazása végett előre siettem.

A császár és a vele volt tábornokok hiába erőlködtek a rendet csapataink közt helyreállítani. — lehetetlen a futamodókat visszatartani, mert azok elébb meg nem állottak, míg el nem értek védvonalaink mögé, a hol biztosabban érezték magukat.

Előre törekvő századommal azon ponthoz érve, a hol a császár majdnem minden fedezet nélkül állott, Miramon a császár környezetéből azt rendelte, hogy huszárjaimmal képezem a hátvédet. Ez utasítás a fenforgott körülmények közt annyit tett, mint áldozatszerű szolgálatot tenni.

A közben, hogy csapataink megtizedelten és az ellenségtől üldöztetve visszafelé szaladtak, én az egész századommal Ő Felsége veszélyeztetett életének oltalmazása és csapataink visszavonulásának fedezése végett védfalat képeztem Ő Felsége és kísérete mögött. Az ellenség rohamos előnyomulását kétszeri roham által feltartóztatván előbb egy lépést sem tágitottam, a míg Ő Felsége környezetével együtt, és csapataink a saját védvonalaink mögött magukat biztonságban nem érezték. Tüzérségünk közbelépése által végre, az ellenség is felhagyott a további üldözéssel.

Több mint 300 halott és sebesült fedte az új csatatér, azzal a különbséggel, hogy most mi voltunk a megvert fél.

Több alkalommal a csatatéren közvetlen érintkezés folytán szerzett tapasztalatból szólva állithatom, hogy elleneink lovasságának nagyobb része igen jó anyaggal birt, főszerelve is nagyon jól volt, ezrede pedig kard és dsida mellett, 8 lövetű amerikai karabélylyal birt.

Igy végződött azon nevezetes nap, mely oly fényes győzelemmel vette kezdetét, mely mindenkinek szívét, a ki a császáriak ügye iránt rokonszenvvel viseltetett — legszebb reményekkel kezdé eltölteni; de a később bekövetkezett baleset után, megint mindenki keblébe visszatértek az előbbi nyomasztó aggodalmak, hogy mi lesz további sorsunk vége!?

A véres csata után a csend beálltával, midőn a kérdések is lecsendesültek, az a kérdés merült fel a városban, hogy hol maradt hát Marquez? és miért nem sietett Queretaró segítségére? Ha csakugyan oly közel volt, mint azt a néppel elhitették, akkor a csata közben az ágyuk dörgését jól hallhatta? Több ilyen közbeszéd tárgya azonban messze eltért a körülmények való állásától.

A „Hivatalos Közlöny“ április 29-ikén kelt számá-

ban „*Fontos Közlemények*“ czim alatt a következő apróbb czikkek jelentek meg.

Don Leonardo Marquez tábornok.

Hitelt érdemlő kútforrásból tudunkra jutott, miszerint a Cimatarió ellen intézett kirohanás, mely a nevezett tábornok csapataival való öszeköttetést szándékolta, — ez alkalommal nem sikerült, de e szándék mégis valósulni fog és az idő ehez már nincs is nagyon távol.

Mexikó és Guadalajára.

A Cimatario ellen intézett kirohanásnak a többek közt az a haszna is volt, hogy az ellenség táborában talált oly posta küldemények is kezeink közé jutottak, melyek alig mult napok keltével birnak és igen fontos közleményeket tárnak elénkbe Mexikó és Guadalajára helyzetéről. Mexikó mindennel el van látva és katonailag teljesen felszerelve van a kellékekkel; a ministerium elég erélylyel bir és kellő tapintattal is működik; a városnak igen lelkesült lakossága pedig teljes meggyőződéssel néz a jövőbe és nyugodtsággal várja fegyvereink diadalát.

Guadalajára sorsa is kedvező, — a mennyiben Lozada tábornok 10 ezer emberrel és 40 db. ágyuval rendelkezik és a várost megszállva tartja, s ekként az ellenség hozzá sem férhet; ezen helyőrségnek egy osztályrésze, mely mind a 3 fegyvernemből áll, az utóbbi időben útnak indult, oly föltétellel, hogy egyéb hozzájáruló csapatokkal egyetértőleg a minket ostromzárolt elleneink ellen működjenek.

A Sierrából.

A hivatatos értesítések szerint Olvera tábornok 4000 fegyveres népet gyűjtött maga körül ezen hegységekben; a ki ügyünk egyik hűséges védnökeihez tartozván, a Marquez tábornok hadműveleteivel Queretaro felszabadítása czéljából szintén kapcsolatba fog lépni.

Michoacanból.

Alapos hir szerint Pesquera ezredes elfoglalta Moreliát és mind a három fegyvernemből alakított dandárral

már utnak is indult a mi ostromló elleneink megtámadása végett, hogy minket felszabadítson és segítséget nyujthasson az ellenség megsemmisítésében. Ezen segédcsapat most már Salvatierráig haladhatott.

.....

Mindamellet, hogy a fennebb említett tudósítások a hivatalos lapból származnak, azért mégis kétségesnek tűnik azon állítás, mintha csakugyan érkeztek volna Mexikóból kiküldött hírnökök Queretaróba; mert tagadhatatlan, miként az ellenség ébersége mellett, Marqueznek sem sikerülhetett, egyik vagy másik hírnökét Queretaróba becsempésztetni; azon hírnökökkel pedig, kiket az ellenségnek elfognia sikerült, igen rövid uton elbánt. tudniillik, a tetten kapás után őket azonnal felakasztatta. A császár valószínűleg sejtette a mi a fővárosban történt, és hogy onnét úgy sem várhatna segítséget, ennélfogva gondolni lehet, hogy minden törekvés, az egyedüli menekülésben volt csupán keresendő, nem pedig abban, hogy haszontalan időtöltés és várakozás mellett a hadsereg ereje még jobban fölemésztessek, mi által annál kevesebb kilátás várható a sikeres megszabadulásra.

Ezek után tehát feltehető, hogy a fentebbi hírek nagyobb részét a hadifoglyok kétes vallomásaiból merítették s közzétételükkel csupán a hadsereg és lakosság eddigi jó hangulatának fokozására számítottak. Sőt nem valószínűtlen ama föltevés sem, hogy az ellenség szándékosan importáltatta hozzánk azokat.

Talált értekezések.

A Cimatariónak csapataink által történt megrohanása alkalmával néhány érdekes levelezésnek jutottunk a birtokába, melyet az ellenség hagyott vissza több irattal együtt.

Nem szándékom ezen iratok eredetisége fölött vitatkozni, azért tehát úgy közlöm azokat, mint a „Hivatalos Közlöny“-ben adattak tudtul, megjegyezvén, hogy azoknak kibocsátója nem volt más, mint Arellano tábornok, a ki a császár meghitt emberei közé tartozott. Érdemesek a figyelemre, kivált azon két okirat, melyekről

maga Arellano is oda nyilatkozott, hogy nem egyéb, mint merő koholmány.

E kérdéses két levelet annak idején az európai lapok is közölték és általában nagy fontosságú eredeti okirat gyanánt tekintettek.

Nagy halmaz irat és levél fekszik előttünk — mint Arellano írja — melyeket a mi csapataink vettek el az ellenségtől április hó 27-én, azon alkalommal, midőn a Cimatariot megrohanták és az ellenség hadosztályát teljesen szétugrasztották.

Az elfoglalt iratok közt van egy pár igen nagyfontosságú levél, melynek tartalmát azért közöljük a maga valóságában, hogy tanuságot vonhassunk magunknak arról, hogy ellenfeleink miként értik a hazafiságot, testvériséget és egyenlőséget, t. i. hogy az ország integritása fölött alkudozásba bocsátkoznak, a társadalmi rendet felforgatják, hogy aztán korlátlan hatalommal kormányozhassanak.

Elleneink a népnek tévutra vezetése végett minden ármánykodást elkövettek, okiratokat hamisítanak és nem átalják azokat eredetinek nyilvánítani, hogy az olvasó közönségben a kormány ellen rossz vért csináljanak és a kedélyeket felizgathassák.

Lássuk tehát először is azon 1. és 2. sz. alatti levelet, melynek egyikét állítólag a császár intézte volna D. Theodosio Lares miniszterelnökhöz, a másik pedig utóbbinak válaszirata lenne, s mindketteje a politikai helyzet ecseteléséről szól, a mint az az 1867. évi februárius hó folyamában állott volt.

Ez okirat, melynek 1867. évi februárius hó 9-iki kelte van, ha egyáltalán nem hamisított is — a mint azt némelyek vélték, hivatalosan a nyilvánosság elé nem került.

Lehet, hogy a császár agyában fogamzott meg, mint tervezet, s ő környezetével, mint eszméit közölte velők, a kik közül aztán valamelyik sietett azt, mint tényleg kiadott manifestumot, a császár ellen használandó fegyverül az ellenség kezébe kiszolgáltatni. Tartalmát azonban némileg megczáfolja a császárnak akkoriban követett politikai magatartása.

Egyébként az egész világ előtt ismeretes dolog, miként a juaristák nem először nyultak hasonló eszközök-höz, s hogy saját önző érdekeiket előmozdithassák, — képesek minden eszközt felhasználni, még az ország háttárainak megcsorbitásától sem rettennének vissza, oly föltétellel, hogy a hatalom az országban az övék maradjon.

De olyan ellenféllel szemben, mint mi vagyunk, még sem képesek elkoptatott fondorlataik által elérni egyebet, mint megvetést és kinevettetést.

1-ső Levél.

Kedves miniszterem Don Theodosio Lares.

Mexikónak jelen komoly helyzete mélyen meghatották szívemet, mert az eddig alkalmazott rendszer, a helyett, hogy a polgárháborút megszüntetni képes lett volna, inkább csak arra volt alkalmas, hogy az ellenségeskedést még jobban élezsze.

A hol csak megkisértettük a császárság eszméjét meghonosítani, ott mindég vérnek kelle folyania, anélkül, hogy némi előnyt szerezhettünk volna mellette.

Azt hittük, hogy a francia beavatkozásnak nyüge alóli felszabadulás által, minden jóra fog fordulni, és hogy képesek leszünk a rendet és békességet helyreállítani.

De éppen ellenkezőleg történt, mint azt a sajnos kimenetelű események S. Jacintónál és Monte de las Cruzes-nél eléggé tanusíták, és valóban kénytelenek vagyunk elfogultságunkból kiábrándulni, és egyuttal azon tapasztalatra jutottunk, hogy a császárság iránt az egész országban nagyon kevés rokonszenv létezik.

Azt is hittük, hogy Mejia, Miramon és Marquez tábornokoknak a császársághoz történt csalatkozásukból az ország csak hasznot huzhat; de ezekben csalatkoztunk, amennyiben az egyik betegséget színelve, magát a szolgálat alól elvonta; a második mindjárt az első csatában a reá bízott hadseregét merő könnyelműségből feláldozta; a harmadik pedig ismert kegyetlen erőszakoskodása által a békés lakosságot felháborítván, e mellett még oly rosszul választott hadivállalatba bocsátkozék, melynek káros kimenetelét nem lehet eléggé csak rosszalni is.

Pénzdolgában pedig az állampénztárak annyira ki-merítették, hogy elkerülhetlen volt kényszerkölcsönt a népre erőszakolni, hogy a közigazgatás fenakadást ne szenvedjen, s az állambáztartás többféle kiadásainak fedezése végett, még a legnyomasztóbb adónemek, u. m. ajtó és ablak utáni adónak kivetése is alkalmazásba hozatván, e mellett az adóbehajtás oly kegyetlen módon történt, mely általános gyűlöletet idézett fel a létező kormány iránt.

A midőn tehát a császárság többé sem szellemi, sem anyagi erőre nem számíthat, mi sem természetesebb annál, hogy a nép is elfordul tőle, vagy a közvélemény legalább is elítéli azt.

Ellenben a köztársasági erőhatalmat illetőleg, melyről azt híresztelték, de igazágtalanul, mintha az minden szellemi képesség nélkül csupa rendetlen csöcselékből állna, rablási vágytól eltelve, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy az egy jól szervezett s rendszeres hadsereggel bir, melyet bátor szívű és tapasztalt tábornokok vezényelnek, a kik a honszeretet magasztos eszméjétől áthatva, csak azután törekszenek, hogy az ország függetlenségét kivivhassák, melynek akadálya egyedül a császárság megalakulásában rejlik.

Ily körülmények közt lehetetlen volna a császárság részéről még ezentul is a népnek támogatására hivatkozni, mert előrelátható, hogyha a kormányforma választásának kérdése szavazás alá bocsáttatik, a szavazat-többség bizonyára a császárság ellen nyilatkozand.

Elmult az az idő, a midőn még ily eszközhöz lehetne nyulni; erről nekünk már örökre le kell mondanunk.

Szent kötelességemnek ismerem tehát, és fogadom erősen, hogy minden oly alkalmat kerülni fogok, mely több véráldozatba kerülhetne. Ezzel tartozom a mexikói népnek, megkívánja azt a saját nevem becsülete is, és a rám sulyosodó határtalan felelősség, minek folytán nyugodt lelkiismerettel léphessek Isten és a világ ítélete elé.

Elvárom tehát Öntől, hogy az ügy fontosságát szem előtt tartva, sürgősen oly javaslatot terjesszen elém, a melyben világosan legyen feltüntetve, hogy mi módon kelljen a jelen helyzeten segíteni; szem előtt tartva a

fennebb elősorolt keserveket, és összhangzásba hozva oly eljárással, mely kizárólag csak a nép javára szoritkozzék, a személyes érdekek pedig ne érintessenek abban. — Önnek jó akarója: Miksa. s. k.

2-ik Levél.

Mexikó, 1867. évi februárius hó 10-én.

Felség!

Felségednek tegnapi kelt levele mélyen meghatotta lelkemet, minek folytán rögtön intézkedtem, hogy a miniszteri tanács egybehivassék. Az előadottakat fontólóra véve, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy az államügyek vezetéséről való lemondásunkat kénytelenek leszünk Felséged elé terjeszteni, mert azon eszmék végrehajtására, melyeket Felséged elénk tárt, a mi erőnk és tehetségünk nem elégséges. A miniszteri tanács azt véli, hogy a válságos helyzet, a mibe a francziák hűtlensége minket belé sodort, még jóra fordulhat; az ellenfélnek leveretésével pedig megszerezhetjük a békességet is.

Csupán azon esetben lennénk hajlandók az érintett lemondástól eltekinteni: ha t. i. Felséged, tanácsadóinak véleménye szerint, az ország gyepelőjét a saját kezébe venné, mely esetben nem csak mi, hanem az egész nemzet fogná Felségedet követni...

Ily formán a háboru viselést nem kellene aztán oly eszközökkel támogatni, melyek általános elidegenedést szülnének a népben.

De mindenekelőtt elkerülhetlenül szükséges lenne, magát a fővárost egy ostromzárral járó kellemetlenségektől és megrohanásoktól távol tartani, s ennél fogva az ellenséggel megvívandó döntő csatát valamely távol eső vidékre kellene áttenni, Queretaróba például, hol számos előnyökre számíthatna a császári hadsereg!

Aztán egy tapasztalt és minden tekintetben megbízható hadvezér alatt annyi rendes csapatot kellene oda küldeni, hogy tekintélyes hadsereg váljék abból, de minálunk, a hol két vagy több egyenrangú tábornok van hivatva az együtt való működésre, rendesen ki szokott törni a vetélkedés, az egyik vagy másik saját énjének

tulbecsülése következtében, miből aztán különféle bajok keletkeznek.

Ezen bajok elhárítása tekintetéből mindenekelőtt szükséges volna, hogy Felséged venné át a működő hadsereg főparancsnokságát.

Egy hatalmas hadierőnek talpra állítása mellett, mely hivatva legyen a köztársasági csapatokkal megmérkőzni, okvetlen szükséges lesz egyuttal Juarezzel is összeköttetésbe lépni. Meg lehet, hogy ezen közeledésünket vissza fogja utasítani, mert Juarez fanatikus, s képzelt jogainál fogva annyira elbizakodott, hogy a maga jogai-ból nehezen lesz hajlandó egy parányit is másnak átengedni. Az ő makacs akarátának legyőzése végett tehát, minden kitelhető erőnket össze kell szednünk és nem lesz szabad megengedni, hogy pártbelieinknél a kedélyek lehangoltassanak.

Ennélfogva a vitás kérdéseknek csak azon pontozatokra kellene szoritkozniok, melyek tisztán csak a kiegyezési javaslatra vonatkoznak, és alapját képeznék egy alakítandó alkotmányos gyülekezetnek:

1. főrendek házának életbeléptetése,
2. ministerek kinevezése és az elnöknek minden 8 évben leendő megválasztása,
3. az országgyűlési követeknek szabad megválasztása,
4. a papok megválaszthatósági jogainak visszaadása,
5. a szabad ipar jognak szabályozása, és a törvényszéki telekkönyvi hivatalok felállításása.

Ezek mellett különösen kiemelendő, hogy a köztársasági kormány általános amnestiát biztosítson; a kik pedig ebből kizárandók volnának, azok a köztörvényszékek által ítéltessenek 1867. év végeig, de az e tekintetben később megejtett ítéletek semmiseknek tekintessenek.

Az államadóságokra nézve oda kellene hatni, hogy azok a köztársaságiak által elismertessenek, az ipar és kereskedelem javára Felséged által életbe léptetett engedmények pedig törvénybe iktattassanak.

A fentebbi pontozatok elfogadása mindkét pártfelekezetet kielégitené, és a kiegyezésre törekvés is ez által békés uton nyerhetne megoldást.

Egyelőre azonban tanácsosnak tartom, hogy a fen-

tebbi határozatok a legnagyobb titokban maradjanak, mert ha a tábornokok tudomására jutna, azok előreláthatólag oda fognának törekedni, hogy a békés kiegyezést meggátolhassák.

Habár nem sok reményt helyezek a békés kiegyezésnek sikeres megoldásához, de akár mint végződjék az, én részemről megelégszem azon öntudattal, hogy szívesen hozzájárultam ez által is Felsőged iránti ragaszkodásomat kétségtelenné tenni.

Ezzel maradtam Felsőgednek alázatos szolgája
Teodosio Lares s. k.
ministerelnök.

Május 1., 3. és 5-ikén történt összecsapások.

Daczára annak, hogy április 27-én a csata második felében a császáriak fegyvereire nézve nem kedvezőleg végződött, azért a délelőtti kirohanás által elért nagy győzelmet senki sem vitázhatná el tőlünk, már csak azért sem, mivel az ellenség ágyu-ütegeinek fele részét elvesztette, a mi tűzérésünk pedig azokkal szaporitást nyert, s mind az a sok lőszer, élelmiszer és podgyásznemű, melyeket az ellenség futtában visszahagyott, a mi javunkra szolgált, a mennyiben a nálunk megfogyott készlet és egyéb hiány némileg pótlást nyert általuk.

De azt is hozzátehetjük, hogy a császári hadsereg működésének ez volt utolsó sikeres eredménye s ezzel egyszersmind szerencse-csillaga is hanyatlani kezdett. E naptól kezdve Queretaro védelmezői mindinkább szűkebb térre szorítottak, s a tragoedia a végéhez napról-napra gyorsabban közeledett.

Azon mulasztásból eredt hiba, melyet a császáriak április 27-én elkövettek, keservesen megboszulta magát következményeiben.

Mindazon által a császáriak sem maradtak egészen tétlenül.

Május 1-én egy lökem intéztetett részünkről az ellenség által kelet felé megszállva tartott fontos pontok kifürkészése végett.

A hivatalos jelentés erről ekképen szól:

Az ellenség állása és erejének kifürkészése végett

részünkről egy lökem intéztetett a Hacienda de Cellaja, és a Garita de Mexikó ellen... A mondott Haciendát katonáink rövid, de hathatós ágyu-tűzharcz bevezetése mellett, Arellano tüzérségi tábornok felügyelete alatt, csakhamar megrohanták és el is foglalták; a Garita de Mexikó megrohanásánál pedig csak igen gyenge ellenállásra találtak csapataink és innen is visszavonult az ellenség. De mivel ez tetemes erőt hozott a küzdőterre, a mieink pedig már elérték a céljukat, ennek következtében csapataink visszatértek a városba.

Carillo ezredes, a ki az ellenség részéről a Garita de Mexikót védelmezte, a visszavonulás alkalmával elesett; Gagern ezredes pedig, egy nagy tekintélyű egyéniség a Juaristák táborában — két sebet kapott. minnek következtében egyik karját elvesztette.

A mi veszteségünkről a hivatalos közlöny elhallgatott; mindkét féle egyenlő nagyságu és 300 főnyi lehetett egy-egy félen; a mi részünkön Joachim Rodriguez alezredes és zászlóaljparancsnok elesését nagy veszteségnek kell tekinteni.

Május 3-án az ellenség északi vonalának Cerro de S. Gregorio fontos pontja ellen Miramon tábornok intézett erélyes kirohanást.

A császáriak el is foglalták az ellenség által megszállva tartott erős pontot és annak parancsnoka Don Florenzio Antillon tábornok halva rogyott össze a védelemben, mindazon által a mieinknek kellett a harcztot beszüntetni és pedig a császár különös parancsára, a ki a harc folyamat a főtemplom tornyáról kísérte figyelemmel.

Koholt tudósítások.

E beszüntetés oka abban rejlett, hogy — míg a miéink győzelmesen előre nyomultak, az alatt egy ember tűnt fel a harcztéren, a ki teljes egyedül és a leghevesebb tűzharczban a mieink felé tartott, magát Guadalupe Valenzia őrmesternek nevezvén, hogy ő Marquez tábornok táborából való, fontos tudósítások birtokában van, melyek oly utasítással bizattak reá, hogy azokat magának a császárnak kézbesitse.

Nevezett küldöncz minden késedelem nélkül a császár elé vezetett, mire a harcznak folytatása beszüntetvén, csapataink kénytelenek voltak az előnyök daczára is visszavonulni.

Pedig mint később bebizonyult ezen Valenzia nem volt más, mint egy csaló, kit az ellenség azért küldött hozzánk, hogy a hozott hamis hírek által minket tévútra vezethessen.

Ezen esetről még az nap egy hirdetés jelent meg, s az utczák szegleteire falragaszok függesztettek ki, melyek egyike így szólt.

Queretaro 1867. május hó 3-án.

A midőn Miramon tábornok ma reggel a San Gregorio magaslatain levő pontokat megtámadta és az ellenség hadállásának előműveit elfoglalta, abban a pillanatban a császár Ő Felségéhez részben hivatalos, másrészt pedig megczáfolhatlan tudósítások érkeztek Marquez tábornok hadseregének közeledtéről, mely tudósítást, egy elszánt hű alattvaló, bizonyos Guadalupe Valenzia nevű vadász őrmesternek sikerült az ellenség vonalán keresztül hatolva — a mi táborunkba áthozni és szerencsésen át is adni Ő Felségének.

Erre Ő Felsége személyesen Miramon tábornokhoz sietett a S. Francisco főtérre, és a harcz további folytatásának azonnali beszüntetését elrendelte, hogy a vett tudósítások alapján szükségesnek látszó harczászati tervek foganatosítása végett az előkészületek azonnal megtétethessenek.

Miről a császári hadsereg ezennel értesítettik.

Severro Castillo s. k.

tábornok s a vezérkarnak főnöke.

A császári hadsereg főparancsnoksága e szerint ismétlen felültetni hagyta magát, hitelt adván egy kalandor csalónak, mintha Marquez a mi segítségünkre kiindult volna és hogy felénk közeledik már. Még azon körülmény is arra mutat, hogy teljesen sikerült a felültetés, mivel az utczák sarkain fölfüggesztett falragaszok hirdették a segélycsapatok egész szervezetét, létszámát és a hadműveletnek irányáról sem hiányoztak a kellő tudósi-

tások, úgy hogy azok általában véve hitelt érdemlő közleményeknek tartattak. Pedig a mint alantabb látni fogjuk, a mi ügyeink egész másképen állottak.

A császárhoz a fentebb említett Valencia nevű családján május 3-án érkezett tudósítások ekkép szólnak.

Felség!

Folyó hó 16. és 19-én kelt fölterjesztésem kapcsában van szerencsém Felségednek tiszteletteljesen jelenteni, miszerint alantabb összeállított hadseregemmel Mexikóból f. hó 17-én elindultam.

I. Gyalog hadosztály.

Rosas Landa tábornok alatt.

1. Dandár: Ruelas tábornok.
2. „ Oronoz „

II. Gyalog hadosztály.

Zerez tábornok alatt.

1. Dandár: Vega tábornok.
2. „ Pozo ezredes és 2 üteg vontacsövű üteg.

III. Lovas hadosztály.

O'Horan tábornok alatt: huszárezred a 6. és 9-ik lovasezred, és egy század a császárné ezredéből.

IV. Tartalék hadosztály.

Vidauri tábornok alatt, Pinna tábornok gyalog dandár, Quiroga ezredes lovas dandár és 2. üteg ágyu. Hadszervonat 90 társzeker.

A hadbiztosság elegendő pénzalappal rendelkezik. — Vidauri tábornok tartalék hadosztálya más uton fog haladni, mint a melyet az én hadsapataim követni fognak, szándékunkban áll azonban Jordana Hacienda mellett ismét összecsatlakozni. Mexikó fővárosban pedig Tavera tábornok parancsnoksága alatt elegendő számú helyőrség maradt vissza; s egyuttal arról is biztosíthatom Felségedet, hogy a fővárosnak nincs oka félnie, mert az ottani helyőrség hosszabb időre is képes leend magát fenntartani. Kelt Monte-Alto mellett 1867. 4. 27.

Marquez s. k.
főhadvezér.

Ezzel kapta egyidejüleg a császár szintén a több izben említett Valenciától a Marquez tábornokkal együtt Mexikóba ment Vidauri pénzügyminiszter jelentését, mely következőleg szólt:

Felség!

Bizonytalan lévén vajjon eljuthat-e ezen értesítő levelem Felséged kezeihez, e végből tehát szükségesnek tartom mindazon esélyeket és akadályokat elhallgatni, melyekkel eddigi utunkban én és Marquez találkoztunk, hogy az egyesülést Felséged elhatározása szerint létesíthessük.

Jelenlegi jelentésemben csupán arra szoritkozom, miszerint Felségednek tudomásul adhassam, hogy Queretaro fölmentése iránti hadműveletünk rövid idő alatt kezdetét fogja venni.

Továbbá van szerencsém még jelenteni, hogy Felséged óhaja szerint az új kormány mexikóban megalakult Ibarra elnöksége alatt, kinek magas tekintélye és erélye Felséged előtt is eléggé ismeretes. A főváros lakosságának ügyünk iránti lelkesedése és önvédelmi állapota minden tekintetben megnyugtatók.

Istlahmaca, 1867. 4. 23.

S. Jago Vidauri s. k.
pénzügyér.

Mig egyrésről a császáriak egy kivülről jövő segítségre vártak és minden reményüket abba helyezték, az alatt a juaristák táborában május 5-én Queretaron kívül nagyban vigadoztak.

Évforduló napját ünnepelték ottan, az 1862. évben Pueblánál Zaragoza alatt a francziákon kivivott győzelemnek.

Az átelleni táborokban egész napon át játszott a katonai zene s úgy látszott, hogy az elfogyasztott pálinka is hatást csinált, mert nagy hanggal és lármával folyt a mulatság... A császáriak pedig minden eshetőségekre készen állottak, ha netalán a pálinka által fölhevített szomszédaink bennünket megrohanni akarnának, hogy őket visszaverhessük.

Esti 7 óra tájban, midőn az éji sötétség is elfedte már az egész tájékat, egyszerre iszonyu lármával és igen élénk puska-rofogtatásnak zaja mellett neki rontottak a

nagy hidnak, mely a Rio-Blancó-n át vezetett a belvárosba, s föleresztett világító röppentyük segítségével az egész város könyékét megvilágosították.

Tehát csakugyan a fejükbe szállhatott már a sok szesznek gőzereje, s hogy ezen pillanatnyi lelkesedést el ne mulasztják, még egy utolsó kísérletet szándékoztak tenni oly célból, hogy fegyveres erővel foglalhassák el Queretarót, a nagy nap és a köztársaság megdicsőítésére.

De akár hogy törekedtek a városba törni, még sem sikerült a tervük, mert a császáriak mindenütt résen álltak, és a heves támadásokat ép oly tüzes fogadtatásban részesítették, hogy elleneink számos halott és sebesült visszahagyása mellett eszeveszetten futottak a gyilkoló golyózapor elől, melyet katonáink reájuk szórtak.

Az ellenségnek támadó megjelenése a hid ellen, és onnét való visszaveretése csupán egy negyedóra műve volt; mégis ezen igen rövid idő alatt több mint 200 granátot vetettek a városba, ebből is már eléggé kitűnik, hogy milyen hevesen folyt a viaskodás ép ugy egy felől, mint a másik részen is; a császáriak vesztesége, — fedett állásuknál fogva, — alig egy pár embernyi volt, míg a köztársaságiaké iszonyu nagy lehetett, mert a kézi fegyverekből és lövegekből alig pár ölnyi távolságról érte őket a golyók zápora.

A „Hivatalos Közlöny“ gunyoros modorban írja le ezt az összecsapást.

Május hó 5-én nagy volt a dinom-dánom a juaristák táborában; s esti 7 órakor, midőn a pálinka mérge már teljesen elkábitotta szegény fejüket, akkor neki rohantak a kőhidnak, mely merészségük az ő részükre szánom és bánommal végződött.

Különben régi tapasztalás, hogy a haditudomány nem igen erős oldaluk a köztársaságiaknak. De azt még se képzeltük volna, hogy valamely hadiállás megtámadásához mindennek előtt oly nagy mennyiségű pálinkát kelljen fogyasztani.

A támadó félnek a többek közt az az előnye is van, hogy szabadon kiválaszthatja magának azon pontot, melyet megrohanni akar, de van aztán sok oly eszköz is a hadviselésben, melynek használatát megtiltja a katonai

becsület. Ilyen szégyenletes történet fordult elő ez esetben is, midőn elleneink mintegy 60 napig tanyáznak már védvonalaink körül, s ezek egyes pontjainak megtámadásához csupán akkor mernek hozzáfogni, ha a pálinkának túlságos élvezete következtében a részegség a tetőpontját érte.

Borus napok s hanyatló állapot.

Május 6-tól kezdve mindenben oly nagy volt a hiány és fogyatkozás, hogy ily körülmények közt nem csak a katonaság, hanem már a lakosság is sokat szenvedett, s a Queretaró fentartásának lehetőségében vetett remény napról-napra halaványabb lett. A városban, de különösen a szegényebb sorsu lakosság közt az éhség nyomai már nagyon érezhetőek kezdtek lenni.

Az élelmi cikkekből kifogyva, s a raktárak teljesen kiürítve lévén, a kereskedői boltokban már pénzért sem lehetett valami ennivalót kapni; szivar, dohány, pálinka, só, cukor, kávé, liszt s egyéb élelmiszer ugy a boltokban, mint a piacon is hiányozván, e miatt nem csak a lakosság, de a hadsereg is nagy szükségét szenvedett, s csak egyesek birtokában volt némi csekély készlet, a melyet aztán mint valami kincset eldugva tartogattak a maguk személye számára.

Naponta több órán át százakra menő szegény asszony gyűlt össze a városháza elé, s türelmesen várakozott egy kis kukoricza adag kiosztására. Sóvárgó arczkifejezésükből kilátszott az éhség és nyomor; s mégis ha nem kellett hiába várakozniok, akkor öröm és megelégedés szikrája tündöklött szemeikben azért hogy szegény nyomoruságos életük fentartására egy két napi táplálékot szerezhettek maguknak.

De többször fordult elő, hogy a szegények hiába várakoztak, s üres kézzel tértek vissza az övéikhez, kik korgó gyomorral, szorongatott szívvel vártak az alamizsnára, melylyel éhüket egy időre újra csilapítandják.

A ki szemtanuja volt ezen kiosztási jeleneteknek, annak szive bizonyára szánakozást érzett azon szenvedők iránt.

A nemes szívü császár sok gondot fordított a szegény sorsu lakosság nyomorának enyhítésére és a hadsereg

anyagi szükségleteinek pótlására, a mint azt az alább közölt intézkedéseiből mindjárt látni fogjuk.

Kedves ministerem, Don Manuel Garcia Aguirre!

A betegek és sebesülteknek a kórházakban való ápoltatásuk fölött örködve, első kötelességemnek tartom, teljes erőmből oda hatni, hogy a szenvedőknek sorsán segítve legyen. Ennélfogva elhatároztam, hogy egy beteg-ápoló társulat életbe léptetésének tárgyalásánál ön is résztvegyen, meg lévén győződve arról, miszerint ismert felebaráti érzetében Minket bölcs tanácsadásaival, támogatni és mindent elkövetni fog, a mi célunk elérésére vezetend.

Fogadja üdvözetünket.

Queretaró, 1867. április hó 29-én.

Önnek jóakarója

Miksa s. k.

Az egészségügyi szolgálat a betegek és sebesültek körül a kórházakban, orvosi személyzet hiányában nem több, mint 11 orvos által gyakoroltatott. Megemlítést érdemel, hogy a 11 gyakorló-orvos közt volt egy boltos legény, egy állatorvos és egy öszvérhajcsár. — E mellett a kórházakban a betegek számára nem volt sem elegendő tápanyag. sem pedig kellő gyógyszer a gyógyításhoz. Ily körülmények közt a lehető legkinosabb helyzete volt annak a szegénynek, a ki egy ilyen állatorvos, vagy hajcsárféle embernek a gyógykezelése alá jutott, vagy egyáltalában, a ki egy ilyen kórházban volt kénytelen feljavulását keresni!

Egy pár nappal később, vagyis május hó elején Severo Castillo tábornok és vezérkari főnök adott ki egy *hirdetést*, mely következőleg szól:

Miután a háztartáshoz annyira szükséges kukoricza, vett értesülés szerint, a szegény sorsu lakoságnál kifogyott s néhány üzérkedő egyén ezen élelmiczikket, azon reményben tartogatja eldugva, hogy később azt magasabb árért eladhassa; — e miatt utasítva lettem Ó Felsége által, kinek az igazság iránti szeretete ilyesmit nem tűrhet, hogy ennek orvoslása végett a kellő intézkedést megtegyem; ennélfogva jónak láttam az ez iránt hozott rendszabályokat

szoros mihez tartás végett a lakosságnak köztudomására bocsátani, u. m.:

1) A kinek tengerije van, bárminő mennyiségben, azt az illető tartozik 24 óra alatt a főhadiszálláson bejelenteni.

2) A ki ezen felhívásnak eleget nem tesz, az katonai törvényszéki vizsgálat alá esik, és a tényállás megállapítása esetében halálra fog ítéltetni.

3) A ki pedig engedelmeskedik, annak meg fog engedtetni, hogy készletének egy harmadát a maga javára eladhassa; a többi azonban, hogy a szegénysorsu lakosság nyomasztó helyzetén segítve legyen, a kerületi előljáróságoknak beszolgáltatandó, melynek feladatává tétetett, hogy azt leszállított áron adja el.

Igy lévén Ő Felsége elhatározása folytán elrendelve.
Queretarói főhadiszállás, 1867. évi május hó 4-én.
Severo del Castillo, m. k.,
vezérkari főnök.

Másnap pedig Manuel Dominquez, a Guadalupe kereszt-rendnek tisztje, a Sas-rendnek lovagja és politikai főnöke a Queretaro Departementnak, bocsátott ki *hirdetményt*, mely ily formán szólt.

Ő Felségének tudomására jutott, hogy a külvárosból néhány család a beállott ostromállapot következtében, kénytelen volt a saját tűzhelyét elhagyni és e miatt többen állandó lakhelyben hiányt szenvednek. Ennélfogva azt rendelte Ő Felsége, hogy ezek részére a kolostorokban kell helyet csinálni, és meghagyta nekem, hogy e végből a plébános ural lépjek érintkezésbe, a kivel a következőkben állapodtunk meg:

1) Azok számára, kiknek lakásuk nincsen és ezt igazolni bírják, valamennyi helybeli kolostor nyitva tartatik.

2) A kinek efféle szállásra igénye van, az jelentkezék a titkári hivatalban és mutassa be az igazolványát, melynek két tanu által kell aláírva lenni, hogy ilyen hajlékra csakugyan szüksége van.

3) A ki ilyen igazolványt tud felmutatni, az a plébánia hivatal által kijelölt kolostorban kap szállást.

4) Tiltva van azonban, hogy mindazok, kik ezen kedvezményben részesülnek, maguknál idegeneket vagy

ismerősöket tarthassanak, kötelességükké tétetik egyszersmind az illetőknek, hogy a lakostályokban kárt ne csináljanak, és hogy a jó rend és tisztaság mindenütt fenntartassék.

Intézkedtem továbbá az iránt is, hogy jelen hirdetés több példányban nyomattassék, és azok köztudomásra jutás végett a város különböző részeiben a falakra ragasztassanak.

Queretaró, 1867. május 5-én.

Dániel Alfaro, s. k.,
titkár.

Manuel Dominquez, s. k.,
prefectus.

Végre Queretaró polgármestere is adott ki *hirdetést*, mely ekkép szól:

Juan Antonio Seption polgármester és a Guadelupe-rend tisztje tudomásul adja a város lakosságának: miszerint

Ő felsége elhatározása következtében a szegény osztályu lakosság részére naponta ingyenes hus fog kiszolgáltatni mindaddig, míg az ostromzár miatt az élelmiszereknek behozatala fennakadást szenved.

Ennélfogva a következőleg intézkedtem: u. m.

1) A város különböző részeiben 8 mézárszék fog megnyittatni és pedig: 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. és 8. számokkal.

2) A husmérésre megkivántató egyéneket a városkerületbeli biztosok fogják kinevezni és a lakosságnak egyszersmind azon helyeket is megjelölni tartoznak, hol a husmérés van, illetőleg a hol a husadagok kiosztatnak.

3) Mindazok, kik ezen segélyezésre utalva vannak, forduljanak az albiztosi hivatalokhoz, mutassák elő szegénységi igazolványukat és jelentsék be, hogy hány tagból áll hozzátartozóiknak a száma.

4) Az illető hivataloknak kötelességük leend a bizonyítványokat megvizsgálni és az erre hivatottakat névszerint lajstromozni, hogy az illetők részére az utalvány kiállittathassék, mely szerint fejenkint egy félfont hus fog naponta kiszolgáltatni.

5) A hus szétosztó bizottsági tagok, valamint a mézárosok és szék-legények, ezen szolgálatukért kellőleg fognak díjaztatni.

Jelen hirdetés falragaszok által is fog a lakosságnak köztudomására adatni.

Queretaró, 1867. május 6-án.

J. Antonio Seption, s. k.
polgármester.

Ezen hirdetések és intézkedéseknek meg volt a maguk haszna, de különösen a Castillo tábornok által kibocsátott felhívásnak volt a legjobb eredménye, mert a nem csekély mennyiségű kukoriczának beszolgáltatása és kellő felhasználása által a város védelmi állapotának fentartására nagy befolyást gyakorolt, vagyis lehetővé tette még odább huzni a védelmezést... De végre ezen készlet is kifogyott a nélkül, hogy a hiányt pótolni lehetett volna valami módon.

A halállal való fenyegetés szintén nem használt már, mert voltaképpen minden készlet teljesen kifogyott.

Ekkor aztán a csapatparancsnokok is kaptak felhatalmazást arra nézve, hogy élelmiszerek után a házakban kutatásokat tarthassanak. — De már ez sem használt többé; mert azon régi közmondás, hogy: „*a hol nincs, ott ne keress*“, itt is bebizonyult.

A mint az élelem, a beszerzés iránti intézkedéseknek sikertelensége mellett fogyott, a szerint növekedett napról-napra az éhség és nyomor is, még pedig nagyobb mérvben, és a háboru viselés következményei oly rémületes képeket idéztek föl, hogy azoktól a legkeményebb természetű harcos is összerezzen, és nagy levertséget szült a keblekben, látván, hogy ezen napról-napra rosszabbuló állapot már ugy sem tarthat sokáig.

A sajnálatra méltó lakosság pedig, mely élelemkeresés végett, mint egy felzaklatott hangyafészek ugy sürgött-forgott egyik utczából a másikba, éjjel nappal ki volt téve élete veszélyeztetésének, miután az ellenség kiszámított barbársággal éjjel és nappal éppen oda irányozta lövegeit, hol legnagyobb volt a forgalom; és így számtalan békés polgár esett áldozatul a közben, hogy hozzátartozói számára ment keresni táplálékot; — többeket agyon csapott a golyó, sokan pedig, mint megbénítottak vitettek az övöikhez.

Magam is szemtanuja voltam néhány ily szomorú esetnek.

Mindez úgy tűnt fel, mintha az ellenség szándékosan akarna az ártatlan lakosokon állni boszút, mivel számos megrohanásaival és hosszadalmas ostromlásaival sem volt képes Queretaro bajnokainak lényegesen ártani és makacs ellentállásukat megtörni.

Ezzel a juaristák bebizonyították nem csak gyáva-ságukat, hanem még azt is, hogy fogalmuk sincs ember-séges eljárásról.

A hadviselés ezen nemét elítélve a „Hivatalos Köz-löny“ ekkép jellemzi az ellenség barbár magatartását.

A köztársaságiak, miután fegyvereik erejével semmit sem birtak Queretaronak ártani, most már abban keres-nek maguknak elégtételt, hogy a védtelen lakosság ellen fordítják lövegeiket, naponta számtalan gránátot dobat-nak a házakra és unalmukból vadászatot tartanak az utcákon és téreken forgolódo békés polgárookra. Már is több van ilyen egyén, köztük öregek, asszonyok és gye-rekek, kik mind ezen kárhozatos játékuknak estek ál-doztatul.

Igazán ezek oly szégyenletes cselekedetek, melyek a köztársaság hírének és a szabadság nevének kiválólag ártanak; mert elfogott sebesültek legyilkolása, fosztoga-tás és gyujtogatások, sehogy sem férnek össze egy oly magasztos eszmével, minő a *szabadság, egyenlőség és test-vériség* jellege alatt értetődik.

Queretaro szerencsétlen lakosainak sorsa aránylag még rosszabbul állott, mint a hadseregé; mert a mellett, hogy maguk is mindenféle esélyeknek és veszélyeknek kitéve voltak, ezenfelül a 8000 főnyi hadseregnek költ-ségeit is tartoztak fizetni anélkül, hogy kárpótlásra szá-mithattak volna.

Végre, pénz és egyéb szükségletek fogytával, a csá-szári hadsereg kénytelen volt oly rendkívüli szabályok és sarczolásokhoz folyamodni, melyek igen nyomasztólag terhelték a város lakosságát.

A kölcsön fölvelt pénzösszegnek elfogyasztása után oly rendkívüli adót kellett a lakosságra felróni, mint p. u. az ablak és ajtók után fizetendő adók neme a töb-

bek közt volt, a mellett még a háztulajdonos szintén tartozott és pedig minden egyes ablak, után egy, ajtóért két és a kapu után négy dollár adót fizetni. —

Egy további rendelet szerint, minden fegyvertfogható polgár köteles volt, esetleges katonai szolgálatra magát bejegyeztetni, a ki pedig fölmentését kérte, annak bizonyos pénzüsszeggel kellett a szolgálat alól magát kiváltani, mely pénzüsszeg a fegyveres erő fentartási költségeinek fedezésére volt fordítandó.

De mikor a prézelésnek minden kigondolható eszközei mellett sem lehetett már a pénzüsszükségleteket beszerezni, és midőn a *multas* (biróságok) sem használtak többé, mert a lakosság már teljesen ki volt sajtolva, akkor a gyanus egyének boltjainak és raktárainak lefoglalására került a sor, s a mi abban találtatott az potom árért nyilvánosan adatott el.

E czélból a S. Francisco főtéren, a nagy templommal szemben egy árucarnok nyittatott s a katonaság az utolsó napokban már csak abból pénzelt, a mi ott begyűlhetett.

Ezekből eléggé kitűnik, hogy milyen rosszul állott a szerencsétlen város sorsa és minő magas fokra emelkedett már a nyomor és a szenvedés.

Mindemellett szükségesnek találom megemlíteni, hogy a császáriak által alkalmazott sarczolások nemeit nem lehet kegyetlenségnek tekinteni, mert hasonló események Mexikóban többször is előfordultak; ugyszólván mondani lehetne, hogy az ilyenféle sajtolás régi idő óta szokásos eljárásnak vétetett, mert azok alkalmazását leginkább a kényszer-helyzet diktálta. Meg vagyok győződve különben, hogy Escobedo és tábornok társai a mieinkhez hasonló körülmények közt, még keményebb rendszabályokat alkalmaztak volna, de a császár még ez esetben is kiméletesebben járt el, mint elleneink tették volna a mi helyzetünkben.

És mégis, daczára annak, hogy a hosszadalmas ostromzár annyi szerencsétlenséggel és nyomorral sujtotta a város lakóit, ez a nép a császár személye iránt még mindég elég nagy tisztelettel viseltetett, és a legsanyarubb körülmények közt is rendületlenül hive maradt a császár által képviselt kormánypártnak, egészen a végső időkhig.

A queretarói lakosság dicséretes magatartásának lehet tulajdonítani azt is, hogy a katonaság a város megvédése körül annyi kitartást tanusított, és hogy oly sok ideig bírta az ellentállást. Míg ellenkező esetben, ha a lakosság nem rokonszenvez a császáriak ügye mellett, akkor már jóval megnehezítették volna ellenszenves maguktartásuk által a város védelmét, vagy pedig sokkal előbb megnyílnak a város kapui, valamely árulás következtében.

És végre, a mily szomorú állapotban állott a lakosság sorsa élelmi tekintetben, annál sanyarubb volt a szegény lovaknak az ellátása.

Mexikóban a lótápanyag, általában véve kukoriczából áll; zabot nem termelnek, árpa kevés és csak helyenként használtatik a lovak számára.

Mint hogy pedig első sorban a haderő és a lakosság kielégítésére volt a főgond fordítandó, nagyon természetes, hogy a lovak ellátása az általános (tengeri) tápanyag hiánya miatt sokkal nehezebb feladat volt.

Az leírhatlan, hogy minő sokat szenvedtek ezek a sajnálatraméltó állatok. Néhány lovasezred már május 1-től kezdve nem kapott éppen semminemű lótápot; más lovasezredek pedig, melyek nagyobb kegyben állottak, a császár és a főhadiszállás meghagyása folytán kaptak ugyan még naponta egy kis adagot, de azt is titokban. Utóbbi időben valamely helyiségben meglehetősen mennyiségű kendermagnak jutottak a nyomára, ezt árpával vegyítve adták a lovak elé; — de ez is csak pár napra való volt, végre mind elfogyott s nem volt már éppen semmi a szegény lovak etetésére.

Állataink az éhségtől gyötörtetvén, éjjelen át is ébren maradtak, mi által lesoványodott állapotukban napról-napra fokozódott a szolgálatra való hasznavehetetlenségük.

A lovassági legénységnek pedig annyira a szívükre esett lovaik sanyaró állapota, hogy többen életük kockáztatása mellett csak nem az ellenség vonaláig hatoltak czúszva-mászva, hogy egy kis takarmányt szerezhessenek lovaik számára, mely alkommal nem egy járt pórúl, sőt életével is lakolt.

Még a réteken levő pásztorkunyhók szalmafedélzetét is behordták a lovak elé; mások pedig a sétatéren (alaméda) felmásztak a fákra, hogy azok gyenge ágait és lombjait összeszedjék; s habár a lovaknak ezen különös tápszert kezdetben sehogy sem ízlett, mégis az abban való turkálással a rajta való tépelődésen és ide-oda való szétszórással a szegény lovak legalább némi időtöltést nyertek, míg végre lábaik alá szórván, azt össze nem tapodták.

A lótáp után való keresés végett minden egyes ház s ennek legkisebb zuga is kikutattatván, még a földet is feltúrták egyes udvarban vagy pinczében, éppen mintha kincseket kellene keresni. És a ki valamely zugban, ha csak egy czirokseprüt vagy egy rossz szalmazsákot talált, az úgy örvendett neki, mintha egy ternót nyert volna vele, vagy talán még ennél is jobban.

A századombeli lovak egy papi lakház tágas udvarában a szabad ég alatt voltak elhelyezve, és kettesével az udvar körül levő fácskákhoz kötve. Éhező lovaink ezeket is annyira összerágicsálták idővel, hogy csak egy-egy rövid törzs látszott ki a földből.

Végre egymás sörényét és a farkuk szőrét tépdesték ki, és a ló-öröknek nehéz feladat volt a szegény éhező állatokat ezen elrutitástól visszatartani.

Nem csoda tehát, hogy a tápanyag ilyen példanélküli hiányában, a lovak érteke alászállott, oly annyira, hogy a tulajdonosok legjobb lovaikat bármily csekély árért is odaadták, csakhogy a reájuk nézve ezen valódi nagy terhettől valami módon megmenekülhessenek.

Ennek következtében rövid idő alatt több lovasezred egymásután vált harczképtelenné; daczára annak, hogy a lovak, tapasztalat szerint, soká ellehetnek táplálék nélkül.

Legtöbbet szenvedett e tekintetben a 4. számú dsidás-ezred, mely már úgy is rossz lovakkal birt, s május 3-tól 15-ig nem kapott éppen semminemű lótápanyagot.

Ez ezred a Celaya Garitának kerítésén belül egy tágas Coralban táborzott, de a lovak gyengeségtől lábukon nem állhatván, nagyobb részt a földön heverték az éhezéstől, az által tartották fenn magukat, hogy a hónapokon át összegyűlt gaz és trágyafélével táplálkoztak, a mennyire képesek voltak azt fekvő helyből elérhetni.

De nem csupán az élelmiczikékben volt ily rettenetes hiány, hanem még a mellett a lőszer is kezdett már fogyni, oly annyira, hogy utóbbi időben a hiányos anyagból készített lőszer oly rossz volt, hogy a kisütött puskagolyók alig 200 lépésnyi távolban a földre hullottak, minek következtében az ellenségi előőrsök ezt nem-sokára észrevevén, könnyen felfogható bátorsággal mindinkább közelíthettek a mieinkhez. A gránátok pedig a robbantó lőpor helyett nagyobbára homokkal töltettek meg, és csupa takarékoságból gyakran el kellett nézni, és békességesen eltűnni, hogy ami védvonalunknak lőtávolságán belül, egész csapatonként jár kel az ellenség, mert egy szigorú parancs folytán az utóbbi időben csak akkor volt szabad a lőfegyvert használni, ha az ellenség támadó szándékot nyilvánítana . . .

A lőszerhiány és az éhség nagyon érzékenyen hatott a hadsereg hangulatára, és imitt-amott már is némi csüggedtség volt látható, holott az előtt, részint az aratott győzelmek következtében, részint pedig a végső megoldás sikerének reményében a legjobb hangulat uralkodott a császári csapatok közt, de végre megsokalván a nagy sanyaruságot, nem annyira a félelem, mint elégtelenség miatt, katonáink már-már szökdösni is kezdtek.

A mindenféle veszteségek következtében keletkezett fogyatéknak pótlása iránt Mexikóban régóta szokásos volt a hadifoglyokat a saját csapatok közzé beosztani; így tehát a császári csapatok létszáma a hadifoglyok beosztása mellett mindvégig annyi maradt, mint az ostromzár megkezdésekor volt.

Az annyiféle különlegességek közé, mely a mexikói katonát jellemzi, még az is hozzá tartozik, hogy ők, mint hadifoglyok, ha az ellenség soraiban beosztattak, a csapatában ép oly vitézséggel küzdenek előbbeni bajtársaik ellen, mint azok oldala mellett előbbi ellenségeikkel szemben tették, mert reájuk nézve, mint nem önkéntes katonának, egészen mindegy volt, hogy melyik ügyért tartozik harcolni.

Habár a queretarói helyőrség létszámának csökkenése, a hadifoglyok beosztása által eddig el lett háritva, de azért az utolsó napokban mégis több éhező katona.

átszökött az ellenséghez, sőt egy éjjel egy francia eredetű őrmester az egész őrségével akart átszökni, de szerencsére a szökési kísérlet még elég jókor fölfedeztetvén, ez által a baj el lett háritva.

Ne is csudálkozzék senki azon, ha becsületérzetében megfélekedett néhány külföldi egyén hűtlenné is vált, és hogyha hasonló esetek a belföldi csapatok egyike vagy másikánál is előfordultak, de minden esetre ez utóbbiak többet tettek, mint tőlük várni lehetett és különösen becsületükre válik, hogy általában véve oly kitűnően viselték magukat az ostrármészár idejének egész tartama alatt.

Herz tizedes küldöncznek visszaérkezése.

A Queretaro körüli dolgoknak ilyen állása mellett, a hirnök gyanánt kiküldött Herz tizedes május 9-én egészen váratlanul visszaérkezett. Már mindenki azt hitte róla, hogy az ellenség körmei közé került és így ő is mint elődei, életével lakolt vakmerő vállalatáért.

A minden oldalról hozzá intézett kérdezősködésekre Herz tizedes hallgatag maradt, vagy kitérő választ adott, de annál inkább sürgette, hogy Ő Felsője elé vezetessék. Hogy minő hirt hozhatott, azt a császár és a főbbek kivételével senkisép tudta meg a közönségből; ámbár elég világosan szólott Herznek hallgatása a mellett, hogy ügyeink a legroszabbul állhatnak. Azt pedig úgy is mindenki gyanította, hogy a hozott tudósítások, tekintve elhagyatottságunkat, semmikép sem lehetnek kedvezők.

A császárnak elhatározása folytán elrendeltetett ugyan, hogy a 2000 tallér jutalomdíj, mely Herz tizedesnek előre odaigérve lett és a melyet ő meg is érdemelt, neki teljesen kifizetessék; de a hadi pénztár ekkorában már annyira ki volt merítve, hogy ezen jelentékeny pénzösszeg kifizetését a hadsereg illetékeinek rovására lehetetlen volt foganatosítani. Herz tizedes a pénzviszonyok állásáról értesülvén — a császár elé vezetetté magát és ott kijelenté, hogy díjazásának igényéről egyelőre lemond, mert nem akarja a hadsereget illetékeiben megrovidíteni, de ha jobb idők találnának bekövetkezni, úgy hogy a pénzkifizetés ellen nem lesz többé semmi fennakadás, az esetben kéri, hogy ő róla is emlékezzenek meg.

De mivel a reá következő idő eseményeinek rossz kimenetele volt, tehát még ebbeli óhajtását sem lehetett többé teljesíteni.

Herz tizedes megérkezésével és az általa hozott tudósítások folytán a Marquez tábornok részéről nyújtandó segélycsapatok közeledésére vonatkozó ámitásoknak egyszerre vége szakadt, és egyszersmind azon reményt is eloszlattatá, mely külsőre támaszkodhatnék; mert, a mint a császáriak katonai ügyei egyáltalában állottak, gondolni sem lehetett arra, hogy ily körülmények közt a híven maradt vezérek egyike vagy másika Queretaro fölmentésére siessen, mely annyi lett volna, mint saját bőrüket a vásárra vinni, az pedig egyikéről sem volt föltehető.

A mi pedig Marquez különleges állását illeti, erről már megemlítettem, hogy ő is oly kelepcebe jutott Mexikóban, mint Queretaro-ban mi voltunk. Elég dolga volt neki a fővárost Porfirio Diaz 25.000 főnyi hadserege ellen megvédeni és fentartani, a helyett, — hogy Quere fölmentéséhez hozzájárulhatott volna, — a mire különben ő ugy sem gondolt soha egész komolysággal.

Ily körülmények mellett tehát, Queretaro további fentartása és haszontalan megvédése teljes lehetetlenné vált, mert a dolgok a tarthatatlanság határáig jutottak már is. Itten már nem volt egyéb hátra, mint arra gondolni, hogyan kelljen ezen kínos helyzetből végső csapással kivergődni, nehogy a lehetetlenség által tulszárnyaltatva, Queretaro sorsa, megvédőivel együtt magától jusson a köztársaságiak kezébe.

Tervezetek Queretaro elhagyásához.

A császáriaknak még csak két út állott nyitva; ezek egyike a föltétel nélküli megadásra, a másika pedig az ellenséges vonalak keresztültörésére és a közeli hegyek közé való menekülésre irányult.

Előreláthatólag a juaristáktól vajmi kevés vagy éppen semminemű engedményt sem lehetett volna várni, mert elbizakodottságukban a köztársaságiak ellenkeztek volna az árulókkal (traidores), mint a császáriakat nevezték, alkudozásukba bocsátkozni, másrészt pedig a szökevények

vallomásaiból a helyőrség tarthatlanságáról meggyőződve lévén, bizton számítottak arra, hogy pár nap alatt a város puskalövés nélkül is a hatalmukba fogesni. De a megadásra semmi körülmények közt sem lehetett lépni, ez nemcsak lealázó, de előreláthatólag semmiféle engedményt sem vonhatott volna maga után; azért tehát ettől röviden eltértek.

Az is köztudomásu dolog, hogy Queretaró átadása végett sohasem kötöttek egyezkedés az ellenséggel, de még alkudozásba sem bocsátkoztunk; mert az engedmények megtartása tekintetében nem nyujthattak volna semmi kezességet, mivel a köztársaságiak egymás közt ritkán voltak egy véleményen; az alvezéreknek a fővezér irányában való alárendeltségük pedig oly laza volt, hogy a mit az egyik határozott, azt a másik már nem tartotta magára nézve kötelezőnek.

Ezek tekintetbe vétele mellett a haditanácsban egyhangulag kimondatott, hogy az ellenséges vonalak valamely pontjának áttörése május hó 12-én az összes erők felhasználásával megkísértessék.

Tervezet szerint, ha az áttörés valamely ponton sikerülend, akkor a császár, a tábornokok és a külföldi tiszték a még szolgálatképes lovasságnak fedezete alatt, a Sierra Gorda közel fekvő hegységekbe fognak menekülni, hol az ottani lakók oltalma alatt, kik Mejia tábornok fajtájához tartoztak, könnyebben lehetett volna az ellenséggel alkudozásba lépni, vagy az események további fejlődését az azokhoz való alkalmazkodás mellett bevárni. Minthogy pedig ezen tervezet eredményes kivitele, csakis gyors futás által volt elérhető, mert a tulnyomó ellenséggel nem lehetett volna nyílt csatába bocsátkozni, ennélfogva az határoztatott, hogy a gyalogság és a tüzérség is maradjon Queretaróban, és adja meg magát, mert remélhető volt, hogy a juaristák a mi katonáinkkal a főbb tiszték és parancsnokok elmenekülése után, nem fognak igen kemény bánásmódot éreztetni, mivel a beneszülött katonák iránt rendesen nagyobb elnézéssel viselkedtek.

Mindenesetre merész vállalat volt egy ilyen tervnek a keresztülvitele, mert vélni lehetett, hogy az ellenség

lovassága a menekülőket nyomban üldözőbe veendi; de mivel nem volt más mód a megmenekülésre, e végből a császáriak kénytelenek voltak ezen egyetlen eszközt megragadni, és a hadifogságba való jutásnak eshetőségétől, ebben keresni a megszabadulást.

Habár a juaristák jobban is voltak lovasítva, mint a mieink, de ez utóbbiakban meg volt a feltett szándék, a végsőig harcolni a császárért és saját szabadságukért, vagy ha kell, az ellenséggel drágán fogják megfizettetni életüket . . .

A fentebbi határozatnak nagyobb része egyelőre titokban tartatván, csupán annyi szivárgott ki a katonák és közönség közé, hogy az ellenséges vonalaknak keresztültörése van szándékban; de hogy mely irányban, azt a legfelsőbb parancsnokságon kívül más senkisé tudhatta meg.

Azon külföldi tisztek, kiknek életük, ha fogságba jutnának veszélyeztetve lett volna, a kilátásba helyezett kimentési tervet felől, időközben azzal a megjegyzéssel értesítették, hogy adandó alkalommal igyekezzenek a császár közelébe jutni, hogy ekkép a kimentésnél a császár személye körüli testőrséget szaporíthassák. Egyszermind arról is volt gondoskodva, hogy ezen tisztek lovasítva legyenek, mi célból 19 drb. requirált vezeték ló a huszár-századnál számukra készen tartatott.

A jelzett tovamonuláshoz kijelölt lovascsapatok beosztása következő volt: az oszlop élét képezte volna Lopez ezredes vezetése alatt a Sarolta császárné lovas ezredje és a határőrvidékbeli lovas csoportok; ezt követte volna Pawlowski Ede százados; a vezénylete alatt levő osztrák huszárezredbeli századával, középre véve magát a császárt, tábornokaival és egyéb tisztí környezetével együtt; az oszlop végét pedig Pachta gróf vezénylete alatt a 4. dsidás és a 9-ik lovas ezredek, a többi lovas csapatoknak maradványaival.

Az összes létszáma ezen lovas csapatnak mintegy 1300 főnyi harczosból állott. — Sajnos, hogy az előkészületeknek hiányos volta miatt ezt a kirohanást is el kellett halasztani. Tulajdonképpen csupán azon oknál fogva, mivel a mellékes dolgokra haszontalanul veszte-

gették a drága időt, a helyzet komolyságát pedig kevésbé tekintetbe véve, nem fejtettek ki elég erélyt az intézkedések végrehajtásában.

Május 13-án egy kiáltvány jelent meg a császár és Mejia aláírásával, mely különösen az Indus néphez volt intézve, kikre Mejia nagy befolyást gyakorolt, melyben felhivattak, hogy ragadjanak fegyvert és támogassák a császárt, hogy még egy erélyes csapást lehessen az ellenségre mérni.

A ki önként jelentkezik, az mindenkorra fölmentetik a katonai kötelezettség alól.

Ezen kiáltványnak az volt a célja, hogy az összes katonai erővel való támadó fellépés, — mely alatt a császár tova menekülni akart, — nagyszabású támadásnak tekintessék, és több helyen lefoglalva legyen az ellenség figyelme, hogy a császár valamely oldalon időközben a lovassággal annál könnyebben kimenekülhessen Queretaróból.

Néhány órai idő alatt a kiáltványnak kibocsátása után, több mint 300 indus jelentkezett, de ezek fölfegyverzése is már annyi sok akadályba ütközött, hogy ezen önkéntes csapat szervezésétől sem lehetett már valami hasznos eredményt várni. De ha mindjárt ezek jelentkeztek volna is, azok nagyobb része fegyver nélkül maradand, mert a nagymennyiségű fegyver legnagyobb része haszonvehetlen állapotban volt; csak alig sikerült egy pár száz használható fegyvert találni, mely aztán a jelentkezett önkéntesek közt szét is osztatott; a kiknek nem jutott fegyver, azok elbocsáttattak.

Ilynemű intézkedések részleteire annyi drága időt pazaroltak el haszontalanul s oly időben, mikor a helyzet már óráról-órára nyomasztóbbá vált és mindinkább tarthatlanabbá kezdett lenni.

Miguel Lopez ezredes árulása.

A tétovázás szülte általános lehangoltságnak lehet jó részben tulajdonítani azt is, hogy a világtörténelem gyászlapjain, Queretaró eleste alkalmából egy gyalázatos tettel, egy nyomorult gaz árulással több lesz följegyezve.

A május hó 15-ik napját megelőző éjszaka is végre

bekövetkezett s vele együtt a történelem egyik legsajnálatosabb eseménye, vagyis Queretarónak árulás következtében történt bevétele.

Alkonyat után a csapatok fegyverbe léptek és készen állottak, várván a további intézkedésekre; mert úgy halatszott, hogy a napok óta tervezgetett kirohanás még az éj folyamában fog megtörténni, a lovak felnyergelve készen tartattak. Mindenki el volt készülve, a döntő pillanatra csak egy végső erőfeszítés kellett hozzá, mely sorsunk felett rövid idő alatt határozni fog.

Bizonyos emelkedettség fogta el e közben mindenki keblét, mert legőzelebb élet-halálharcot kell majd megküzdeni; — azt is tudta mindenki, hogy a küzdelem kimenetele reánk nézve nem sok jót ígérhet, vagyis hogy közelebb állottunk a halál veszélyéhez, mint az életben maradáshoz.

A kirohanás minden előkészületek daczára ismét és mégis abban maradt; megfoghatlanul, abbamaradt, de hogy miért, azt senkisémm tudhatta meg. Ez a sok vonakodás végre, úgy a császár, mint seregének sorsa felett döntött.

Az áruló alakja pedig, — miként egy gonosz szellemé, körüljárta Queretaro közhelyeit; itt föllépve rangja tekintélyével, amott pedig ravaszul alattomosan és kémlelődve, hogy egyrészt éberséget és hűséget szinlelhessen, másrészt pedig, hogy elpalástolhassa kárhozatos tervét.

Ezen gaz áruló nem volt senki más, mint a császárné nevét viselt lovasezrednek parancsnoka: Don Miguel Lopez ezredes, egyszersmind a császári testőrseregbeli csapatoknak főparancsnoka, a kire a város keleti részén elterjedő védvonal felügyelete bizva volt.

Ez az ember az utolsó pillanatig oly jól játszotta kétszinű szerepét, hogy senki sem gondolta volna fölöle azt, hogy áruláson töri a fejét, a nyilvánosság előtt mindenkor feltünővé tette magát a szolgálatban való buzgósága és tevékenysége által.

A császár maga is abban a balvéleményben volt fölöle, hogy a környezetéhez tartozó egyének közül Lopez ezredes azok egyike, a kiben teljes bizalmát helyezheti

és a ki kipróbált ragaszkodással viseltetik úgy a császár, mint a császárné személyéhez, kezdettől fogva az utolsó időkig.

Csakugyan igaza volt a szerencsétlen császárnak, mert a sors is úgy akarta, hogy ez a példátlanul gonosz és ravasz ember a császárnak minden lépteihez kötve maradjon, hogy csak ő és ne más lehessen a hóhérja.

A történelem aligha bir egy oly gazembert fölmutatni, a ki melléje volna állítható; arról pedig, hogy mi ok vezethette őt ily nagy gazságra, a vélemény különböző.

Meglehet, hogy saját életének biztosítása végett követte el az árulást, gondolván, hogy ha jó szolgálatot teend az ellenfeleknek, ez által elnyerheti a kegyelmet; mert régi rovásai következtében Lopeznek elegendő oka volt az életét féltetni, ha esetleg az ellenség elfogja.

Talán az is bánthatta őt, hogy az előléptetésben mellőztetett, mivel hallomás szerint Lopez régi gazságairól és hogy köpönyeg forgató volt, a császárt értesítették; így hát minden pártfogás és különös kegy mellett sem birt magasabb rendifokozatra emelkedni.

Lopezről még a következő galád tetteket is mesélték jellemzéseül.

Egy alkalommal Lopez csupán néhány emberével menekülőben lévén, az ellenség által nyomon követtetett; üldöztetése közben kilőtték alóla a lovát és így — ha kérlelhetlen ellenei kezébe jut, — a saját élete már nagy veszélyben forgott; de ily válságos perczben emberei egyike őt felvette maga mögé a lovára és tovább vágatott vele. De a kettős teher alatt a ló ereje lankadni kezdett, az üldözők pedig közeledni látszottak, és ismét az a veszély fenyegette, hogy utolértnek...

Hogy valami módon magát megmenthesse, annak kitalálása felett a mi Lopezünk sohasem jött zavarba, hanem úgy segített a dolgon, hogy életének megmentőjét egy pisztoly lövéssel megölte, és a lóról ledobta a szegény áldozatot; ekkép aztán végkép sikerült neki üldözői elől elmenekülnie...

Megfelelkezve a jótéteményekről, melyekkel a császár őt többször bőkezűen ellátta, az is lehet, hogy boszszuból cselekedett, vagy talán az utóbbi időben általa

képzelt mellőztetése miatt árulta el Lopez az ellenségnek jóltevőjét.

Aztán nehéz lenne meghatározni, hogy melyik indok vezethette ezt az embert ily gyalázatos cselekedetre, annyi azonban bizonyos és fel is tehető róla, hogy boszszu, visszatorlás és saját életének biztosítása voltak az árulásnak fő indokai.

Ezek mellett Lopeznek egyéb szép tulajdonságai közé még az is tartozott, hogy bő tapasztalatai folytán hamar kiismerte magát és élelmessége mellett minden cselekvés után tudott hasznot huzni belőle a mag javára; így például: az árulás által nem csak eljátszott életét biztosította, hanem e mellett még egy kis borralalóra is szert tudott tenni, a mennyiben fejenként egy-egy tallért vett fel azokért minden rangkülönbség nélkül, kiket ily megvetendő árért áldozatként az ellenség kezeibe játszott.

Ezen judásszerű alkuba való bocsátkozás és a megvetendő bérenczdij, melyért áldozatait oda dobta, eléggé jellemezhetik Lopez ezredesnek hitványságát, és alávaló gaz tettét.

De lássuk magát az árulás kivitelét, hogy miként járt el abban ő maga Lopez az áruló; annak leírását részint a magam észleleteiből, részint oly egyének vallomásaiból merittem, kik Lopez intézkedéseinek alávetve lévén, azokról hiteles ítéletet adni hivatva vannak.

Május hó 15.

Mint már említettem: Queretaro keleti részének védvonala Lopez felügyelete alá volt helyezve. Ide tartozott a Santa-Cruz az abban levő főhadiszállással és terjedelmes melléképületeivel, és többnemű megerősített hadi állások, melyek mind egybefoglalva egy előre tolt fontos pontot foglaltak magukban; — de egyszersmind a Lopez fondorlataira nézve is különösen kedvező terepnek volt tekintendő. Főfigyelmét mindenek előtt arra fordította, hogy a küszbön álló kirohanással szemben uralkodott izgalmas feszültséget lecsillapíthassa és az általános éberséget e tárgytól elvonhassa; — e czélből éjjeli 11 órakor a lovassági testőrség által lakott szállásokban megjelenvén, úgy mint ezen osztagok parancs-

noka, személyesen és szóbelileg elrendelte, hogy a lovak lenyergeltessenek, a legénység pedig feküdjék le, mert ugymond: a kilátásba helyezett kirohanás ez alkalommal el fog maradni.

Az egész testőrség, ideértve az én századomat is, a vett parancs szerint lenyugodott, mert senki sem gyanithatta, hogy az új folyamán mi van készülöben, így tehát Lopeznek ezen első intézkedése teljesen sikerült.

Ez után Lopez a Santa-Cruzhoz tartozó külvonalak megszemlélésére indult.

Az, vajjon volt-e Lopez már ennek előtte is, vagy ezen éjjel ment volna legelőször az ellenség táborába azon okból, hogy árulási javaslatát Escobedo elé terjeszthesse, az nem tudható. Elég az hozzá, hogy az alku megtörtént és az a juaristák táborában jóváhagyásra is talált.

Visszatérve az ellenség táborából, Lopeznek főgondja volt, hogy megegyezés szerint a legnagyobb csendben és észrevétlenül történjék az ellenség csapatainak Queretaro védvonalain keresztül való bevezetése. Feladatának ez volt legnehezebb és legveszedelmesebb része; ha ez akadály nélkül sikerül, akkor a további eredmény is biztosítottak volt tekinthető.

Szerencséje és ügyessége mellett ez is jól sikerült neki; t. i. a Cruzban levő őrségnek parancsot adott, hogy fegyver nélkül menjenek a tulsó oldalon fekvő védfalakhoz, mert egy helyen a mellvéd beomlással tenyeget. Míg az őrség a mondott irány felé a sötétségben botorkált, az alatt Lopez szép csendesen bevezette az ellenséget és rögtön megszállatta velük az őrség által elhagyatott sánctot; hasonló módon és szerencsével működött egyéb pontokon is, s miután Lopez közbenjárása mellett az őrségek csalárd módon lefegyvereztettek, ellenünk elegendő erővel befészkelhették magukat a Cruzba, melynek ki és bejáratait egyszersmind a maguk részükre biztosítani el nem mulasztották, ekkép a főhadiszállás elfoglalása a legnagyobb csendben és rövid idő alatt befejezve volt.

A sikeres eljárást jóval elősegítette azon körülmény is, hogy a császári katonaság öltözete általában véve

hasonló volt a juaristabeliekéhez, továbbá az is, hogy jelentékeny számu ellenséges hadifogoly a queretaroí császári csapatokba volt beosztva, kik eredetü öltözetüket itt is megtartották.

A S. Cruz elfoglalása után Lopez vezetése mellett 2 zászlóalj ellenséges csapat a város belseje felé hatolt és az annak főterén levő S. Francisco plebánia templomot megszállotta.

Itt volt elhelyezve a tartaléklőszer- és fegyverkészlet. Maga a templom egyszersmind védelmi pontul is szolgált, a mennyiben ugy a főteret, mint a Cruzból levezető Piombó főutczát képes volt dominálni mellvéddel ellátott párkányzatairól.

Itt is meglepte az őrséget és csalárd módon történt lefegyvereztetése után a főtemplomot is sikerült neki a legnagyobb csendben az ellenség részére elfoglalni, s az a legcsudálatosabb a dologban, hogy erről a császáriak, kivéve azokat a kik eddig már hadifogságba kerültek, még mit sem tudtak, egyszóval a már véghez vitt áru-
lást senki sem gyanithatta.

Miután több fontos pont ily módon Lopez közreműködése mellett elfoglaltatott és az áruulás minden részletében mindedig teljesen sikerült, mostani állásából csendesen bevárta a nap fölkelését, — mely aztán a város sorsát véglegesen eldöntötte.

A fenyegető veszélyt a főhadiszálláson a Cruzban vették észre leghamarább; s a mint a rémhir az udvar környezetében elterjedt s a helyzet világossá lett, a császárt gyorsan fölébresztették, a ki a dologról értesülvén, iratait hamarosan összeszedte és Salm-Salm hg., br. Fürsterwärther százados, és több mexikói törzstisztnek kíséretében a Cruzt odahagyta és gyalog menve a Cerro de las Campanas felé igyekezett, a hová minden akadály nélkül el is juthatott.

Azt is állították, hogy a császár szobáiból való kijárat előtt ellenséges őrk álltak légyen, még mielőtt Ő Felsége onnét kilépett volna, ugy a lépcsőzet is már el volt foglalva, csupán Pepe Rinczon Gajardo juaristabeli ezredes nemesszívűségének volt köszönhető, a ki a császárt és kíséretét az őrk előtt polgároknak nyilvánítá.

hogy tovább mehettek minden további feltartóztatás nélkül.

A mi ezután következett, azt alig lehet a maga borzasztó valóságában leírni; alig, hogy nappalodni kezdett, azonnal a köztársaságiak is előbukkantak a városban elfoglalt bűvő helyeikből és fedett állásaikból, mi által a császáriak meglepettetvén, annyira fokozta köztük a zavart, hogy a csapatok vezetésében szükséges rend és összetartás teljesen felbomlott és az általános zavarban és fejetlenség közepette egyik csapat csak a másika után tévelygett, mert senki sem gyanította az árulást és senki sem tudta tulajdonképpen, hogy mi fog történni. A juaristák pedig bűvő helyeikről lövöldöztek a mellettük tovasietőkre, mint hajtóvadászaton a bekerített vadakra; és azon irgalmatlan módon a szerencsétlen várost is kezdték lövetni, mit sem törődve, hogy a polgárok tulajdonát vagy az ellenséget fogja-e sújtani lövegeinek golyózápórával. Majd aztán a künn levő ellenséges csapatok is kimozdultak álláshelyeikből és szuronyt szegezve megrohanták a város védvonalait, melyeket gyenge ellenállás után csakhamar elfoglaltak; az állásaikból kiszorított császáriak visszahúzódtak ugyan a város belseje felé, azonban ott is ellenséggel találkozáván és két tűz közé szorítottván, nagy részők elhullott, a többiek pedig elszéledtek... Ez csak halvány képe azon iszonyatos napnak, melyen Queretaro árulás folytán az ellenség által bevétetett... Ezen borzadalmas napnak minden egyes eseményét leírni igen hosszadalmas lenne, azért annak jellemzéséről elég legyen megjegyezni, hogy a queretaro-i katasztrófa tulajdonképen egy a középkori sötét századokban is ritkán előfordult mézsárlással, a szentbertalanéji vérfürdővel egy sorban emlithető.

Minthogy a csapatok vezetése tekintetében felsőbb intézkedések nem tétettek, az ellenség által megindított általános megrohanást, Lopez galád árulásával nem csak elősegítette, hanem még oly eredményt is biztosított neki, minőre ellenfeleink maguk sem számítottak.

A mint a császár a Cruzból elindult és a Pimbotuczán végig haladva a Cerro de las Campanas felé a lovas testőrségi laktanya mellett elhaladott, utközben

Fürstenwärther századost azon utasítással küldte a lak-tanyába, hogy az abban elszállásolt testőrségi csapatokat fölbreszsze és azoknak rögtöni kivonulását elrendelje, oly czélból, hogy Ő Felségéhez csatlakozhassanak, a ki a fő-templom terén lesz feltalálható.

A császárnak nem lehetett egyéb szándéka, mint az összegyülekezett lovassággal az ellenség sorain keresztül törni, és futás által keresni menekülést, ha még lehetséges lesz valahol oltalmat találni.

Megemliténdő, hogy az előtte való napon Lopez ezredes parancsa folytán a lovak éjjeli 11 órakor lenyergeltettek, s így a felkészülés minden sietség mellett is a hajnal előtti sötétségben, a rendesnél több időt vett igénybe. Fürstenwärther százados a császártól vett parancsot a testőrségi lovas csapatok helyettes parancsnokának Campos ezredesnek szóbelileg átadván, azonnal tovább sietett, hogy Ő Felségét utolérhesse.

Campos ezredes a szolgálattevő altisztek által rögtön értesítette az alosztályokat, hogy mi történjék, mire a legénység azonnal hozzáfogott a lovak lenyergeléséhez. . . . A szokatlan zajra, mely ez által reggeli 4¹/₂ órakor keletkezett, én még mielőtt értesültem volna a törté-
nendőről, szobámból tüstént kiléptem az udvarra, hol századom elhelyezve volt; az udvaron Campos ezredessel találkozáván, általa értesültem a császár abbeli parancsáról, hogy a főtemplom téren kell gyülekezni.

Hogy mi czélből történik ez a rögtöni, minden előleges értesítés nélkül való kivonulás, arról nem kaptam tőle felvilágosítást, mert valószínűleg abban a percben neki sem volt egyéb tudomása a törté-
nendőről.

Századom volt az első, mely a testőrséghez tartozó lovascsapatok közt leghamarább felkészült. . . . De mivel századomnak másik két oly udvaron keresztül kellett volna vonulnia, melyek mindegyike el volt lépve a még fel nem készülhetett testőrség többi alosztályaival, azon oknál fogva tehát, hogy onnét mihamarább kijuthassunk, egy a mellék utcára vezető kaput — mely zárva volt — feltörtem és azon vezettem ki a századomat a szabadba, a főtér felé.

Miután még senkisésem gyanithatta, hogy a jelen in-

tézkedések az árulásnak kifolyásaiból erednek, és azt sem, hogy az ellenség a mi védvonalainkon behatolt volna, mi is abban a hiedelemben indultunk a kitüzött gyülekező helyre, hogy a szándékba vett kirohanás most már határozottan foganatosíttatni fog. Azt pedig éppen senki sem hitte volna, hogy a főtemplom is már az ellenség hatalmában van, — pedig az teljesen igaz volt, — sőt később azt is megtudtuk, hogy az ellenség a mi kivonulásunk előtt öröket is bujtatott a laktanya tetőzetére, oly célból, hogy onnét megfigyeljen bennünket. — Mily ördögi gondolat? a minek senki más, mint egyedül Lopez volt a tervezője!... De mi erről mit sem tudtunk, hanem a juaristabeli tisztektől hallottuk elbeszélni hadifogságunk idejében.

A mint a laktanyából századommal az utcára kijutottam, csudálatos csend uralkodott nem csak a városban bent, hanem az ellenség táborából sem hangzott át semmi oly nesz, mely a csapatok mozgásaira utalhatna; az utcák elhagyatottak és üresek voltak, csak imitt-amott dugta ki egy-egy alak az ablakon a fejét, kitekintendő, hogy mi van készülöben ily korai órában odakünn, hogy miféle zaj zavarja fel a csendes alvókat reggeli édes álmaikból.

Még egy néhány perczig tartott csak a csend... aztán az egész város és annak környezete mintegy varázsütésre átváltozott s megkezdődött a csatazaj és ezután oly képe merült fel a háborúnak, mely sok tekintetben egy hajtóvadászathoz hasonlítható, midőn a hajtók és vadászok által a vadak összeszoríttván, ide s tova futkároznak hézagot keresendők, de golyókkal fogadtatnak, akármerre forduljanak is mig végre lepuskáztatnak.

Mielőtt a főtemplom térhez vezető főutra betérhettem volna, elkerülhetlen volt az utcákban fölvetett sánczok és mellvédek miatt századommal együtt néhány mellékutczába befordulni, melyek kijáratai az ellenség által voltak elfoglalva, de mind annak daczára, hogy közel jártunk sánczaikhoz, megfoghatlan volt előttünk, hogy reánk még sem lőttek, holott máskor egyesekre is reápuskáztak.

Éppen virradni kezdett, midőn a S. Francisco nagy

templom tornyáról a „Repiqu-“elés megszakitotta a hajnali csendet... Bevett régi szokás Mexikóban, minden oly alkalomnál, ha a hadsereg győzelmet aratott az ellenség fölött, vagy ha jó hírek érkeztek valamely kinlevő csapat részéről, hogy a harangokat mozgásba hozták, így tudatván azt a lakossággal. Tehát más időben nem költött volna semmi kételyt, de most az egyszer mintegy kérdőleg pillantottunk fel a toronyra ezen harangozás jelentősége iránti kételyünkben és valóban nehéz feladat volt annak jelentőségét ez alkalommal megfejteni. Talán Marquez tábornok közeledését jelenti, a ki hivatta volt bennünket a kelepceből kimenteni, vagy legalább is közreműködni velünk, hogy az ellenség vonalát keresztültörvén, valamely biztosabb helyre vonulhassunk? Ily formán vélekedtünk általában, hogy a harangozás a kirohanás megindítására szolgál jeladásul csapatainknak, másrészt pedig azon okból is harangoznak, hogy Marquezt a velünk való összeműködésre intsek.

Igy vélekedtünk legtöbbszörre, de azt senki sem hitte volna, pedig teljes való volt, hogy a mi harangjainkat a jelen pillanatban nem a mi embereink, hanem az ellenség hozta mozgásba, hogy mikép juthattak fel a toronyba, arról még kevésbé volt fogalmunk, valamint arról sem, hogy a toronyból lehangozó harangozásnak egészeu más értelme van most az egyszer, mely arra czélozzon, hogy elleneink reánk rohanjanak és a benlevő elleneinkkel együtt hatalmukba kerítsék Queretarót.

Ily gondolatokat senki sem táplált magában a mi részünkről, és mégis úgy volt mint látni fogjuk a következő események leírásából.

Mielőtt én és századom a Piombo utcába bekanyarodnánk, egy 36 főnyi lovasosztag csatlakozott a századom végéhez; ezen kis csapat a maradványa volt az Exploradores de la Velle de Mexikó lovasezrednek, mely az április 27-iki véres csata megújítása alkalmával majdnem teljesen tönkre tétetett. Ezekkel együtt tovább hatoltunk a Piombo-utca vége felé, melynek balsarkán állott a S. Francisco nagy templom, főbejáratával a főtérré nézve. A templom háta mögött volt egy sikátor, s ebben gyalogság 2 drb ágyuval foglalt helyet. Gyorsított

ütemben közeledtünk a templom, vagyis a főtér felé, hogy annál hamarabb csatlakozhassunk ő Felségéhez a kapott utasítás szerint.

S minthogy a harangok zugása mellett egy pár ágyúszó is áthallatszott a város déli részéről, ebből azt lehetett kimagyarázni, hogy a kirohanás valószínűleg már kezdetét is vette. De még nem értünk egészen a templom hátsó sarkához, a századom élén lovagolva, egyszerre Lopez ezredest néhány ismeretlen tisztnek kíséretében a templomnak oldal kis kapuján kilépni és felénk tartani láttam, kezével való jelzéséből és szavából rögtön megértettem kivánságát, hogy századomat állítsam meg. — Lopez megjelenése megerősíteni látszott, hogy a *czélpontnál vagyunk*; a mennyiben Lopez rendesen a császár környezetében volt látható; én tehát abban a meggyőződésben voltam, hogy most is ő Felségétől van kiküldve, nékem utasítást adandó.

Századomnak megállítása után, még elébe is lovagoltam, jelentvén, miszerint utasításom van századommal a főtéren ő Felségéhez csatlakozni; kérem egyszersmind adná tudtomra, ha e tekintetben változás fordult volna elő ő Felsége hollétére nézve, hogy tudjam magam mihez alkalmazni, a netán megváltoztatott körülményekhez képest.

Legkisebb gyanum és okom sem volt Lopez ellen, a ki a császár legmeghittebb embereinek egyike volt, nem is gyanithattam, hogy ő árulással foglalkozik és hogy ő Felsége jóváhagyása nélkül akarna velem intézkedni.

Lopez csak annyit mondott az én megnyugtatómra: hogy ő Felsége biztonságban van; aztán ezzel tovább indult a századom mögötti lovasosztag parancsnoka felé tartva, miből azt véltem, hogy ezen csapathoz valami speciális és igen sürgős intézkedés miatt siet oda és majd ezután fogja az engem illető utasítást nekem tudtomra adni; miért is én őt odáig nyomban követtem.

Lopez most ama kis lovasosztag parancsnokához érve, ahhoz oly csendes hangon intézte szavait, hogy mitsem érthettem meg belőle, csak azt mondá hangosabban beszédje végén, hogy a lovát engedné át neki, mire az illető

tiszt (százados) lováról leszállván, azt egész készséggel átengedte Lopeznek; aztán *lóról való leszállást* vezényelni hallottam, és azon kis csapat rögtön engedelmeskedett annak eleget tenni. Én az én részemről ezen sajátságos intézkedésnek mibenlétét nem tudván hová magyarázni, ismét Lopezhez fordultam utasítás és felvilágosítás végett, a ki most már lovon ülve, csupán eme szavakat intézte hozzám: *Haga Usted Senor Capitan, los que Usted manda ese Senor Colonel!* vagyis: Tartsa magát százados ur ahhoz, a mit Önnek az ezredes ur fog tudomására adni! — S ezzel tova lovagolt a Cruz felé.

Magam körül tekintvén, csakugyan vettem észre ott egy ezredest, a ki most hozzám intézte az utasítást: hogy századom legénységét lóról szállíttassam le! Minthogy nevezett ezredest teljesen ismeretlennek találtam felvilágosítást kértem tőle, hogy mi czélból és kinek parancsára cselekedjem? Ezen gyötrelmes bizonytalanság megszakitása végett századommal tovább akartam vonulni. De az ismeretlen ezredes még egy pár tiszttel együtt elém állva, így szólt hozzám:

Százados ur! kész vagyok önnek felvilágosítást adni, hogy mikép állnak a jelen körülmények és hogy önök és az egész helyőrség a mi foglyaink, miután a köztársaságbeli csapatoknak sikerült Queretaró több pontján behatolni és a kijáratokat elfoglalni.

Tekintszen szét maga körül s látni fogja jó meg szemlélés után, hogy voltaképpen köztársasági katonáktól van körülállva, minélfogva százados urnak nem maradhat egyéb hátra a haszontalan vérontás kikerülése végett, mint megadni magát, annyival is inkább, mert nem csak önök, hanem eddig már az egész helyőrség s valószínűleg a császár is a hadifogságba esett.

Alig fejezte be nevezett ezredes a helyzet voltáról szóló magyarázatát, midőn a főtemplom-tér felől nevemen szólított egy törzstiszt, ez nem volt más mint Pradillo őrnagy és parancsörtiszt a császár környezetéből, a kit ő Felsége küldött a végből Escobedo tábornokhoz, hogy meghódolását neki kijelentse. Pradillo őrnagy éppen ezen kiküldetésében járt a főtemplom mellett, engem századommal együtt megpillantván, minden kétség elhárítása végett

vélem is tudatá, hogy a császár meghódolt, adnók meg mi is magunkat, mert ő Felsége is úgy kívánja, hogy több vér hiába ne ontassék.

Helyzetem megbirálásául legyen még megemlítve, hogy azon pár percnyi idő alatt, míg én Lopez utasításaira vártam, a mieinknek vélt gyalogság az utcák kijáratait úgy előttünk, mint utánunk is teljesen elzárta 2 gyalog századdal; ezenkívül fölöttünk a templom tornácai is katonákkal megrakva lévén, ott állottak tüzelésre készen tartott fegyverekkel, hogy fölülről bennünket lepuskázhassanak, hogyha elmozdulunk.

Miután teljes meggyőződést szereztem magamnak arról, hogy csakugyan kelepczébe jutottunk, és hogy az abból való menekülés által mit sem javíthatnánk sem a császár, sem pedig a magunk sorsán, — tehát mi is megadtuk magunkat és lovainkról leszállottunk.

Ha gyaníthatta volna valaki, hogy Lopez áruló és hogy voltaképpen ő vont bennünket a kelepczébe akkor bizonyára meglakolt volna érte az életével, de az Ég is úgy akarta, hogy Lopez kárhóztatva legyen ennél még nagyobb büntetésre: t. i. hogy egész életén át a világ megvetését és undorát legyen kénytelen hordani.

De mivel senkinek sem volt tudomása a helyzet mivoltáról, tehát könnyű dolog, volt az egyes csapatokat behálózni, mert ki mert volna a császárnak meghitt embere és a testőrség parancsnokának hűségében csak kételkedni is.

Az alatt, hogy fegyvereinket az ellenség lábai elé dobáltuk, abban a perczben az ellenség lövedékeinek egész zápora hullott minden oldalról a városra és a Cerrora is, s majd minden ponton rövid, de mérges küzdelem kezdett a támadók és a megtámadottak közt kifejlődni; a fegyverek ropogása, az ágyuk dörgése és a robbanó lövegek szétdurranása egy ideig fölülmulta a felbőszült harcizók vad lármáját, de a mint a császáriakat a város belseje felé szorították a zaj is kezdett csendesülni, s miután több ellentállásra már nem találtak lassanként a zaj is lecsillapult.

Az alatt, hogy legénységemet a lovak elhagyására vezényelték, egy gránát éppen az utczában csapott le és

lovaink közelében szétdurrant, mitől azok annyira megriadtak, hogy összekavarodván, ellenségeink közül ott helyben néhányat maguk alá tiportak, aztán a volt lak-tanya felé irányt véve, csoportosan elfutottak, legázolván mindazt, a mi utjokban állott...

A Cruz templom terén egy ellenséges zászlóalj volt felállítva fejlődött arcvonalban; a nagy robajra, melyet a megvadulva ide száguldott lovak okoztak, a zászlóaljat oly ijedség lepte meg, hogy ijedtükben egy lovassági megrohanástól tartva, szétfutottak, csak egy kis rész állotta meg helyét, ez aztán rá is tüzelt a szegény álla-tokra, néhány darab közülök elejtetvén, a többi szerte-szét futott, sok zavart és nagy ijedséget okozván az ellenség soraiban.

Miramon tábornok, a ki a főtemplom-tér közelében volt elszállásolva csak arra ébredt föl, mikor a haran-gokat megkonditották, — hogy tudomást szerezhessen magának a keletkezett zaj mibenlétéről, ő is a főtemplom-térre sietett; itt értesült, hogy bent van az ellenség a városban, a mit ő azonban lehetetlennek tartván, azért jobban a templom felé közeledett, de miután arról meggyőződött, hogy a templom körül levő katonaság csak-ugyan az ellenség táborából való, fogta a revolverét és reájuk duplázott; ezen vakmerő tette után egyet fordult és távozni akart, de felismertetvén utánna lőttek. Egy golyó által alsó állán megsebezve csak nagy nehezen sikerült üldözői elől egy házba menekülnie; de nem sokáig maradhatott rejtekhelyén, mert a kezelő orvosa által elárultatván, pár nap mulva ő is hadifogságba jutott. Dr. Liceaga lett a neve azon orvosnak, a ki később hivatva lett Miksa császár hulláját boncolni és bebalzsamozni, — de e mellett egyidejűleg csufos üzletbe bo-csátkozott a császár ruhadarabjaival, hajával és szaká-lával is.

Most pedig vessünk egy tekintetet a Cerro de las Campanas körül történt vérlázító eseményekre, a hol nem kevésbé a császárnak is kinos percei voltak.

A Cerro, hová ő Felsége a maga környezetével menekült, az ellenség lövegeinek valóságos célpontjává vált, oly annyira, hogy az oda hulló golyók elől alig lehetett

védelmet találni ezen a szűk helyen. Az odagyülekezett csapatrészek állottak: a Sarolta lovasezred és a 4. számú dsidás ezredből, és más lovas osztagok egyes maradványaiból. Az élénk tűzharcz oltalma alatt zárt tömegekben közelített az ellenség a Cerro megtámadására.

Ezen veszélyes percekben még egyéb meglepetés is előadta magát, hogy a keserűség pohara csordultig megteljen, t. i. a lovasság egy része, látván a fenyegető veszély közeledését, ő Felsége szeme láttára átment az ellenséghez; az átszökésre itt is Lopez ezrede ment elől a rosz példával, még pedig bandaszóval indultak, mások pedig századonként követték a hitszegőket.

Még csak a 4-dik dsidásezred maradt hűségesen a császár oldala mellett, a mely ezrednek dicséretére szolgál, hogy legtovább maradt hiven szolgálatában.

Ily körülmények közt további vállalkozásra gondolni sem lehetett volna, ennélfogva Pradillo őrnagyot ő Felsége oly utasítással küldé Escobedo tábornokhoz, hogy őt a császár meghódolásáról értesitse. Egyidejűleg 3 csomag irományt pedig br. Fürstenwärther századosnak adott át azon határozott meghagyással, hogy azt rögtön égesse el; a mi meg is történt azonnal. Minden csomag külön felirattal volt ellátva, u. m. Gobernativ! Cassa! Privatív!

Hogy a juaristák Queretaro bevétele után semmi iratokat sem találtak, az abban leli magyarázatát, hogy a császár az összes iratokat elégettette. Habár a történelemre nézve nagy veszteség azon iratok megsemmisítése, de a körülményekhez képest üdvös volt arra nézve, hogy ne sulyosbitsa még jobban azok sorsát, kik netán azon iratokban megnevezvék, egyáltalán, hogy vizsgálat tárgyaként a császár és hivei ellen fel ne használtathasának.

Escobedo küldöttjének Mirafuentes tábornoknak megérkezése után, a császár kardját ennek átadván, a Cerro de las Campanastól fedezet alatt a Cruzba kísértetett.

Mirafuentesnek megérkezése előtt többek közt egy részeges ezredes is feltolakodott a Cerro sánczokba, a mint a császárt ott észrevette, revolverével hadonázva elébe állott és durva hangon így szólt: hát te vagy az

a bizonyos Miksa, a ki magadat Mexikó császárljának nevezteted?... A jelen volt köztársasági néhány főbb tiszt alig bírta a nyomorultat a császár közeléből eltávolítani.

Ő Felsége ezen megcsufoltatása miatt legkevésbé sem veszté el hidegvérét, hanem a megilletődéstől csak egy pár percnyire lett halvány.

Tábornok: 21, főtiszt: 600 és a legénység állományából mintegy 8000 harcos jutott hadifogságba Queretaro elestével.

Az elfogatás elől csupán Mendez tábornoknak sikerült egy időre megmenekülni...

Daczára, hogy a köztársaságiak mindent elkövettek, de a legerélyesebben és sok kitartással vezetett keresés és kutatás mellett sem bírták Mendez buvó helyét fölfedezni. Ez igen bántotta őket és annyival inkább növelte bennük az elrejtődött iránti gyűlöletet és elkeseredettségüket... Már elterjedt róla a hír, hogy átöltözködve szénéégetőnek az általános zavarban kimenekült volna a városból.

De a köztársaságiak nem engedték magukat félrevezettetni e hírek által, hanem lankadatlanul folytatták a kutatást, keresést, utcákat elzártak, házról-házra mentek és benne egész részletesen mindent kikutattak.

De végre a 3-ik napnak délutánján Mendez hollétét is fölfedezték, állítólag egy faskamrában volt elrejtözve. Onnét rögtön az Alameda közelében levő Las Capucinas kápolna előtti térre kikisértetvén, azon helyen minden további teketória nélkül, mint traidor (áráló) hátulról lövett agyon. De a vitéz tábornok a tüzelés előtt még elég jókor ismét vissza és előre fordult, úgy hogy a golyókat nem a hátába, hanem a mellébe kapta, mire ezen szavakkal: *Én áruló nem vagyok*, összerogyott és meghalt.

Queretaro ostromállapotának szomorú befejezésével a mexikói 2-ik császárság is megszűnt.

A milyen dicséretes volt a császáriak maguktartása a város védelmezésének tekintetében, hogy 70 napon át ötszörös ellenséggel szemben fentartották magukat a legrosszabb viszonyok mellett is, — épp oly szégyenletes a másik félre nézve azon körülmény, hogy többszörös tul-

erőben és kedvező körülmények közt lévén, a város meghódítása végett, a minden tekintetben megvetendő eszközhöz a becstelen *áruláshoz* folyamodtak; s az a mód, melylyel az árulás nyújtotta előnyös helyzetet fölhasználták és kizsákmányolták, a köztársasági csapatok vezetőinek másutt szerzett érdemeit a történelemben Kain bélyeggel homályosítandja.

Mexikó főváros ostromállapota és meghódolása.

Queretaro eleste után még csak Mexikó és Veracruz maradt a császáriak birtokában.

A köztársasági csapatok nagyobb része — a queretarói események után — Porfirio Diaz seregének megerősítése és támogatása végett a főváros alá vonult.

Bent a fővárosban még mindég Marquez tábornok parancsnokolt, ki a queretarói események roszra fordulásának nagy részben volt okozója, — kitűnő csapatjainak tulajdonítható, hogy a megerősített ellenséggel is daczolva, annyi ideig bírta magát a fővárosban fentartani.

De az ostromzár következtében itt is napról-napra nyomasztóbbá vált a helyzet, éppen úgy mint Queretaronál láttuk, csak azzal a különbséggel, hogy a főváros gazdagabb kuforrásokkal birt a helyőrség és lakosság eltartására. Itt azonban egy szörnyeteg zsarnokoskodott a nép és katonaság fölött, a ki sem kegyelmet sem könyörületet nem ismert, és képes volt bárminemű embertelenség elkövetésére, ha céljának elérése forgott kérdésben.

Mexikó ostromállapotának tartama alatt Marquez által véghez vitt szégyentetteket mentegetni vagy csak enyhíteni is igazságtalan lenne, mert több esetben minden ok nélkül zaklatta a főváros lakosságát.

Queretaróban is rendkívüli volt a helyzet, és kényszer rendszabályokhoz kellett nyulni, hogy a szükségletek előteremtessenek a hadsereg fentartására, de mindezen nyomást könnyen elviselhetővé és tűrhetővé tette a császár barátságos modorával és kiméletes intézkedéseivel.

Mexikóban ellenben egy vérszopó szörny rendelkezett a békés polgárok élete és vagyona fölött.

Néhány tekintélyes egyéniség leányait csupán azért hurczoltatta a tömlöczbe és addig sanyargatta böjtöléssel, míg annak szülei a reájuk kivetett hadisarczot, mely több esetben százezer tallérra is felrugott, teljesen le nem fizették, hogy tolvaj zsebét azzal megrakhassa; más esetben pedig gazdag családok egyes tagjait az ellenség lövegeinek kitéve lévő házak tetejére állittatta czéltáblául, míg a reájuk rótt óriási összegeket az utolsó Centavoig be nem fizették.

Egy szóval, Marquez régi hirnevének, mint zsarnok ezuttal is tökéletesen megfelelt.

A míg ő a lakosságot többenemű gyötrő eszközök alkalmazása által egyrésztől rettegésben tartotta, másrészt pedig ügyes csselfogásokkal élt, hogy a katonaságban a harc iránti kedvet ne csak fentartsa, hanem mindég újra felgyulaszsa és jobban-jobban fokozhassa. Legtöbbsnyire költött hamis hírek terjesztése által elhitette katonáival, hogy innét vagy onnét segélycsapatok közelednek és ezek segítségével az ostromállapotnak legközelebb vége leend.

Queretaró elestéről értesülvén, még akkor is a hivatalos közlönyben kihirdette, hogy a császári sereg Queretaróban nagy győzelmet aratott és minden nap várható, hogy a város falai alá érkezend: minek következtében reményt táplál az iránt, hogy a császár győzelmes seregének sikerülni fog a fővárost az ostromzár alól fölmenteni.

Hiába erőlködtek az ostromlók tudtára adni a helyőrségnek, hogy segílyt sehonnét sem várhatnak, és hogy minden további ellentállás haszontalan erőlködés, és hiábavalóság lenne; de a császáriak nem hittek semmi mást, csak azt, a mit Marquez nekik hirdetett, t. i. hogy ez csupán hadicsel, melylyel az ellenség a helyőrséget félrevezetni akarja, hogy könnyű módon hatalmukba ejthessék a várost, de a mi nekik minden erőfeszítésük mellett sem sikerült ekkoráig.

Végre, midőn a császár kivégeztetésének hire Mexikó falain belül is szétterjedt és Marquez is már belátni kezdé, hogy csapatjainak engedelmességére és támogatására nem számithatna tovább, ő is jönnek és eljöttnek

látta az időt arra néze, hogy saját élete és a zsarolt kincsek megmentésére gondoljon — azt állítják, hogy 6 millió frtot vitt volna magával, — a vár és város fölötti parancsnokságot tehát június 19. Tavera tábornoknak adta át; ő azonban attól a perctől fogva nyom nélkül eltűnt.

Tavera tábornok azonnal alkudozásba bocsátkozott Porfirio Diaz tábornokkal a város meghódolása iránt, mely június 20-án létre is jött és ennek folytán június 21-én reggeli 5 órakor a köztársasági csapatok a városba vonultak.

Az osztrák Legiobeli csapatok u. m. gf. Khewenhüller Károly ezredes huszár ezredje és br. Hammerstein ezredes gyalog zászlóalja Porfirio Diazzal külön egyezményt kötöttek, mely szerint nekik, ha június 21-én reggel a városból kitörnek, és fegyvereiket lerakják, — podgyászuk meghagyása mellett szabad elvonulás fogna biztosítottatni.

De az általános capitulatio által megelőztetvén, e miatt a legiobeliek nem tehettek eleget a külön egyezmény pontozatainak; de azért P. Diaz adott szavát mégis beváltotta, a mi ritka esemény a köztársaságiak részéről, — és az idegen országbelieket szabadon hagyta elvonulni.

Ekkép a birodalom fővárosa is az ellenség kezeibe került, s miután Vera-Cruz szintén meghódolt, nem volt többé egy pont sem az egész országban, mely a császár pártjabeli csapatok kezeiben megmaradt volna.

Queretaróban pedig a szerencsétlen Miksa császár, Mejia és Miramon tábornokok oldala mellett a Cerro de las Campanas sánczokban a maga elé tűzött magasztos feladatnak áldozatul esve, örökre kiszenvedett.

Népet boldogítani ment ő oda, azzal a törekvéssel, hogy az 50 éven át pártviszályok és vérengző testvérháboru iszonyai által feldult és szétszaggatott országban a törvényesség útján életbe léptetendő jó rend és szabad-
elvű viszonyok áldását népénél meghonosítsa; de a két-
kedés, mely lépten-nyomon követte, és kezdettől fogva
gördített elibe akadályokat, továbbá a saját kormány em-
bereinek önző és ingatag politikája következtében, min-
den jó törekvése végre hajótörést szenvedett. Ő maga is

belátta nemsokára, hogy mennyire csalatkozott várakozásaiban, és hogy egy hozzá ragaszkodó nép helyett az országban csak egy párttöredéket talált, de még ez sem rendes népszavazat folytán, hanem egy idegen hatalom szuronyaira támaszkodva csak úgy uszott a kormányzás fölszínén, egy szóval híva lett az országba egy oly párt részéről, melynek vezérférfiai a népnél régen elvesztették saját hitelüket, és azon pártbeliek részéről, kik tulajdonképpen maguk közt sem birtak egyetértésben élni, hanem egymással tépelődve számos töredékre oszlottak szét, mindegyike csupán a maga érdekeinek akarván szolgálni, az ország és a közérdekek javára pedig senki sem gondolt; így saját erejükben megfogyván, az országot magukkal rántották az örvénybe; holott rendes körülmények közt ez az ország valódi paradicsommá válhatott volna.

Én úgy vélekedem, hogy sem Queretaro bevétele, sem pedig Miksa császárnak erőszakos kivégeztetése, melyet Juarez és társai az ország békéjének állandósítására nézve annyira szükségesnek tartottak, nem hozta meg azt az áldást, a mit attól az ország érdekében elérni vélekedének; mert a megrázkódtató viaskodások és kivégeztetések daczára sem szűnt meg teljesen az országot felduló forrongás; az ország fekvése, külviszonyai és más országokhoz való csekély összeköttetéseinél fogva nem könnyű dolog mindazon borzasztó rendetlenségekbe pillant-hatni, melyek régi szokás szerint a kormányzást megingatják, de annyit tudunk mégis, és nem tagadható, miszerint ugyanazon egyéniségek, kik legnagyobb buzgalommal, odaadással és kitartással ragaszkodtak a köztársaság el-nökéhez, rövid idő múlva ugyanazok, ez ellen is conspi-ráltak és magánérdekeik kifolyásából külön politikát űztek a saját érdekükben; — és ugyanazon erős karok, melyek egykor Juarez-t megbuktatták, midőn már félig feledett ember volt, majd megint oltalmukba vették, és minden tekintetben segítségére voltak néki, hogy nagy győzelmeket arathatott általuk, mi által nekik jutott a szerencse az ország ügyeit igazgatni; most azonban éppen ezek keltek fel ellene, hogy a sok fáradság és véráldo-zattal megvásárolt békességet megint megzavarják.

Juareznek 1867. évi november havában a köztársas-

ság elnökévé történt megválasztatása előtt is újra megkezdődött ellene néhány távolabb eső megyében a bujtogatás, Miksa császár halála után pedig Santanna az egykori diktátor, a régi cselszövő és vén gonosz garázdálkodott egész 1868. évig Yukatanban. Alig hogy Juareznek sikerült Santannát lecsendesíteni, ez ismét ármánykodott ellene és oly veszedelmes cselszövésre vetemedett, hogy Juarez kénytelen volt a fővárosban keresni menedéket, miután Chapultepekben majdnem elfogatott ellenei által, kik ha megkaparítják, bizonyosan még az életének sem kegyelmeztek volna.

A réá következő legközelebbi években — Michoakán, Tamaulipás, San Luis-Potosi és Zacatekas tartományokban lázadtak fel a pártoskodók; és 1871. évben Juareznek harmadszori megválasztatása nem csekély bonyadalokra adott okot; ettől az időtől fogva pedig Porfirio Diaz a fővárosnak meghódítója és nagy befolyással bíró egyén lépett a sorompóba Juarez ellen, sőt ennek utóda az 1872. évben megválasztott Lerdó Teheda ellen is, míg végre Jose Mária Iglesiás mellett ez is megbuktatván, 1877. maga helyezkedett a kormányszékbe.

Ekkép folynak Mexikóban az országos ügyek, és így megy ez folyton a mai napig ebben a szerencsétlen országban, mely annyi vérontás mellett is, sok pártra van szakadva; ilyen állapotok aztán alkalmasak, hogy feldulják a nép jólétét és megmételtyezzék az emberi erkölcsöket, s végre is mindig alább sülyedve tönkre tegyék majd az egész országot... Miksa császár vére is, mely a Cerro de las Campanas tetején 1867. évi június 19-én ártatlanul kiontatott, bizony nem sokat változtatott az országlás ügyeiben, és ime láthatjuk, mikép Miksa utolsó szavai: *Legyen az én vérem az utolsó, mely e szerencsétlen országért ontatott!* sem mentek teljesedésbe.

Csak azt az egyet érte el vele Juarez, hágy a császár elítéltetése következtében nem egy hamar fog az ő dolgukba valamely európai ember beavatkozni, hogy a jó utra térítse és észre hozza őket.

IV. RÉSZ.

Mexikó főváros.

tizenkettedik században a Nahuatlanok északról jöve lepték el az országot, ezek egyik főtörzsét Aztekoknak hívták. Sokáig vándoroltak egyik helyökről a másokra a nélkül, hogy végleges letelepedésre bírták volna elhatározni magukat, mivel egy régi jóslat szerint addig kelle vándorolniok, mig egy oly kaktusra találnek, mely egy sziklából nőtt fel, és azon egy sas fogna ülni.

Vándorlásuk közben, midőn egyszer az Anahuak-féle síkságon és a hassonnevű tavak partján mendegéltek volna, papjaik csakugyan láttak egy sast ülve oly kaktuson, mely egy sziklán termett. Elhatározták tehát, hogy ott megmaradnak; ezen a helyen az Aztekok által épített várost, azután Tennohtitlannak nevezték el, mely annyit jelent, mint *Szirti tövisvirág*.

Innét ered Mexikónak a *czimere is*. A város felépülését 1327. évi julius 18-ára teszik; — később azonban *Mexikó*-ra változtatták át annak elnevezését.

Midőn Cortez Mexikóba érkezett, a város 300 ezer lakost számlált és számos remek épülettel bírt, de ezek nagyobb részét Cortez, abbeli elkeseredettségében, hogy az Aztekok oly makacsul védelmezték benne magukat, — feldulatta később azonban Mexikó újból épülvén, jelenleg 200 ezer lakossal bír. Környéke mintegy 6 legua, 482 utca szeli át, nagyobb része egyenes vonalu, jól kövezett és járdákkal van ellátva.

Továbbá van 60 kisebb-nagyobb tere, 15 szerzetes és 22 apáczakolostora, 87 temploma és kápolnája, 3 nagy színháza, 2 arenája bikaviadalok megtartására és 10 kórháza.

Mexikó utczái mind szerfőlött hosszúak és többnyire szélesek is. A házak külseje egyöntetű és nem mondható szépnek, a tetejük laposak, mellvédekkel ellátva, alakjukra a házak többnyire négyszögűek s nem magasabbak kétemeletesnél.

Mint Spanyolországnak, úgy Mexikónak is vannak Alamédái (sétatér). A mexikói Alameda hosszas négyszögöt képez és fallal van bekerítve, melynek hosszában kőpadok szolgálnak ülőhelyül. Az egész tér, számos kanyargó utakkal átszeldelt, és lombos fákkal beültetett; a sok virágágy és szökőkút nagyon szépítik és kellemessé teszik azt, a mire magok a mexikóiak is büszkék. — Legérdekesebb ott időzni délelőtt 8—10 óráig, midőn a hölgyek a reggeli mise meghallgatása után, az urak pedig sétalovaglásukból visszatérve, az árnyékos fasorok alatt találkoznak, csevegve és kaczerkódva, vagy padokon ülve hallgatják a katonai zenekart, mely többször hetenként ott szokott zenélni.

A látogatott helyek között sorol még, — kivált kocsizók és lovaglók számára, — az ugynevezett „*El Paseo nuevo*“ körut, két oldalt lovaglók számára, közepén kocsittal. A mexikói szépnem ide szokott naponta esti 6 órakor kikocsikázni. S minthogy a mexikói lovak hám-ban nem igen használhatók, ezért a koci elé nagyobbára öszvérek vannak fogva. A hintók persze még régi alakukak, de a benne ülő hölgyek akármely európai nagy városbelivel bátran versenyezhetnek úgy szépségben, mint öltözék tekintetében is; mindig csinnal öltözködve szoktak megjelenni e sétatéren.

Az urak legszebb lovaikon és a legdiszesebb lovagoló öltözetükben mutatják magukat. Az utcán az urak rendszeren európai divat szerint öltözködve járnak-kelnek, de lóháton a maguk sajátyszerű és csinos nemzeti öltözetükben jelennek meg. Fejükön széles karimájú és arany vagy ezüst himzésekkal diszitett kalapot vagyis *Sombrerót* viselnek. Rövid magyarszabású dolmány és pitykés mellény

fődi felső testüket, a nadrág fölé pedig lábzsák formájú s térdig érő félnadrágot viselnek, mely bőrből van készítve s arany vagy ezüst szálakkal gazdagon kivarrva. Ezüst sarkantyujok a világon a legnagyobb s annak társja majdnem akkora, mint egy kis kávé s findsa-alja.

A mexikói lovak igen csinosak, okosak és kitartóak, de meglehetősen kicsinyek. A nyereg hasonlít a török nyereghez, elől magasnyaku kápával, hátulsó támlája azonban sokkal alacsonyabb, ezüst pántokkal gazdagon szegélyezve. A nyereg mögött hosszant göngyölgetve a Serape csüng le mindkét oldalon; a kantárszat szintén igen czifra, és arabs zablával van ellátva, melylyel a legkeményebb száju lovat is a kis ujjon lehet vezetni, vagy féken tartani; a kantárszár színes selyem zsinórból áll. — A lasso pedig rendesen a kápához van kötve.

A *Paeso nuevo* közelében fekszik a *Plaza de Toros* — vagy a bikaviadal-szinkör; ez czirkus-alaku faépület, melyben tizezer ember fér el, de csak vasárnap van benne előadás.

A Paseo-tól kelet felé a kies facsoportozatok és csinos villákkal fedett közbeeső lapálynak tulsó végén fekszik Chagultepek, mely egy félmagas sziklán épült régi várkastély.

Mexikó innét kapja a kristálytiszta vizet, mely egy mértföldnyi hosszúságu boltozatos ivезeten vezetetik a városba.

A főváros számos terei közül a főtér a legszebb és a legnagyobb, mely a város legnagyobb szerű épületeivel van körülvéve. Az egész tér ki van kövezve és elég tisztán tartva. Egyik oldalán áll a nagy templom, ennek építése II. Fülöp parancsa folytán 1573. évben vette kezdetét, de csak 1657. évben birták azt befejezni, és ugyanazon a helyen áll, a hol a Teokalli, vagyis az Aztekok hadurának Huicilopoaxtli tiszteletére emelt főtemplomuk hajdanában állott. — A két tornyu katedrának egyik oldalában van beillesztve ama csudálatos ereklye, mely még az Aztekok korából fenmaradt és naptárnak neveztetik.

Ez kapu nagyságu kerekded kőtábla, melyen sokféle symbolykus alak van bevésve.

Ezt az érdekes régiséget 1790. évben ásták ki a föld alól.

A főtemplommal szemben áll a városi tanács kétemeletes épülete, melynek homlokzata boltozatos iveken nyugszik és az emeletek ablakai alatt erkélyek vonulnak végig.

A templomtér harmadik oldalát a kormány palota foglalja el, mely az államfőnek lak- és székhelye. Itt vannak elhelyezve az összes miniszteriumok irodái is. Az egész épület nagy négyszöget képez és hasonlít a budapesti Károly kaszárnához, azzal a különbséggel, hogy a homlokzatban csak egyemeletes.

A negyedik oldalon árkádokra épült szép emeletes házak sora látszik, itt találhatóak a legszebb boltok és kávéházak.

A főváros több színházzal bir, ezek közt az Iturbideféle színház, mind építkezés, mind berendezése tekintetében is akármely európai nagy város diszére válhatnék. Belseje jókora nagy és igen csinos. Páholyai fehér oszlopokkal és aranyozott virágfüzérékkel diszítvék, mindenik páholynak külön egy kis salonja is van a háttérben; a mexikói szépnem itt mindég teljes diszben szokott megjelenni, bámulatra ragadva a férfi közönséget.

Mexikóból kocsin félóra alatt Chapultepekre lehet rándulni; ez egykor a királyi helytartóknak volt székhelyük, majd Miksa császár és a császárné is örömet idéztek ott annak idejében.

Bizvást elmondhatom, hogy a Miramarei tündérlakot csakis ily paradicsomkerttel, a minő Chapultepek, lehetett legméltóbban fölcserélni.

A várkastély keskeny hosszukás épület egy szikla tetején, védbástyákkal megerősítve, igen szép kilátással a közelfekvő fővárosra, mert onnét annak majd minden egyes utcája szabad szemmel is kivehető; sőt el lehet látni egész a Tepeaha heglánczhoz közellévő Guadalupe kolostorig is. A várkastély a világ legszebb ligetével van körülövezve.

A sötétzöld talapzatról óriási magasságu cyprusok emelkednek fel terebélyes ágaikkal lehajolva, melyeken sokféle madarak és ezek legszebbjei a kicsi-piczi kolibrik

ugrándoznak és röpködnek ágról-ágra, vagy virágokról-virágra, minőt egy bizonyos gesztenyefa szokott hajtani. Cuernavacaban és Orizabában volt alkalmam legtöbb kolibrít láthatni mindenféle csillogó színben, a mint a virág fölött mintegy lebegve szívják magukba annak kelyhéből az édes nedvet, vagy a mint üldögélnek egy-egy ágon és hosszas csőreikkel tisztogatják piczi kis szárnyaikat.

Mikor a fővárosban, vagy Pueblában állomásoztam, többnyire vendéglőkben voltam elszállásolva, de azért volt alkalmam ismeretség utján több háznál vendégül fogadtatni és így a belső berendezésről is nyújthatok némi leírást.

A házak külseje, mint már említém, egyöntetű kockás alakokhoz hasonlít, belseje azonban több kellemes látnivalót nyújt.

A vagyonos mexikói házának udvarán virágzó fákkal és pompás virágültetvényekkel, ugyszintén csergező ugró-kutakkal találkozunk. Az udvar felől minden emelet körül oszlopos tornácz fut végig, mely szintén virágokkal van ékesítve, hintaágygyal, hintaszékekkel és padokkal ellátva s a ház majd minden szobájának ajtaja ezen tornáczokra nyílik. A termék és szobák igen gazdagon, de nem mindég izléssel vannak butorozva. A hálószobákban széles vaságyak állnak, a többi butorizat azonban eléggé silány és ellentétben áll az aranyozott ékes butorizattal és a sok ezüstnemüvel. Az istállók, félszerek és a cselédség lakásai az épület hátulsó részében vannak.

A városi nép Mexikóban általán nem szokott nagyon korán felkelni, de azért nem mondhatni őt restnek. Félkelés után rendesen csokoládéznak, az urak ezután sétalovaglást tesznek, a hölgyek pedig a templomba misét mennek hallgatni, innét aztán az Alamédára. Hazatérve megfürödnek és átöltözve villásreggelihez ülnek s ezt: *tomár las onze*-nak nevezik. Tizenkét és egy óra közt van az ebéd. A mexikói igen mérsékelt életű, — a mit különben az éghajlat hoz magával, — bort, vagy pálinkát csak keveset isznak, a *Pulque* azonban rendesen minden

asztalon található; de annál inkább hódolnak a játéknak, melyet egész szenvedélylyel űznek.

A férfiak testalkatukra nézve többnyire alacsonyak, mondhatni kicsinyek, fehér fogakkal és piczi lábakkal; karcsu, ruganyos testük, élénk fekete szemük tettvágyról és értelemről tanuskodik. A mexikóiak nagy mértékben könnyelműek, mindig készen lévén a játék és tánczra, nem sokat gondolnak a jövővel, s meg vannak elégedve, ha élvét ad a jelen.

A hölgyek igen csinosak és ritka szépségű dus hajzattal bírnak, fekete nagy szemek mélabusak, kezeik és lábaik igen piczinyek. A leányok rendszerint szép növésűek, könnyű és kecses járásuak s magukviselete bizonyos fokig elegánsnak mondható; de mivel többnyire 14—15 éves korukban férjhez mennek, gyakran lehet látni oly anyákat, a kiknek 10—12 élő gyermekük van. A gyerekek illedelmesen viselik magukat. Az anyák igen szeretik gyermekeiket, de egyszersmind el is kényeztetik.

A dohányzási szokás annyira elterjedt, hogy arról nekünk alig lehet fogalmunk. Ha az utcán valamelyik barátunkkal találkozunk s csak egy pillanatig is beszélünk vele, meg kell őt szivarral kínálnunk. Ha látogatást teszünk valahol akkor minket kínálnak meg s még a fiatal hölgyek is előveszik szivartartójukat s vitézül füstölnek versenyt a férfiakkal.

A hölgyek meglehetősen tudatlanok, alig olvasnak imádságos könyveiken kívül egyebet. — Földleírásról vagy történelemről alig van fogalmuk, nyelvismeretük pedig egyedül a spanyol nyelvre szorítkozik. Ruházatuk az éghajlathoz alkalmazott, könnyű és szellős; és a harisnyát oly felesleges czikknek tekintik, melyet csak különös ünnepélyes alkalmakkor huznak fel, s így kis lábuk rendszeren meztelenül buvik be az atlasz, vagy más kelmékből varrt czipőkbe.

Azon néposztály, mely a gazdag és szegény indus közt áll, nem hord divatos ruházatot, hanem megelégszik egy szalmakalappal, inggel és nadrággal, nélkülözhetlen még a shawlhoz hasonló *Serape*, melyet az időjárás szerint vagy kibontva és belé burkolódzva, vagy pedig összehajtva, de mindég magukkal visznek.

A falusi gazdák, az ugynevezett *rancherók* posztóból vagy bőrből ezüst-gombokkal ellátott rövid dolmányt és két oldalt végig pitykés nadrágot viselnek, mint a mi pandurjaink, kálapjukat aranynyal és ezüsttel, vagy gyönyökkel himzett zsinór ékesíti.

A főváros közelében vannak oly falvak is, melyekben tisztán indusok laknak.

Santa Anita és Iztakalko kellemes kirándulási helyek és csak egy-egy legua távolságra fekszenek a fővárostól.

Ezen falvak a meghódítás ideje előtti kinézésükben még mai napig is megmaradtak, ott még most is lehet látni mexikói őslakók idejéből való *Chinapas*-t, vagyis uszó-kerteket, a melyeken legszebb virágokat és zöldség féléket termesztenek. Ez uszókertek talaja talpakra hordott kerti föld. — Meglepő az is, a mint ezen uszóker- teket egy helyről a másikkra szállítják, mely akképen történik, hogy két indus egy ladikba ül és a talpakon nyugvó élőkeretet tova vontatja.

Földi-eper egész éven át kapható, azonkívül nagy mennyiségben van mindenféle szép gyümölcs, melyet a falusi nép szokott hozni a városokba. A banan vagy platanos-féle gyümölcs, uborka vastagsággal bír, és a héja sárga, a belseje aranyszínű sárga és igen zamatos ízű. Az ananas pedig sokkal jobb ízű, mint a nálunk levő. Továbbá mamei, zapote, aguagates, papayas, batates, to- mates és mangos stb. jóízű gyümölcsök.

Mexikó közelében fekszik Takubaya helység. Régente tizenötezer lakossal birt, most azonban csak ötezret számlál. A gazdag fővárosiak, valamint az idegenek is itt tartózkodnak legtöbbszörre, gyönyörű kerti villá- jukban élvezve a falusi életet. Minthogy a huszár ezred 5-ik százada, melyhez én is tartoztam 1866. év végéig, ez éven át Mexikó és Takubayban felváltva állo- másozott, nekem is alkalmam volt Takubaya szépségeivel megismerkedni. Átellenben volt Hube ur hamburgi consul és néhány angol tőzsér villája, kiknél egyszer-másszor látogatást is tettünk. Itt láttam Salm-Salm hercegnét, a ki Hube ur házához gyakran ellátogatott.

Takubayát 1866. évi október 21-én, vasárnap, hagy- tuk el, és pedig oly szándékkal, hogy Európába hazatér-

rünk, miután Miksa császár nem kívánt továbbra is az országban maradni, elhatározá, hogy a mint Vera-Cruzba érünk azonnal le fog mondani trónjáról,

A császárt az osztrák legiobeli huszárezred 1., 3. és 5. századja kísérte Mexikóból egészen Orizabáig. — Én akkor, mint főhadnagy az 5. századhoz tartoztam.

Orizabába érkezvén, ő Felsége, a ki még mindég dyssenteriában szenvedett, részint kipihenés végett, részint mivel Európából sürgönyöket várt, elhatározta néhány napot Orizabában tölteni...

Időközben a Miksa császár leköszönési szándékáról elterjedt hir Mexikóban is nagy rémületet keltett, az ország nagyobb részében és kivált olyanoknál, kik a császári párthoz tartoztak. — Másrészt a francziák és velük együtt a köztársaságiak ellenben nagyon örvendtek a fölött, hogy a császár elhagyja az országot. E tekintetben Bazaine, továbbá Castelnau, kit III. Napoleon küldött e végből Mexikóba, és az európai hatalmasságok ügynökei majd mindannyian oda törekedtek, hogy a császárt e szándékában és elhatározásában megtartsák; sőt már jó előre mindent elkövettek, hogy ne legyen más tenni valója, mint leköszönni és visszatérni Európába.

De a császári pártbeliek egészen más véleményen voltak, nem ok nélkül, mert életük és állásuk forgott kérdésben; azért követség indított Mexikóból a császárhoz Orizabába, őt a maradásra felkérendő, előadván, hogy máskor is volt már a kormánypárt hasonló nyomasztó, sőt még rosszabb helyzetben is, mindazonáltal kitartás mellett többször sikerült legyőzni a fenforgó bajokat. A császár lemondási szándéka e biztosítások következtében ingadozni kezdett, s balsejtelmei daczá a különösen Campos belügyminister és többek tanácsát elfogadván és a sok szép ígéretnek hitelt adván, végre december havában ő Felsége elhatározása folytán vissza-indultunk Mexikóba. A császár még abban az időben, mikor az országot elhagyni készült, azon hiszemben, hogy nem fog többé visszatérni, egyidejüleg a külföldi legiök felosztatását is elrendelte s megengedte, hogy kiki a saját hazájába visszatérhet.

A hatezer főnyi osztrák és a 1500 főből álló Belga

legióból csak 44 főtsiszt és mintegy 800 ember a legénységéből ajánlkozott a további szolgálatban való maradásra. Ezekből aztán báró Hammerstein ezredes alakított egy vadász-zászlóaljat 400—500 főnyi létszámmal; a többi lovas legénység pedig gróf Khewenhüller őrnagy vezénylete alatt egy huszár ezred alakításához használtatott fel.

Orizábából Mexikóba visszatérés közben, Pueblában egy pár hetet időztünk. A császár ez alatt Puebla mellett egy villában tartózkodott; de sürgős teendők miatt kénytelen volt Pueblából Mexikóba sietni, még mielőtt a legió szervezetét befejezni lehetett volna. Mint rangban legidősb főhadnagy, 50 válogatott huszárral én kísértem ő Felségét Mexikóba, míg az ezred vagy 3 héttel később jutott fel oda.

A felosztatott osztrák s belga legióbeli csapatok e közben a különböző állomásokról Pueblában összpontosítottak, a hol szerelvényeiket letevén, úgy indultak az ugyanazon időben hazájukba visszasiető francia csapatok oltalma alatt Vera-Cruzba s onnét Európába. — Hogy a többi osztrák tiszték annyira megfeledeztek magukról és haza menni vágytak, annak daczára is, hogy a császár Mexikóban maradt, az nem vált az ő különös dicséretükre.

Pedig nagy öröme és megelégedésére szolgált volna a császárnak, ha a többi tiszték is velünk együtt az országban maradnak, mert az által a császárnak és az általa képviselt ügynek is egyaránt nagy szolgálatot tettek volna. Hogy a császárt elhagyták és csupán a maguk bőrük megmentésére gondolva, Európába éppen akkor visszatértek, midőn reájuk és minden egyes karra szüksége volt az országnak, — ezen cselekedetük által azt bizonyították, hogy a császár személyéhez kevés ragaszkodással viseltettek.

A csapatok újra szervezése ily körülmények közt, természetesen sok akadályba ütközött. Igaz, hogy Marquez és Miramon jó hirű tábornokok és hadvezérek Orizábában felajánlották szolgálatukat a császárnak, csak hogy ezek nem azért jöttek hozzánk, hogy a mi érdekünknek használjanak, inkább lehetne róluk elmondani, hogy az ő csatlakozásuk más érdekből eredt, és azért

vállalkoztak mellettünk harczolni, hogy abból előnyt vonhassanak önző törekvésükre, és magukhoz ragadhassák a kormány hatalmát.

Pueblából a császár, mint már említettem, 50 huszáraim fedezete alatt indult vissza Mexikóba, hova 1866. évi januárius 6. egész csendben történt a bevonulás. Holott éppen most a visszaérkezés öröme nem ártott volna egy kis parádét csapni, mert különösen Mexikóban nagyon szeretik az ünnepélyességeket. De a császár éppen úgy tüntette fel a fővárosba való bevonulását, mintha Chapultepequeből vagy más kirándulási helyről tért volna vissza. Igaz, hogy ez időben fontos és igen komoly dolgokkal volt elfoglalva, de mindemellett a jó hangulat ébrentartása és annak emelése tekintetéből nem ártott, sőt sokat használt volna a fővárosi lakosság számára egy kis látványosságot rendezni.

Pár hét mulva az egész huszár ezred bevonult utánunk Pueblából Mexikóba, és most egész erélyességgel hozzáláttak a csapatok kiegészítésének befejezéséhez, hogy ama nagy úrt, mely a francziák elvonulása által ijesztőleg tátva-nyitva állott, némileg is betölthessék. Marquez tábornok volt a hadsereg újjászervezésének fő és nagy mestere.

Miramonnak S. Jacintónál történt megveretése következtében elhatározottat Queretaróban egy erős hadtestnek összpontosítása és a februárius első felében a fővárosban is tudva volt, hogy a császár személyesen fog azon hadtest élére állni és oda legközelebb elindulni; de azt senki sem hitte volna közlünk, hogy ez alkalommal mi nem fogunk a császárral menni; — és mégis úgy történt, mit azonban csak februárius 12-én tudattak velünk, és másnap csakugyan elindult a császár Mexikóból Queretaróba egy kis hadcsapattal, mely tisztán benzülött katonákból állott, az osztrák legióbeli gyalog és lovas csapatok pedig kénytelenek voltak, de nem örömet a fővárosban visszamaradni. Hallomás szerint egy néhány tisztből álló küldöttség azon kérelemmel járult volna Ő Felségéhez, hogy kegyeskednék a mi lovas ezredünket is Queretaróba magával vinni, de kérésüket a császár azzal utasította vissza, hogy a miniszteri tanács

elhatározása ellen egyelőre mit sem tehet, megígérte azonban, hogy az ezredünknek Queretaróba leendő utánküldetése később lesz foganatosítandó, midőn annak teljes hadilétszámra való kiegészítése ténynyé leend. Irántunk viseltetett különös kegyességéből azonban mégis megengedte azt, kivételesen, hogy a vitéz huszárezred egy százada az öt Queretaróba követő csapat után mehessen. Ezen század — melynek parancsnoka én valék — tulajdonképen több századból összeállított javabeli legénységből állott, még két más főtiszttel együtt egy combinált századot képezett, eleinte csupán csak 58 lovassal, később azonban a queretarói ostromzár alatt, több más lovas csapatok maradványainak századomhoz történt beosztásuk következtében egy rendes létszámú századdá alakult.

Későn érkezvén az értesítés, hogy a századom Queretaróba lészen indítandó, e miatt nem csatlakozhattam a februárius 13-án reggeli 8 órakor Mexikóból utra kelt hadoszlophoz, hanem csak délután indulhattam Vidauri tábornok és *Salm-Salm* herczeggel, a ki az utóbbi időkben Queretaróban a császár segédtsíztje volt.

Éjjeli 11 órakor egy helységen vonultunk át, a hol félórai pihenőt tartottunk; pihenő után tovább mentünk, hogy a hadoszlopot, mely a császárral együtt Cuautitlanban állapodott meg éjjelre utolérjük. De alig hagytuk az országoton magunk mögött a névtelen helységet, ennek sövénykerítése mellől ismeretlen elleneink elkezdtek utánunk lövöldözni. A sötétségben nem volt kivethető, hogy kik és mennyien lehettek; — tehát a századomból egy szakaszt visszarendeltem, kipuhatolandó, hogy van-e ellenség a faluban. Huszárajaim a falu közepéig vágatában behatolván, az előljárást kérőre vonták, mely azt adta válaszul, hogy mielőtt mi a faluban értünk volna, abban igenis tartózkodott egy ellenséges csapat, közeledtünkre azonban a faluból kivonult és valószínűleg a lövések is azoktól származnak. Minthogy lövéseik semmi kárt sem okoztak, utunkat tovább folytattuk, míg végre éjjeli utáni egy órakor Cuautitlanba értünk, a hol a császári hadoszlop mellett mi is kipihentük az ut fáradalmait. De a helység ugy el volt a katonaságtól lepve,

hogy abban sem szállást, sem valami enni és inni valót kapni nem lehetett, így hát Salm-Salm herczeg, én és a századbeli tisztjeim a szabad ég alatt egy udvarban a lovaink közelében táboroztunk.

Másnap febr. 14-én, reggeli 6 órakor mi is a hadoszloppal együttesen elindultunk és folytattuk ez napi utunkat Tepeji nevű helyiségig. A császár egy igen szép világos-sárga lovon ült, mely mexikói nyereggel és kantárral volt ellátva; ő maga tábornoki egyenruhát viselt Sombroeroval a fején, fegyverzete pedig kard és két revolver-pisztolyból állott. Mikor meglátta a századomat örömet fejezte ki a fölött, hogy minket közelében érezhet.

Ez a kis hadtest, mely a császárral Queretaro felé vette útját, mindössze csak 1600 főből, 18 db. ágyuval és ez is 11 különféle csapatrészből állott.

A nevezetesebb egyéniségek és magasabb parancsnokok közé tartoztak a következők u. m. Marquez tábornok az ő törzsével, Becker és Montlong őrnagyokkal, mint vezérkari tiszttek; továbbá Lopez ezredes, mint a császárné nevet viselt ezred parancsnoka, a ki mint *áruló* magát és nevét örök időkre beszennyezte a világ előtt. A császár mellett beosztva voltak: Ormachea ezredes és Pradillo alezredes, mint szárnysegédek, dr. Basch mint udvari főorvos és D. Luis Blasio, mint házi titkár, stb.

A queretaroi utban történt csatározásokról már szóltam, azért tehát további megjegyzéseimet olyas események leírására fordítandom, melyek az előzmények közt létező összefüggés megítélésére szükségesek.

A queretaroi katonai helyőrség Miramon tábornok parancsnoksága alatt a város előtt volt felállítva, midőn a császár hadseregével februárius hó 19-én Queretaróba bevonulását tartotta; Miramon mellett még jelen voltak a császár fogadtatásánál: Mejia, Valdez, Arellano, Casanova és Castillo tábornok, több törzs- és főtisztekkel együtt.

Miramon a papi párt legjelentékenyebb tábornokainak egyike, már 26 éves korában a köztársaság elnöke volt. Külséjére nézve szép alakkal bírt és 33—34 éves lehetett ez időben. Sok természeti észszel volt ellátva de fölötte nagyravágyó lévén, nagy bátorság és vállalkozó szellemmel bírt; mindezen kitűnő tulajdonságai mellet még

sem mondható jó hadvezérnek, amennyiben tüzes vére által gyakran hagyta magát megfontolatlanul elragadtatni; így például 1865. évi december elején, a császárral való találkozása után Orizábából, Mexikóba előresietvén, ott egy üteg ágyut és 5—600 embert magához véve Zacatecas felé vette utját, oly szándékból, hogy az elleneink részéről tervezett összpontosítást meggátolhassa.

Az összeműködés czéljából Costillo tábornoknak pedig meghagyta, hogy Matamorosból dandárjával huzódjék szintén Zacatecas felé, hogy véle ott egyesülhessen.

A köztársasági kormány Juarezzel ez időben Zacatecasban fészkelt. Ezen körülmény annyira felizgatta Miramon nagyravágyását, hogy be sem várva Castillo tábornok dandárával leendő egyesülését, alig 2000 emberével, melyet utjában összeszedett, egyenesen Zacatecasra rohant és ott annyira meglepte az ellenséget, hogy attól 20 db. ágyut és számos hadifoglyot vett el s kevés hija volt, hogy Juarezt magát el nem fogta, a ki egy kocsiban csak nagy nehezen tudott megmenekülni. De az ellenség észrevevé Miramon seregének csekély erejét, s Zacatecastól nem messze állást foglalt ellene, így hát Miramon kénytelen volt — még mielőtt Castillo tábornok hozzácsatlakozhatott volna, nehogy utját állják, — Zacatecast elhagyni és Queretaro felé vonulni vissza. De a tulnyomó erejű ellenség által S. Jacintónál megtámadtatván, annyira megveretett, hogy maga Miramon alig tudta magát néhány tisztjével és pár száz lovassal keresztülvágni és Queretaro-ba menekülni, hol Castillo és Mejia tábornokkal egyesült.

Don Tomas Mejia tábornok szikár kis emberke 46—47 éves törzsökös indus. Tetőtől talpig becsületes jellemmel, igen megbízható, a császárhoz hűséggel ragaszkodó és igen derék lovas tábornok, s nevezetes volt a vakmerőségig határos nagy bátorságáról. Ha lovasságát rohamra vezette, ő maga is dsidát vett kezébe és lovasai élén rendesen úgy rohant az ellenségre.

Don Severo de Castillo tábornok — czigánybőrű, gyenge testalkattal birt s emellett nagyot is hallott. Jóraivaló, becsületes s rendithetlen hű embere volt a császárnak. Ügyes hadvezér és sok nyugodtsággal birt. még a legnagyobb tűzben is. Félelmet nem ismert, parancsait

pedig még a veszélyben is legnagyobb higgadtsággal osztotta.

Don Ramon Mendez tábornok kis középszerű alak, teli arcz és körszakállal. Kitűnő párthive volt ő a császárnak, igen bátor és alattvalói által nagyon kedvelt. Vörös bársony dolmányában igen jól nézett ki.

A császár Queretaróba való bevonulása alkalmával a Casino épületbe szállott meg, mely a főhadiszállás befogadására előkészítettetett.

Az én századom az udvari szállás közelében nyert elhelyezést és csak formasierüleg osztatott a hadseregbe, mert a császár különös elhatározásával elrendelte, hogy a huszár század legfelsőbb személye körüli testőrségét képezendi, és ennőlfogva magának fentartja a huszár század fölött való kizárólagos rendelkezési jogot.

Februárius hó 23-án gyászisteni tisztelet tartatott a főtemplomban, az ellenség által S. Jacintónál elfogott és oly kegyetlen módon kivégeztetett D. Joachim Miramon tábornokért, a ki öccse volt Miguel Miramon tábornoknak.

Előbbi ugyanis nevezett helyen, mint nehéz sebesült Escobedo tábornok kezeibe jutván, nehéz sebei daczára is, mint hadifogoly a sereg után hurezoltatott egész S. Luis Potosi alá, és felsőbb parancs folytán azonnali agyonlövétése elrendeltetett. Sem állni, sem járni képes nem lévén, egy széken ülve vitetett a kivégeztetés színhelyére. E közben besötétedett, tehát a puskacsó száját testének szegezték s így süttötték el a fegyvert reá; aztán a katonák gyufát gyujtottak azért, hogy megszemlélhessék a sötétben, hogy meghalt-e már? de a szerencsétlen még vonaglott, minek következtében a tisztek revolvereikkel addig lövöldöztek reá, mig teste mintegy 30 golyó által átfurva, lélektelenül a földön elterült. S hasonló sors várt ama 123 csendőrségbeli franczia legénységre is, kik ugyanazon alkalommal hadifogságba kerültek. Ezek ugyanis, midőn Miramon tábornok Zacatecast bevette, különféle kihágásokat és garázdaságot vittek véghez, nevezetesen Zacatecas utczáin a földön és sárban meghurezolták Juarez arczképét, e miatt pár nappal később, miután S. Jacintónál hadifogságba estek — ha-

lálra íteltettek s egy hacienda udvarán tizesével egyszerre, a többi elítéltek szeme láttára mind a 123 francia az utolsó emberig agyonlövetett. A végrehajtás, mintegy másfél órát vett igénybe.

Ezen eseményt részben a Miramon tábornokkal Queretaróba menekült tisztek és legénység azon osztályrészétől hallottam elbeszélni, kik később az én századomba olvadtak és az eseményt szemtanuktól hallották, részint pedig fogságom ideje alatt Guanajuatoban jutott tudomásomra szemtanuk által bővebben előadva.

A császár elrendelte egyszersmind, hogy a hadsereg részéről ifj. Miramon tábornokért 8 napi gyász lészen viselendő.

A reá következő nap (februárius 24-én) a császár elnöklete alatt haditanács tartatott, melyben a csapatok hadrendi beosztása mellett még az is elhatároztatott, miszerint Tavera tábornoknak, a ki Mexikóban főhadparancsnok volt, meghagyassék, hogy az osztrák legióból visszamaradt gróf Khewenhüller ezredes huszárezredét, a báró Hammerstein ezredes gyalog vadász zászlóalját, a gróf Wikkenburg alezredes lovas csendőrségét, a lovasított vadász zászlóalját és a 8 db. vontesövű ágyut rögtön küldje Queretaróba.

A következő napok mindentéle hadi intézkedésekkel és egyéb sürgős berendezések végzésével teltek el, míg márczius 1-én Mejia tábornok lovashadosztálya fölött tartott a császár szemlét.

Ezután lovascsapatok bejárták a környéket és hirt hoztak az ellenség közeledéséről.

Tudva lévén az elősoroltakból a Queretaró ostromlása körül történt események, ennélfogva még csak olyanok megjegyzésére szoritkozom, melyek ismertette még nem voltak, de megemlítésre méltóknak mondhatók.

Márczius 5-től kezdve a Cerro de las Campanas domb tetejéről az ellenségnek közeledését és Queretaro körül való táborozását szabadszemmel is lehetett látni. Maga a császár is itt ütötte fel a sátorát, hogy az ellenfél mozdulatait saját szemével megfigyelhesse, s Marquez és Miramon hasonlóképpen cselekedtek és a császárral együtt a szabad ég alatt töltötték ez időtől fogva az éjet, mint nappalt is.

Egy alkalommal, a midőn a Cerro tetejéről az ellenség mozdulatait megfigyeltük, többek közt én is azon megjegyzést tettem a közelemben levők előtt, hogy ha már minden ellenállás nélkül hagyjuk magunkat körülkeríteni, akkor előre is állithatom, hogy az ellenség a Cruz körül fogja főerejét csoportosítani és a Cruzt, mint a mi védvonalunk legmagasabb pontját fogja választani kiinduló pontul arra nézve, hogy Queretarót elfoglalhassa, mert ott azon kis erdő, melyet mi elmulasztottunk idejekorán kivágnani, az ellenség közeledését szemünk elöl elrejti, másként pedig megvédi az ellenséget puska-tűzünk ellen. Lopez ezredes, a ki szintén mellettem állott és megjegyzésemet figyelemmel hallgatta, szintén hasonló véleményben volt, de minthogy a császár alig 8—10 lépésnyire állt tőlünk Marquez és Miramonnal egy csoportban, nehogy észrevételeink oda hatoljanak, tehát kezével intett, hogy halkabban beszéljük meg a hadi intézkedések fölötti bírálatainkat.

Márczius 12-én az ellenség állásának újabb alakzata folytán a főhadiszállás a császárral együtt a Cruzba helyeztetett át.

Ugyanazon nap Salm-Salm herczeg vette át a vadászászlóalj fölött a parancsnokságot, miután annak előbbi parancsnoka előtte való napon, portyázás alkalmával nehéz sebet kapott.

Nevezett herczeg Amerikából jött 1866. év elején Mexikóba, szolgálatát Miksa császárnak felajánlani.

Báró Magnus porosz követnek közbenjárása mellett Salm-Salm ezredessé kineveztetvén, Negret francia tábornok hadosztály-törzséhez osztatott be. De a francziák elvonulása után rendelkezésre vagyis csapat nélkül maradt.

A császárnak Mexikóból Queretaróba történt elutazása alkalmával, végre sikerült keresztülvinnie, hogy Vidauri tábornokkal az utócsapatokhoz csatlakozhassék. — Salm-Salm herczeget én ettől az időtől kezdve ismertem és ő vele Queretaróban is egészen a végső napokig szoros pajtási és jó barátsági viszonyban éltünk, legtöbbsnyire együtt étkeztünk a Diligencias Hotelben.

A császár parancsait, melyek a huszár századot illeték, rendszeren az ő kezéből vettem és sok adatot, melyek

a főhadiszállásról keletkezett titokszerű eseményekre vonatkoztak, az ő elbeszéléséből nyertem kezdetben míg a vadász zászlóalj parancsnoka volt, többször szép eredményeket vivott a csatatéren; így különösen márczius 14—24-iki csatában annyira kitüntette magát, hogy nemsokára őt a császár szárnysegédi minőségben maga mellé vette.

Mexikóban minden csapat parancsnoknak jogában áll csapatja kiegészítése iránt saját hatáskörében a körülményekhez képest megfelelően intézkedni; — midőn Queretaróba gyenge 3 szakasszal vonultam be — arra törekedtem, hogy századomat mielőbb a rendszeresített állományra kiegészíthessem; ennek megtörténtével a császártól dicsérő elismerést nyertem oly hozzáadással, hogy örömet látná, ha századomból egy osztály vagy akár egy ezred is kifejlődhetnék, mert az én vezetésem alatti csapat iránt több bizalommal viseltetik, mint a mexikóiak iránt.

Századommal májd minden lovas rohamnál részt vettem és a hol mi közreműködtünk ott meg is látszott annak a nyoma. A bátorszívű és rettenhetlen Mejia tábornok maga is a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott a századomról és azt nagyobb szerű lovas rohamok alkalmával rendesen a csapatok élére állította.

Volt továbbá alkalmam különleges működések megoldásával is megbízatva lenni, s mindannyiszor hathatós sikerrel oldottuk meg a legterhesebb és legveszélyesebb feladatok sorát.

Én mindég jó és nehéz kardot viseltem, mégis csata közben két kardom vált hazonvehetetlenné.

Ha minden egyes katona vagy főtiszt annyi ellenséget tesz harczképtelenné, mint a mennyit én és huszáraim tönkre tettünk, akkor a legtulnyomóbb erővel bíró ellenség is megsemmisül. Inkább nyugodt, mint heves természetű voltam, és olyan vagyok még most is. Sohaszem valék a sikertől elkapatva, de a bajban sem csüggedtem el.

Április 17. d. u. 4 órakor a császár elé hívtam, a ki eleinte a lovak állapota iránt kérdezett ki, aztán tudtomra adta, hogy az én századom rendeltetett Salm-Salm herczeg mellé, a kinek feladata leend még az éjjel

az ellenség vonalán keresztültörni, hogy fontos okiratokat szolgáltatasson át Mexikóban Marqueznek, oly czélből, hogy ez utóbbi rögtön siessen segélycsapatokat Queretaro felmentésére utba indítani.

Utunk ugymond — nagy fontossággal bir, tehát ne vesztegessük az időt, ha utközben akadályokra bukkanánk is, csak arra törekedjünk főképen, hogy a fővárost elérhessük, hogy oda bejuthassunk.

Ismerem — így folytatá hozzám intézett szavait a császár — személyes bátorságát és századjának hozzám való hűséges ragaszkodását, azért is választásom önökre esett, a kikben teljes bizalmamat helyeztem. További utasításait Salm-Salm hercegtől veendi, a ki a titkos iratok egyik példányát magánál tartandja, a másik példányt pedig az elinduláskor százados urnak fogja átadni. . . . Ekkor a császár valószínűleg Marquezre gondolt, mert a lábával egyet dobbantván, e szavakra fakadt: az mégis sok, hogy az a Marquez annyira késik és úgy meg tudott feledkezni tartozó kötelességéről. Majd ismét hozzám fordulva, s kezét vállamra téve: Isten vezérelje önöket, csak futni és futni, hogy szerencsésen elérhessenek Mexikóba! akkor minden el van érve!

De a mint tudva van, eme kiküldetésünk, mint több hasonló jó gondolat kivitele is abba maradt; mig végre bekövetkezett május 15-ke, mely napon a 70 napi hősies kitartással megvédett Queretaro árulás által bevétellett és az egész helyörség a császárral együtt hadifogságba jutott.

Queretaronak árulás által történt bevétele után a császár Escobedo elé vezetett, s Mirafuentes köztársasági tábornok által kardjának átadására felszólított.

Ezen első találkozás alkalmával a császár felkérte Escobedot, hogy ha még több áldozat követeltetik, úgy vegyék életét és a többi sorsosainak ne legyen semmi bántalma.

Ezután a császár Riva Palacios tábornok felügyeletére bízván, a Cruzba kísértetett és előbbi lakosztályába vezetett.

A császári tisztek pedig számra nézve mintegy 400, a Cruz egyik oldalkápolnájába helyeztetek el, a hol

egyetlen szék sem volt s így szalma és egyéb nyugvóanyag nélkül a pusztta földön, mely nagy táblakövekkel volt kirakva, voltunk kénytelenek 2 nap és éjet bizonytalanságban tölteni.

Május 17-én esti 7 óra tájban, a midőn nagyobb részt kiki lenyugváásra gondolt és egy-egy kis helyet a falak tövében elfoglalhatott, a beálló csendet egyszerre hatalmas robbanás szakította félbe; erre a néhány százra menőtiszt közt nagy dulakodás támadt s nem tudva a robbanás okát, sokan a kápolna kijáratai felé tolakodtak, a hol mindenütt kettős örök voltak felállítva. Ezek pedig a tolakodók ellen rögtön a fegyvereiket használták és többeket közülünk megsebesítettek; a nagy zavarban az egyik ór, a ki fegyverét elsütötte, még azt sem vette észre, hogy a saját kapitányát, a ki esetleg a kápolnában a nagy bejárat mellett néhány császári tiszttel beszélgetett — lőtte meg oly veszélyesen, hogy néhány nap múlva bele is halt. De a zavar nem volt egy könnyen lecsendesíthető, és e végett egy egész osztály gyalogság dirigáltatott a kápolna elé, a hol tűz-készen tartott fegyverekkel állást foglalt, 2 darab taraczkot pedig a fő kijáratnak szegeztek. Néhány liberális tiszt ezután kivont karddal és reánk szegzett revolvereikkel a kápolnába csendet és rendet csinálni behatoltak és néhányat, kik utjokban állottak, minden további indok nélkül meg is vagdaltak éles kardjukkal. Mikor aztán a zavar lecsendesült és kitudótott annak oka, hogy a robbanás a szemétben összevegyült puskapornak egy eldobott cigarettától való meggyuladása következtében keletkezett, még akkor is kételkedtek és bennünket egyenkint kikutattak, hogy nincs-e egyik vagy másiknál pisztoly vagy más öldöklő szerszám elrejtve.

Május 17-én a Cruzból a S. Teresita apácák kolostorába átköltözködtettek bennünket s velünk együtt a császárt is oda szállásoltatták, két szobát adván lakostálynak, az egyik saját használatára, míg a másikban azok nyertek szállást, kiket a császár maga közelében óhajtott, u. m. Aguirre minister, Castillo tábornok, Salm-Salm herczeg, Pradillo alezredes, Blasio titkár és dr. Basch.

Mi többi tisztok pedig az apácák üres celláiban —

4, 6, 8-asával — kaptunk szállást az emeleten, a hol a császár is lakott, az alsó helyiségeket az őrizetünkre kirendelt csapatbeli legénység foglalta el.

Miután minden podgyászunkat elvették s csak annyit hagytak meg a mi rajtunk volt, a puszta földön voltunk kénytelenek feküdni, de még éjjel sem volt nyugvásunk, mert az épület minden zugában felállított éjjeli őrök. — számára 30 — az obligat *Sentinela a lerta* jeladásaikat, hogy ébren vannak, negyedóránként leordították.

Egy pár nappal később, hogy a S.-Teresita kolostorba áttétettünk. Mendez tábornokot is megtalálták a liberálisok és rögtön minden további kihallgatás nélkül az Alaméda mellé vezették s ott mint traidort vagyis árulót hátul lőtték le; de az utolsó pillanatban vissza s előre fordult s így arczczal esett s éljen Mexikó kiáltással rogyott a földre; de minthogy még nem találták halálosan, ő maga mutatott az ujjával a füle-töve mögé, hogy oda lőjjenek, a mi meg is történt.

Mendez tábornok azok közé tartozott, a kikre előre is ki volt mondva a halálos ítélet; még pedig azért, mert ő volt az, a ki az 1865. évi október 3-án kibocsátott patens folytán, Arteaga és Salazar liberális tábornokokat agyonlövette.

Escobedo tábornok is benézett a mi fogházunkba és látogatást tett a császárnál. Itt láttam először Escobedót, a ki 45 éves koru, alacsony termettel és különösen nagy fülekkel birt, bőrszine sötét barna, haja fekete volt.

A liberális tisztok leírása szerint Escobedo annak idejében csak egyszerű *Ariero* vagyis fuvaros és málhaszállító lévén, később azonban némi képzettségre tett szert és a liberális párthoz szegődött, a kinek részére a guerilla csapatokat toborzott és egy pár szerencsés vállalata következtében mindinkább nagyobb és nagyobb jelentőséget birt magának szerezni.

Egy napon Salm-Salm hercegné is eljött a császár és férje a herceg meglátogatására; s jelen voltam én is az előcsarnokban. a midőn a császár tőlünk elbucszott és Salm-Salm hercegnét karján kísérve a S.-Teresita kolostort elhagyta és a Capuchinas kolostorba ment egy pár tábornokkal és a személye körüli néhány egyéniség-

gel együtt, miután május 22-én a hadtörvényszéki vizsgálatot a császár és tábornokai ellen ez időtájban indították meg.

Nemsoká reá a mi jövő sorsunk vagyis a fogolytisztek sorsa fölött is tisztába jöttünk és pedig akként, hogy a tábornokok, — Mejia és Miramont kivéve — a kikre halálos ítélet várt — 6 évi, a törzstisztek 4 és a századosok 2 évi sánczfogságra ítéltetnek; az alantos tiszték pedig rendőri felügyelet alatt fognak tartatni a számukra kijelölt városokban.

Junius 9-én azon törzstisztek és századosok, kik sánczfogságra ítéltettek — ötven-hatvan egy-egy csoportban, bellebbezés végett San Luis-Potosi, Zacatecas, Morelia, Guadalaxara és Guanajuatóba töltendő több évi sánczfogságra ítéltetve utba indítottunk.

Az első nap (Jun. 9.) Celaya helységig meneltünk, de a gyalogláshoz szokva nem lévén, az ily módon való utazás valóságos tortura volt reánk nézve. Nyolcz napi menelés után a mi csoportunk számára kitűzött Guanajuato városba megérkeztünk, a hol 50 kapitány bajtársommal együtt az ottani fegyházba kísértettünk, hogy abban a reánk mért 2 évi hadfogságot leszenvedjük.

Az utolsó menelő napon, mielőtt beérkeztünk volna Guanajuatóba, egy káplár a kísérő csapatból arra ajánkozott, hogy adnám át neki a podgyászomat, majd elviszi azt a felesége, a ki szintén vele van. Nem gondolva, hogy képes legyen valaki, oly helyzetben mint mi voltunk, azt a keveset is, a mi még megmaradt eltulajdonítani, tehát reá biztam kis holmicskámat, hogy utánam hozza azt és könnyebben viselhessem az ut fáradalmait. . . . Midőn a város alá értünk, mindenütt kerestem emberemet, hogy a podgyászomat tőle átvegyem, de nem tudtam reá akadni, mert az utócsapattal elmaradt szándékosan, hogy ne találkozhassam vele, mielőtt bennünket a fegyháznak átadtak.

Hiába hivatkoztam tanukra, a kik leirták az illető káplár kinézését, még sem jutottam többé a podgyászomhoz.

A fegyház fölötti felügyelettel, melyben elhelyezést kaptunk, Echegaray tábornok és térparancsnok volt meg-

bizva, a ki, mint a következő fejezetben látni fogjuk, éppenséggel tisztékhez nem illő szabályokat alkalmazott irányunkban.

Guanajuato Mexikónak egyik leggazdagabb bányavárosa és abban nekünk, mint hadifoglyoknak mi reánk szóló ítélet szerint, két évig a bányákban kellett volna dolgozni, de Guanajuato város közönségének érdekünkben a kormányhoz intézett felterjesztése következtében, a nehéz munkára kényszerítéstől eltértek, azonban meghagyatott a katonai és polg. helytartónak, hogy a hadifoglyok némi foglalkozásban részesíttessenek.

E czélből Don José Mária Echagaray tábornok és a város katonai parancsnoka részéről elrendeltetett, hogy a Castellban, — dolgozó-ház mintájára különféle műhely berendezendő, melyben a hadifogoly császári tiszték és a rabok is, egy vagy más kézimunka megtanulására szoríttassanak. — A benszülött tiszték minden felszólalás nélkül alávetették magukat e kényszerrendeletnek, én és Wurmb E. százados azonban ellene tiltakoztunk és kijelentettük, hogy a tisztí tekintélylyel össze nem egyeztethető kézimunkát sem megtanulni, sem pedig gyakorolni nem fogjuk; a mi példaadásunkra még néhány benszülött fogolytiszt is csatlakozott a mi nézetünkhöz; ennek az lett eredménye, hogy mi, a kik ily nyilatkozatot tenni merészelünk, 8 és 4 napi elkülönített s bőjtöléssel sulyosított fogságra ítéltettünk, mely végre is hajtatott. Echegaray tábornoknak volt mégis annyi belátása, hogy a büntetés kiállása után kézimunka megtanulására minket ugyan nem kényszerített, e helyett azonban engem és Wurmb százados társamat az irodájában irnokul alkalmaztatott. Látván később, hogy irodai munkálatokban igen jó szolgálatot birunk felmutatni, annyira megváltozott előbbi szigorában, hogy szabad volt aztán majdnem naponta egy pár órát a városban töltenünk. Eleinte egy altiszt — cabo quarto — kíséretében, később pedig kíséret nélkül is, mert a porosz consul kezességet vállalt értünk 3 európai fogolytisztert u. m. egy bajorországi illetőségű és Kormann nevű századosért, a bécsi illetőségű Wurmb E. századosért és én értem; Kormann bajtársunk kettőnkénél jóval idősb és komoly természetű

egyén lévén, ritkán, mi azonban majd mindennap igénybe vettük a városba menésre nyert engedélyt.

Guanajuatoban a porosz alconsulatus személyzetén kívül még sok németországi kereskedő is lakott u. m. egy nürnbergi áruk tulajdonosa, egy kalapgyáros és két aranyműves; mindannyian gazdag és művelt emberek lévén, házukba mindenkor szívesen fogadtak és mi a sok kellemes időtöltésért mindenkor hálával tartozunk nekik.

Aztán még ismertünk több előkelő családot és vagyonos polgárokat u. m. Al-Cazar, Gonzales, Al-Fuentes, Chico és A. M. Gutierrez családokat, a kik gyakran házukba ebédre és vacsorára is meghívtak, kedvességük által felejtetni akarván helyzetünk sanyaruságát.

Az Al-Cazar család (milliomos) háza éppen a színház szomszédságában lévén, ha esetleg náluk voltunk látogatásban, a két szép házi kiszasszony annyira tartóztatott minket a maradásra, hogy alig tudtunk onnét esti 9 óra előtt visszavonulni. Ha a színházban énekekkel összekötött előadás tartatott, akkor a ház tetőzetére mentünk és onnét hallgattuk az előadást és a kellemes zenét, a szép kisasszonyok oldala mellett, a kik mindég a szép Európáról ábrándoztak és e tekintetben számos kérdést intéztek hozzánk.

A porosz consul szivességéből mindennap olvashattunk hírlapokat és így azokból sok olyan megjegyzésre méltó eseményt szerezhettem, melyek addig előttem ismeretlenek voltak, így a többek közt: a főváros és Vera-Cruznak capitulációjáról és Vidauri tábornokról, a ki a főváros capitulációja után egy amerikai házában elrejtőzván, július 7-én elfogatott és minden további kihallgatás és ítélet nélkül még az nap agyonlövetett. A kivégeztetés gyalázatos módjáról minden jóra való ember s még az amerikai lapok is megvetéssel szóllottak: előadván, hogy elfogatása alkalmával egy katona Vidauri tábornok arczába oly ütést mért a pisztoly markolatával, hogy attól elkábultan rögtön összerogyott és mégis megkötözték és annyira megszorították a köteléket, hogy az orra vére is megeredt bele; aztán a vesztőhelyre hurczolták és arra kényszerítették, hogy a kerítés mellett a legromdább ganajos helyen letérdepeljen, ott aztán hátul-

ról agyonlövetett. De még ezzel sem volt vége a kegyetlenségeknek, mert augusztus hó 24-én ismét arról értesültünk a napilapok útján, hogy O'Horan tábornok hadtörvényszéki ítélet folytán 21-én Mexikóban agyonlövetett.

Midőn ezen tábornokot a vesztőhelyen arra kényszerítették, hogy hátat fordítson, ellenszegült és azt felelte a végrehajtnak, miszerint ellenség az ő hátát sohasem látta; de ha látni akarjátok itt a hátam beszéljeteK vele.

A Queretaróban haditörvény elé állított tábornokok, ugy szinte Salm-Salm herczeg sorsa fölött is, a ki annak idején a császár megszöktetése iránti tervekben nevével egyetértett és ezért nagy rovása volt, sokáig rossz hírek keringtek, különösen Castillo tábornok életét lehetett félteni. Augusztus hó vége felé hirdettetett ki ítéletök, mely szerint: Castillo, Casanova és Escobar tábornokok 10 évi, — Monverde, Reyes, Moret és Valdez tábornokok és Salm-Salm ezredes 7 évi, a többi törzstisztek 4 és 2 évi sánczfogságra ítéltettek, oly helyekre való beosztás mellett, a hol typhus, sárgaláz és egyéb járványos betegségek uralkodnak, u. m. Oajaca, Vera-Cruz, illetve S. Juan d'Ulloa és Montereyben.

De a mi életünk sem volt biztosítva, a mennyiben Ortega pártvezér nem akart Juareznek meghódolni és különválva saját érdekeinek előmozdítása végett a maga területén külön államot alakított az államban és seregével Guanajuató elfoglalását szándékolván, e miatt a csekély helyőrséget és a parancsnokokat nagy aggodalomba ejtette; a helyőrségi tisztek nyiltan kimondották nekünk, hogy az esetben, ha Ortega csapataival Guanajuató felé közeledik és ha a helyőrség kénytelen lenne a túlerő elő idejekorán elvonulni, az esetben első teendőjük lenne minket agyonlövetni, nehogy az ellenséghez átfuthassunk.

Időközben Guanajuató oltalmazására segélycsapatok érkeztek s más csapatokkal egyesülten Ortega ellen indultak. Hallomás szerint összeütközésre nem került a dolog, mert Ortega Juarezzal alkudozásba bocsátkozott, s miután jó koncepczal kielégítettett, követeléséről lemondott és ő is elismerte a létező kormányt Juarez elnöksége alatt.

November 14-én Murillo nevezetű százados és fogolytársunk a Castellból megszökvén e miatt mi tőlünk is elvonták az engedélyt a városba való szabad kijáráásra. De miután Juareznek elnökké történt megválasztatása alkalmával, vagyis november 19-én az idegen származású fogolytisztok, a további fogság elengedése mellett *amnes-tiát* nyertünk, azon határozott utasítással, hogy az országot elhagyjuk, — tehát szabadlábba helyzetetésünk pár nappal később teljes örömünkre bekövetkezett.

Tudomásunk lévén, miszerint Tegethoff tengernagy a *Novara* hadihajóval Vera-Cruz alatt horgonyoz és Miksa császár hullájának kiszolgáltatása végett a kormánynyal érintkezésben áll. Ennélfogva — reményünket benne helyezvén — hogy a mi kiszabadításunk végett is közreműködend, levelet intéztünk Guanajuatából Tegethoffhoz, hogy — azon esetben, ha szabadlábba helyzetetnénk — egyuttal *utra* való költséget is küldene számunkra, mert Guanajuató Vera-Cruzig, mely 200 legua távolságot tesz, gyalogolva igen hosszú út és életveszélylyel is járna, csakis a gyors társaskocsi igénybe vételével volnánk képesek utazni. Levelünket, melyet mi európaiak mind a hárman aláírtunk, a porosz consul volt szives átvenni és Tegethoffnak elküldeni, és Tegethoffnak volt annyi kegyes belátása, hogy rögtön válaszolt és utiköltség fejében hármunk számára egyenkint 100—100 dollárt utalványozott, mely pénzüsszeget nekünk a porosz consul kifizetvén, Guanajuatából 1867. évi november 19-én *utra* keltünk és áthatottan a honvágy érzettől kiki a maga hazájába sietett visszatérni.

Miután Mexikóban akkoron csak lóháton, vagy öszvéren és gyorskocsin utaztak, mi is ezt használván, naponta legalább 16 mértföldet haladtunk.

Queretaróba érve, nem mulaszthattam el még egyszer a városban széttekinteni, fölmentem a Cruzba, a hol a császár főhadiszállása volt, azután a Cerro de las Campanas dombra, a hol a császárt, Miramont és Mejiát kivégezték, egy marok földet szedtem fel azon halmocskáról, mely egy fakereszt által jelezve volt, hogy azon a ponton állott a császár, mikor agyonlövetett és azon keresztről is lenyestem egy darabocskát ereklyéül, mely tárgyakat,

és pedig a maroknyi földet egy üvegcsében, a kis fácskát pedig jól becsomagolva kezításkámban őriztem az egész uton, de a midőn Southamptonban a hajóról a partra kellett kiszállni, kezításkám eltűnt a nélkül, hogy többé visszakerült volna.

Meglátogattam továbbá a volt háziasszonyomat is, a kinek férje, mint császári tábornok Vera-Cruzban állomásozott és szintén hadifogságba jutott, mind a mellett, hogy Vera-Cruz capitulatio folytán került a juaristák kezébe.

Felejthetlen marad előttem ezen urnő bátorsága és nemesszívűsége, mert nem csak, hogy az ostromzár alatt kitűnő vendégszeretetében részesített, de Queretarónak bevétele napján, mikor a csata zaja már egészen megszűnt, minden cselédségét oly utasítással küldte a városba, hogy tudomást szerezzenek arról, vajjon élek-e még s történt-e valami bajom? — A cselédségnek az nap délután 2 órakor sikerült hollétemet kipuhatolni, s miután a tábornokné életben létemről meggyőződést nyert, attól a naptól mindaddig, míg Queretaróban, mint hadifoglyok őriztettünk, annyi ennivalót küldött egy nagy kosárral megrakva, hogy abból kivülem még többeknek is bőven jutott. S. hetenként legalább egyszer személyesen is meglátogatott a S.-Teresita zárdában.

Ha látogatók jöttek egyik vagy másikhoz, akkor az a kit illetett, fegyveres fedezet alatt a földszinti folyosóra az emeletből lekisértetvén, a sorompó őr közelében szabad volt a látogatókkal félórát társalogni.

Ezen látogatásával csupán tüntetni volt szándékában a nemes asszonynak, még pedig a mellett, hogy mennyire becsüli bennünk az igazi katonai erényt, és azt az elszántságot, melylyel a végsőig harczoltunk, másrészt pedig, hogy gyáva elleneink iránti megvetését kitarhassa; méltóságteljes magatartása által oly hatást birt gyakorolni elleneinkre, hogy azok alig bátorkodtak reá felpillantani, mintha napszurásától tartanának, azonkép szemeiket lesütve állottak körülünk, vagy haladtak el, hova menniök kellett.

A midőn pedig minket Queretaróból Guanajuatóba elhurczoltak, ez a nemes asszony még akkor is jelét adta

megemlékezésének az által, hogy háziszolgái közül egyet Guanajuatóba menesztett oly czélból, hogy megbizható embere által hogylétem felől meggyőződést nyerjen. — Szabadlára helyzetetésünk után végre, midőn hazafelé utamban Queretarót érintve bucsulátogatásomat tettem Taboada tábornok nejjénél, e nemesszivű asszonynál, még akkor is gyász ruhát viselt távol tartott férjéért, de a viszontlátásnak igen örvendett. — Ez alkalommal megmutatta, hogy néki is van ereklyéje t. i. egy pár szál a császár hajából, egy darabka azon vörös shawlból, melyet a császár kivégeztetésekor is övének körül hordott; ezeket drága pénzért vásárolta directe dr. Liceaga orvostól, a ki a császár hulláját bonczolta.

Junius 19-én Guanajuatóba is eljutott a távirati értesítés, hogy Miksa császár, Miramon és Mejia tábornokaival együtt az nap reggeli 7 és 8 közt a Cerro de las Campanas dombon golyó által kivégeztetett; s ennek jelül Guanajuatóban valamennyi harangokat mozgásba hozták.

A lapok szerint a queretarói lakosság az executió hírére oly izgatottságba jött, hogy Escobedo zavargásoktól tartva, elővigyázati rendszabályokhoz kénytelen volt nyulni. De mindamelllett, hogy a meghatározott időtől eltérve, a végrehajtás egy órával hamarabb vette kezdetét, azért mégis tömérdek nép özönlötte el azon utcákat, a merre az elítéltek tovahaladtak.

A császár előtt mindenki megemelte a kalapját, a nők pedig zokogással kísérték a gyászos menetet, többen, a kik a ház tetőzetén voltak, szitkokat szórtak a liberálisokra, sőt még kövek is hullottak alá a katonaságra.

A Cerro de las Campanashoz érve, az elítéltek leszállottak a kocsikról és élén a császárral a négyszögbe léptek, melyet az ottan felállított katonaság képezett.

Helyeik elfoglalásánál a császár Miramonhoz így szólott: Engedje meg, hogy önt mint a legvitézebbek egyikét állithassam az első helyre. Ekkép jutott Miramon a középre, tőle jobbra Mejia állott, a császár pedig az ellenkező oldalon foglalt állást. Ezután a császár előre ment, a hat közlegény mindegyikével kezét szoritott s egy-egy arany unciával őket megajándékozván, így szólt

hozzájuk: *Fiuk! jól czélozzatok, és ide löjjetek!* eközben kezével a szive tájára mutatott.

Majd megint visszalépett előbbeni helyére, kalapját levette és zsebkendőjével homlokát megtörölvén, a zsebkendőt és kalapot oly utasítással nyujtotta Tüdős nevű szolgájának, hogy azokat anyjának Zsófia főhercege-asszonynak átadja.

Ezután a nép felé fordulva így szólott: Mexikóiak! Rangom és származásombeli egyének, Istentől arra vannak hivatva, hogy népeket boldogítsanak, vagy azokért szenvedjenek. Eljöttem országtokba, mert népeinek többsége hívott meg; a legjobb akarattal és szándékkal jöttem közétek, hogy új hazám jövőjének megalapításában részt vegyek azokkal együtt, kik vélem közreműködtek, a kiknek én, mielőtt meghalok, hozott áldozatokért ezennel kifejezem köszönetemet. Mexikóiak legyen az én kiontott vérem az utolsó áldozat, de ha még több ily áldozat szükségeltetnék, akkor szolgáljon az a haza javának és mentse Isten azt az árulóktól! Éljen a függetlenség, éljen Mexikó!

Miramon és Mejia rövid szavakban szintén bucsút vettek a néptől, tagadván, hogy árulóknak tartassanak, ezután a fegyverek eldőrdültek és a császárban oly életet oltottak el, mely hivatva lett volna az emberiség javára még sok jót tenni e világon.

V. RÉSZ.

A mexikói önkéntes Legió szervezése.

z 1864. évben hire járt országszerte, hogy Miksa főherceg elfogadta a neki felajánlott Montezuma koronáját, és hogy e végre önkéntes hadsereg felállítására terveztetik oly egyénekből, kik itteni hadkötelezettségüknek már eleget tettek és orvosilag is alkalmasoknak találtatnak.

Ez időben én szülőhelyemen Pesten laktam. A *Nádor*-hoz czimzett vendéglőben étkeztél, egy nap egy cs. kir. huszár főhadnagy foglalt helyet mellettem az asztalnál. Kölcsönös bemutatás után elbeszélte, hogy megbízása van Magyarország több vidékén önkénteseket toborzani, a mexikói legió számára.

Ebéd után egymástól elválván. ő a maga útjára, én pedig nem sokat gondolva a mexikói ügyekkel, miután polgári pályán viselt fogalmazói állásommal teljesen meg voltam elégedve, a hivatalba mentem.

Néhány nap múlva ismét találkoztam a *Nádor* vendéglőben említett főhadnaggyal; megint szóba jött a mexikói legió megalakulása, mondván, hogy a Kunság és Jászságban jó sikere volt a toborzásnak. Most pedig jelentéstétel és újabb utasítás végett Bécsbe megy egy pár napra Ujejszki tábornokhoz, a ki a cs. és k. hadügy-ministerium által a mexikói legió szervezésével megbízott.

Az én főhadnaggyom jött és ment, és mi gyakran

találkoztunk egymással majd egy vagy más helyen, s engem is rábeszélni akart, hogy lépnek a m. legióba. De én állhatatosan visszautasítottam, megjegyezvén, hogy csak oly föltétellel volnék hajlandó a legióba lépni, ha a hadseregben viselt tiszti rangommal vennének fel.

Főhadnagy barátom egy folyamodványt is iratott velem tisztté leendő kineveztetésem végett s ezt kilépti bizonyítványommal együtt személyesen vitte Bécsbe Thun gróf tábornoknak, a ki időközben az osztrák önkéntes legió parancsnokává kineveztetvén, most már ettől fügött a folyamodványok elintézése.

A legióbeli tisztihelyek elnyerése végett pályázóknak nagy száma ötszörösen túlhaladta a valódi szükségletet. — Nem csuda tehát, hogy ritka szerencsével birt az, kinek folyamodványa kedvező elintézésben részesített. — Legtöbben azzal kapták vissza folyamodványaikat, hogy a tisztihelyek betöltve lévén, a kérelem nem volt teljesíthető.

Én is visszakaptam a folyamodványomat, de e mellett egy levél is feküdt gróf Thun tábornoktól, melyben sajnálatát fejezi ki az iránt, hogy kérelmemet tekintetbe nem vehette, mivel a tiszti helyek már mind be vannak töltve, de azért annak igen örvendene, ha én, a ki oly jó bizonyítványokkal bir, elhatároznám magamat Miksa császár ő Felsege szolgálatába lépni, a hol szép jövőndő várhatna még reám. Jóakarataról való biztosítása mellett azt az ajánlatot teszi, hogy lépjek be, mint önkéntes.

Egy befolyásos uri ember s jóakaróm buzdítására, a ki maga ajánlkozott, hogy írni fog Scherzenlechnernek, mint ő Felsege Miksa császár belső titkos tanácsosának és államtanácsosának végettem, különben is a katonai pályához való különös szeretettől indítatva végre elhatároztam, hogy a legióba lépek.

Hivatalnoki állásomról szóló lemondási folyamodványom a főváros t. tanácsa által elfogadtatván, megelégedés nyilvánítása mellett, még 3 havi illetéket is megszavaztak a részemre: utazási költségére.

1864. évi október 23-án Pestről elindulván, másnap az önkéntesek gyülekező helyére Laibachban érkeztem. A huszárezred parancsnokánál jelentkezvén, ugy az ő,

mint az egész tisztikar részéről is a legszívélyesebb fogadtatásban részesültem. Növedékbe való vételem okt. 24-én kelt napiparancsban közzététetvén, egyuttal tizedessé történt kineveztetésem mellett az I-ső huszár ezred 5-ik századához osztattam be, mely akkor Dugovics százados parancsnoksága alatt állott, Kaveczy Ede és Sebes Miklós főhadnagy, Mihailovics hadnagy voltak a századbeli többi tisztek. 1864. november 16-án kelt ezred napi parancs szerint szakaszvezetővé léptettem elő. Ez idő tájt a csapatok a rendszeresített teljes létszámukat elérték és az altiszti helyek is mind betöltve voltak. Tehát megkezdődtek egyuttal a sor- és szakasz-gyakorlatok, gyalog; mivel lovaink még nem voltak, azok csak Mexikóban jóval később, hogy oda érkeztünk — vásároltattak és osztattak szét a lovasság számára, mely egy huszár- és egy dsidás-ezredből állott.

A huszár-ezred legénysége nagyobbára kiszolgált lovassági legényekből nyerte kiegészítését, velem együtt sok kilépett tiszt volt a legénység állományában, és az altiszti helyek majdnem mind ilyenek által lettek betöltve; így péld. az 5. századnál gróf Zichy Zsigmond, Conte De la Sala, br. Culmer, Varjassy Béla, Csiky, Stotsek, Segenschmidt, Meszner, Ghyra és Manduska velem együtt szintén altiszti helyeket foglaltak el, de ők is mint főtiszték léptek át és így volt ez velamennyi századnál; rövidebben mondva a legióban a legénység állományában a volt tisztek száma 600-nál is többre rugott, és ekkép a legió nemcsak harczedett katonákból, különösen a lovasság — sokszorosán — intelligens elemekből állott.

A dsidás-ezred legénysége átlag lengyelországi emigransokból állott, kik Langiewitz alatt harczolt a muszkák ellen, és a muszkák által átszorítottak Galicziába. Nehogy a muszkáknak kiszolgáltassanak, iknább Mexikóba mentek a szegény hontalanok. — Nagyobbára fiatal emberek voltak, uri és polgári osztályhoz tartozók, kik csak hazaszeretetből ragadtak fegyvert, máskülönben meglátzott rajtuk, hogy annak előtte kevésbé foglalkozhattak a katonamesterséggel, s így az emigrans lengyel ifjakat a katonai pályán, mint műkedvelőket, vagyis mint ujonczokat lehet tekinteni, az altiszteket kivéve.

Ellenben a huszárságnál alig volt oly egyén, a ki ne szolgált volna már egy capitulatiót, és ne vett volna részt egy vagy más hadjáratban.

Igy tehát minden részrehajlás nélkül elmondható, hogy a legió javát a huszárság képezte.

A tüzérség szintén igen jó anyaggal rendelkezett.

A gyalogság, mely a legióbeli csapatok zömét képezé, sok mindenféle elemet jót, kiválót és rosztat is foglalt magában, 3 zászlóaljából állott 6—6 századdal.

Ezen 3 fegyvernemből összeállított kis sereg ereje, technikai csapataival együtt, u. m. utász, egészségügyi stb. csapataival mintegy 6700 főből állott, és egészben véve egy dandár erejével birt, a harczrendi beosztásban egy különálló hadtestet képezett és „Oesterreichisches Freiwilligen-Corps“ czimezést nyert — Gróf Thun Ferencz tábornok parancsnoksága alatt.

A benszülöttekből álló mexikói csapatok és a mi legiónk is minden irányban a fővezértől, vagyis Bazaine tábornoktól függött. A ki a helyett, hogy a legió erejéhez megfelelő szűkebb kört jelölt volna hadműködési térnek, a szerves összefüggést a legióban mindjárt az által is megzavarta, hogy a legió csapatait egymástól messzeeső helyekre osztatta be, s e szerint a legió hadműködési tere majdnem akkora volt, mint Magyarország területe, sőt egyes részek, századok, még ezen széles területi beosztásból is kiszakítottak, t. i. azon csapatok, melyek Yucatanba küldettek.

Ebből is kivehető, hogy Mexikó hegyes-völgyes alakzata és csapatainknak ilyen szétágazó beosztása mellett nehéz lehetett harczászat tekintetében a csapatokat különféle körülmények között úgy alkalmazni, hogy egymást kölcsönösen támogathassák és egy célra közreműködhessenek.

Egyáltalában a magasabb körökben a sereg erkölcsi állapotával nem számoltak és azt sem vették tekintetbe, hogy a legénységi állomány jó része, vagyis $\frac{1}{9}$ -ed része intelligens egyénekből állott, és így méltán hibáztatni lehet az illető köröket a miatt, hogy a legénységet egészben véve gépnek tekintette, s annak erkölcsi és szellemi erejét sem táplálni, sem felhasználni nem tudta.

Pedig volt rá alkalom, hogy a legénység állományában levő több mint 600 egyén, a kik az osztrák hadseregben tiszti rangot viseltek, mindannyian előbbi tiszti rangjukra emeltessenek; s ily alkalom nyillott akkor, midőn sok fiatal mexikói önként ajánlkozott hozzánk csatlakozni, de azzal utasítottak vissza, hogy a legió kizárólag osztrák katonai testület marad az utolsó emberig. Okosabb és hasznosabb lett volna a legió erejét szaporítani és nagyobb arányt adni neki, mi által a legió létszáma könnyű módon 20 ezzerre is felemelkedhetett volna.

Annyi bizonyos, hogy a megelégedés nagy befolyást gyakorol a hadmiveletekre, nagyobb sereggel pedig könnyebb a küzdelem.

A legió legénységi állományában voltak oly kitünő egyének is, kik, mint tiszték, több mint egy hadjáratban részt vettek, többszörösen kitüntetve lettek és annak jeleit, u. m. vaskorona-rend, érdemkereszt, arany és ezüst érdemeket, egyenként, de együttesen mind a négyet is jogosan hordhatták a mellükön: ezeknek tisztjeik pedig, kik a hadsereg kötelékéből közvetlen vétettek át, némelyike oly fiatal egyénekből állott, a kik még egy hadjáratban sem vettek részt, és kevésbé voltak felruházva mindazon kiváló tulajdonságokkal, mint számos alárendeltjeik. Tehát mi természetesebb, hogy ily körülmények közt annyi kivivott eredmény után a jobb tehetségűek nem szívesen szolgáltak oly alárendelt helyzetben, kivált, midőn látták, hogy a jó tulajdonságok nem nyernek elismerést és jó szolgálatukat nem tudják méltányolni. Ily körülmények közt az erkölcsi állapot a legénység közt — kivált a gyalogságnál — mindég alább szállott, főképp ottan, hol a felebbvalók kevesebb befolyást birtak alárendeltjeikre gyakorolni; mert sokan arra lettek kárhóztatva, hogyha az ellenség golyója nem könyörül elhagyott sorsukon, akkor kötelezettségük leteltével vagyis évek mulva, mint obsitos katonák, tarisznyával a hátukon térhetnek vissza hazájukba és rokonaik körébe.

Holott volt tér és alkalom, mindyájukat szerencsésé tenni. A sereg jobb szellemével való ily gépszerű elbánás utóvégre is arra vezetett, hogy elkeseredettségükben

sokan az ivásnak adták magukat, és így sok jó katonából a legrosszabb elem lett, mely a többi legénységre is áthatott és általános demoralisatiót szült.

Én nékem sem tetszett volna szakaszvezetői minőségemben sokáig megmaradni, miért is még Laibachban 1864. évi november 25-én következő levelet irtam volt ezredesemnek, hogy engemet grf. Thun tábornokunk figyelmébe ajánlani kegyeskednék.

Méltóságos ezredes úr, kegyelmes uram!

Támazkodva kegyelmességed magas jóindulatára, melylyel az ezredbeli tiszték iránt viseltetni méltóztatott, felbátorítva érzem magamat arra, hogy tiszteletteljes soraimmal Méltóságodhoz járuljak.

Fontos családi ügyeim 1860. évben arra kénytettek, hogy a Méltóságod parancsai alatt álló szép ezredből kilépjek, miután én abban 11 éven át mint ezred hadapród és mint főtiszt is becsülettel szolgáltam és oly szerencsés voltam, kegyelmességed bölcs vezetése alatt a solferinói csatában a katonai érdemkeresztet magamnak kiérdemelni.

A hadsereg kötelékéből való kilépésem után a főváros kebelében nyert hivatalom után békés jólét és biztos jövőnek örvendhettem ugyan, de mivel katonatiszti családból való vagyok, apám százados, egyik nagybátyám pedig hadmérnökkari tábornok és a Mária Terézia-rendnek tulajdonosa lévén, ennél fogva a katonai pálya iránti szeretet ugyszólván vélem született, és már zsenge gyermekkoromtól vágytam a harc mezejét ismerni. Ekkép mint hivatásszerű katonának nem volt nehéz feladat az irodaport magamról lerázni, tehát mintegy ösztönszerűleg siettem a mexikói önkéntesek közé.

De mivel a körülmények jelenleg még nem olyanok, hogy kitüntetést vagy érdemeket lehetne szerezni, ennél fogva mindenki csak a multjára hivatkozhatik, és csak abból vonhat a jövőjére nézve kedvező kilátást.

Mivel pedig az én multam az ezred kebelében rejlik, tehát én is csak erre pillanthatok vissza, kérvén Méltóságodat: miszerint azt kegyesen tekintetbe venni és jóakaró ajánlata által gróf Thun tábornok urnál, a

ki éppen most Triestben időzik, jövő szerencsém megállapításához hozzájárulni méltóztatnék.

Méltóságod az érdekekben nyilvánítandó befolyásával engem örök hálára fogna kötelezni.

Azon kecsegtető reményben, hogy levelem által nem estem terhére, teljes tisztelettel maradtam Méltóságodnak

Laibachban, 1864. évi november 25-én.

legalázatosabb szolgálja,

rosenfeldi Pawlowsky Ede

szakaszvezető a mexikói 1-ső huszár ezredben.

Az utazás, tengeren át Mexikóba.

1864. évi deczember elején kezdetét vette a legióbeli csapatoknak Mexikóba szállítása, mi végből minden 5-ik nap egy-egy 1200 főnyi különítmény indított utba Laibachból—Triestbe, a hol tengeri szállító hajók vártak a csapatok felvételére.

Minden egyes különítmény az esti vonattal volt indítandó Triestbe, s miután 4 ilyen különítmény már elment, tehát az 5-ikre került a sor, melynek nagy részét a huszárság képezte. Minden egyes különítmény katonazenekar és a nép sokasága kíséretében esi 9 órakor vonult az indóházig. A városon keresztül fáklya és lámpionok közt vonultunk el, minden szakasznak külön lobogója és minden egyesnek sapkájánál egy virágcsokor, mely a laibachi nők adománya volt.

Másnap azaz deczember 17-én reggeli 7 $\frac{1}{2}$ órakor Triestbe megérkeztünk, a molon felvonultunk és másfél órai pihenés után 9 órakor kezdetét vette a hajóra való beszállítás. Eközben a tenger partján a katonai zenekar játszott, míg el nem indultunk. Itt sok nép gyűlt össze bucsuzóra. A hajó, mely rendeltetve volt minket Mexikóba szállítani, angol társaság tulajdona volt s *Indiana* nevet viselt; 1850. évben építettett és azóta sok ezer embert szállíthatott Amerikába, kik oda kíváncsoztak. Hordereje négyezer tonna, 3 árboczos és csavaros gépezettel birt, nagysága oly rengeteg volt, hogy 1200 ember szépen elfért a fedélzetén. Nagy utat voltunk teendő, s a hajó kapitá-

nyának nyilvánítás szerint 50 napig fogunk a tengeren utazni — Vera-Cruzig.

Délelőtti 11 órakor a horgonyokat felhúzták, hajónk szép csendesen megindult, és így a S. Carlo molótól az adriai tenger hosszában haladtunk tovább: *Evviva!* és *Éljen!* üdvkiáltások közt, melyek az eltávozókhöz és viszont a parton levőkhöz intéztettek felváltva.

Hajónk d. u. 3 óráig szélcsendes időben haladt nem messze az Isztriai partoktól, de azután beljebb tartván, szemünk előtt minden a mi földhöz hasonlított, vizen és égboltozaton kívül, csakhamar egészen eltűnt. 18-án és 19-én az isztriai és dalmát partok mentén haladtunk, 20-án Brindisit elhagyva átléptünk a Joniai tengerbe, esti 7 órakor pedig a Calabria és Sicilia közt Mesinánál a tengerszorosba érvén, itt gyönyörű látvány terült szemünk elé; a tenger mindkét partján falvak és városokat egymás után lehetett látni világitás mellett, mindenki a fedélzetre sietett, sőt többen a kötélhágcsókra is felkapaszkodtak, hogy minél több látványosságot élvezhessenek; mert daczára, hogy már sötét volt és éjjeledni kezdett, mégis úgy a partok mentén a szárazon, mint a tengeren is nagy forgalom volt észlelhető, és a partok felől zsiibongó élet zaja hatolt füleinkbe, a vizen pedig minden perczen más-más hajóval találkoztunk a meddig csak a tengerszoros tartott. 21-én Mesinától a Középtengerbe jutván, egyenesen Gibraltar felé vettük utunkat, de nagy szél ellen kellett a hajónknak megküzdeni s attól tartottunk, hogy a szélvész az afrikai partok felé tereli a hajót és ekkor könnyen zátonyra juthatunk a part melletti sekély vizen; 22-től egész 28-ig tartott a nagy szél, csak lavirozva lehetett előre haladni, majd a spanyol, majd pedig az afrikai partokhoz közeledvén, s mégis keveset haladtunk előre a nagy szélben, mi miatt a gőzgépnek munkálkodását is beszüntették, és igen kevés volt azok száma, a kik ne szenvedtek volna tengeri betegségben. Én azonban az egész 47 napi tengeri uton mentve maradtam ezen kellemetlenségtől. Hajónkat a nagy hullámok majd felemelték magasra, majd pedig lezuhantották a mélységbe, úgy hogy szinte recsegett-ropogott a hajó; járni, ülni, de még feküdni sem lehetett

a nagy ringástól, hanem kiki mindkét kezével belefogódzott valami tartóba, hogy el ne essék. 23-án Rusz Péter nevű önkéntes a gyalogság állományából elhalálozván, a hulla rendes módon mint a hajókon szokás zsákba tétett és a tenger fenekére bocsáttatott.

28-án dél tájban az idő megcsendesülvén, a malagai hegyek mellett haladtunk, s így bátran közeledheténk a Gibraltári tengersizorosba, a hová másnap deczember 29-én reggeli 8—9 óra közt megérkeztünk s a Gibraltári kikötőben vetettünk horgonyt.

Gibraltár, Spanyolország és egyszersmind Európa déli részének a sarkán, hegyfokon fekszik és sok tekintetben igen érdekes pont. Spanyolország területén van — Andalusia provinciához tartozik, a vár maga mégis Angolországé. Ezen elsőrendű vár teljesen dominálja a tengersizorost s ahhoz még a szárazon sem lehet hozzáférni, mert az oda vezető bejáratok fölött erődök őrködnek, melyek a kősziklába vésvé és mintegy 1400 db. ágyuval van az felszerelve. Az iszonyatos nagyságu ágyuknak oly nagy hordereje van, hogy a Közép tengerbe való behajózást, valamint az atlanti oceánból való kilépést is megakadályozhatják.

A vegetatio tropikus, az éghajlat forró, ezt azonban a tengeri szelek jóval megenyhítik. A hasonlóváros, a világ legbiztosabb és legszebb kikötőjével, a hegy tővéen fekszik.

A magas szikláról a termékeny dús szántóföldekre, valamint a tengerre való kilátás igen gyönyörű; és pedig egy felől a száraz földön mindenféle ültetvények között falvakat és városokat, a tenger felé tekintve pedig az afrikai partokat a legszebb színű légkörben szemlélhetni; a keleti oldalon végre, a spanyolországi partvidéket hosszan elnyúló halász-telepítvényeivel.

Délután a mi tiszteink engedélyt nyertek a gibraltári kormányzótól, hogy a várost a világhírű várral együtt megtekinthetik, tehát csónakba ültek és a partra kiszálltak.

Dugovits százados és a század parancsnokom elkérte tőlem fokosomat, miután csak kard nélkül volt szabad a partra lépni; de még a fokost is kifogásolták, századosom

ezt megsokalván, boszankodásában fokosomat inkább a tengerbe dobta, hogysen hajlandó lett volna azt az angolokra bizni.

A hajón visszamaradottak csak a fedélzetről élvezhettük a szemeink előtt elterülő nyönyörű látványt, a kikötőben horgonyzó sok mindenféle hajót, a sziklavárat és festői színben a vár alján elterülő várost. Itt a házak egyáltalán lapos tetőzettel birnak, többnyire tágla-vörösre festvék s zöld redőnyökkel birnak.

A hajónkat egész napon át számtalan csónak hemzsegte körül, mindenféle árucikkeiket eladásra kínálván. A fekete legények és gyerekek többnyire göndörhaju négerek voltak, ezek közt 8—10 éves mezitelen gyerekek beugráltak a vízbe, a melyből a bedobott apró ezüst pénzt jó mélyen a víz alatt mindég elfogták.

Jobb időben 8—10 nap alatt lehet Triestből Gibraltárba hajózni; de minékünk 5—6 napig nagy viharral kellett megküzdeni, e miatt a rendesnél 4 nappal később érkeztünk Gibraltár alá.

Deczember 31. d. u. 1 órakor a horgonyok felhuzatnak és mi az utunkat folytatandó, a gibraltári kikötőből szép csendes időben, a tengersizoroson át egyik oldalon a spanyol, másikon pedig az afrikai partok között haladva, mire besötétedett, az atlanti oceánba behajóztunk.

1864. évi Szilveszter napján három földrésznek a határát érintettük u. m. Európa, Afrika és Amerikáét. Folyton ég és víz közt haladva, utazásunk ezen része roppant unalmas volt. Csak éjjel a hold tükrében nyujtott a tenger kékszinű vize — gyöngyöző fehér habjaival — némi szórakozást. 1865. évi januárus 17-én Martinique alá értünk.

Martinique az Antilla-szigetek egyikének főszékhelye, és legfontosabb tartománya a francziáknak Nyugat-Indiában; erődített hely és fontos pont, katonai kormányzósággal, hajó állomással, jó kikötővel.

Egészségi szempontból is szükséges volt a hajót egészen kiüríttetni és általános tisztogatás alá vétetni; így tehát a katonai helytartóságtól nyert előleges engedély folytán, szabad volt a partra kiszállani, elhelyeztetést pedig a várkastélyban nyertünk. 18-án is Marti-

niqueban maradtunk és csak 19-én indulhattunk el, utunkat tovább folytatandó; végre 1865. évi januárius hó 30-án este Vera-Cruz alá értünk, de csak másnap hajózhattunk a kikötőbe, itt aztán a hajót elhagyva, végleg partra szállottunk és a városban egy régi kolostorban nyertünk elhelyezést.

Mielőtt Vera-Cruzba értünk és hajónk még a tengeren uszott a partoktól mintegy 50 tengeri mértföldnyire januárius 31-én kora reggel megkapó szép tüneménynek voltunk szemtanui. Ugyanis napkelte után a szétoszló felhő-ős ködfátyolban az orizabai hegy csúcsa tűnt fel hófedett ősz fejével a nap sugártól gyönyörűen változó színben megvilágítva.

Vera-Cruz, a Mexikói-öbölben azon a helyen fekszik, a hol Cortez 1519. évben kikötött. A város Monterey vicekirálysága alatt 1580. évben épült fel. Egészen a tengerpart szélén, egészségtelen, viz nélküli száraz porondon fekszik, szabályosan épült város, mintegy 40 ezer lakossal. Az utcák jó szélesek és eléggé tisztán tartatnak. A megérkező hajók a város és egy kis sziget közt kötnek ki, a sziget egy bástyázott kis váracs, S. Juan de Uloa nevet visel. A politikai foglyokat ide szokták elzárni.

Vera-Cruz közelebről megtekintve aranyozott számos templom tornyaival és lapos tetejű csinos házaival kellemes hatást gyakorol a szemlélőre. A zsidó élet az utcákon, a sajtóságos öltözőtek és a kétkerekű nagy taligák, melyek elé rendszeren 2—3 öszvér van befogva, mint valami különös ujdonság, mulattatólag tűnik fel az idegenek előtt, az emeleteken balkonok néznek az utcára sávos nyílásokon napellenzőkkel, a honnét tüzes szemű csinos leánykák kandikálnak le a járó-kelőkre, mialatt szivarkákat szivogatnak, csevegnek, vagy tréfálóznak maguk közt. De az öreg asszonyok csunyábbak, mint talán bárhol a világon. Általában véve Vera-Cruz élénk kereskedelmi város színezetével bír; van 7 templom, egy nagyszerű vámépülete és amphiteatruma, melyben kakas- és bikaviadalokat szokás vasárnaponként tartani.

A katonai helyőrséget Municipal-gárdabeli csapatok és 2 zászlóalj egyiptomi néger katonaság képezte. Hallomás szerint az egyiptomi alkirály szivességből engedte át

Napoleon császárnak, mivel ezen fekete embereknek az ottani egészségtelen levegő nem ártott annyira, mint más idegen országbelieknek árthatott volna. A legfeke-tébb haj és bőrszinezetükkel egészen ellentétes volt az öltözetük, mely török szabásu, a fezt kivéve — tiszta fehér és jól illik a szálas, karcsu és ruganyos mozgásu fekete legényeknek.

Miután a 47 napi tengeri ut fáradalmaít kipihentük, további rendeltetésünk helyére menendő, februáriuſ 8-án Vera-Cruzból utba indittattunk, a vaspályán és még az nap megérkeztünk Cameronba. Itt táborba szálltunk. Cameron indus falu, rozzant agyag házakkal, — akár mint a cigányok gunyhója, kidőlt, bédőlt oldalával.

Minthogy éjjel sok sakál közeledett táborunkhoz és tanyát ütöttek átellenünkben, várva, ha jutna-e számunkra egy kis martalék, egyes ember. ló vagy öszvér: e miatt a tábori örök erősítést kaptak, a fuvarosok lovai és öszvérei karókhöz kötettek, hogy a tábori vonalon túl ne mehessenek, a legénységnek parancs folytán szintén nem volt szabad még nappal sem egyenként kilépni a táborból.

Februáriuſ 9-én tovább gyalogoltunk, a mi reánk, mint a lovassághoz tartozókra nézve, nem volt kellemes dolog.

A nagy bagage kocsikon szállittatott, a kis podgyászt pedig mindenki a maga hátán vitte, napokon át, többnyire emelkedő sziklás uton, miért is igen lassan birtunk haladni előre, és csak 13-án érkeztünk Cordovába, mely csinos kis város, a hol másnap pihenőt is tartottunk.

15-én csak egy félállomást mehettünk, mert a baga-gia-kocsik nagyon nehezen birtak előrehaladni a kegyet-len rossz ut miatt.

Februáriuſ 16-án végre elértük Orizába várost, itt aztán egy egész hónapig, ugyszólván, tétlenül vesztegeltünk.

A tisztek unalmukban vadászni jártak, és napokig is odamaradtak pumát vagy tigrisť lőni, azonban még egy nyulat sem hoztak vissza magukkal, mert a helyett, hogy a nádas helyeket keresték volna fel, inkább az Orizába hegy-alján mászkáltak hiába.

Már ez időtájban hire járt, hogy a császár kísérle-

teket tett volna ellenfeleink kiengesztelésére, és hozzá tették, hogyha az sikerülend, akkor minket vissza fognak küldeni Európába. Ez bizony kezdetnek nem jó jelen-ség volt.

Köztünk is lehangoltságot szült, a császári párt-belieknek sem volt inyére, a köztársaságiakat pedig a vélük kaczerködás makacsabbakká tette, mint annak előtte voltak.

Orizábában levelet kaptam Scherzenlechner államtanácsostól, melyben azt írta nekem Vera-Cruzból, hogy jóakaróm azon levelét, mely rólam oly hizelgőleg szólt és engem megérdemelt figyelembe ajánlott, megkapta, de mivel készülöben van az országot elhagyni, ennőlfogva sajnálatát fejezi ki az iránt, hogy az én érdeemben immár semmit sem tehet. Bizzak azonban ő Felsőge igazság szeretetében, a ki a szép erényekkel biró katonai alattvalóinak kiváló szolgálatait nem fogja jutalmazatlanul hagyni stb.

Most már egyetlen jó akarómtól is megfosztva, többé senki pártfogásával sem biztathattam magamat.

Scherzenlechner államtanácsos valószínűleg azért vonult vissza Európába, mivel nem osztotta véleményét az új iránytadó köröknek és ellenkező nézetével kisebbségben maradt.

Nekie tehát mennie kellett. — De mivel a kiegyezés elleneinkkel nem sikerült, úgy minket márczius 15-én Orizábából Puebla és Mexikó felé utba indítottak, mert nem voltunk egészen fölöslegesek, mint a hogyan többen hinni kezdték.

Márczius 21-én, 6 napi gyalogolás után Pueblába érkezünk. Itt az ezredünk számára lovakat kaptunk és 5—6 hét alatt teljesen fölszerelve állott a lovasság is. A huszár századok különféle állomásokra osztattak.

Egyik Mexikóba, a másik Orizábába, a harmadik Jalapába és így tovább; az 5. század Pueblában maradt még egy ezredbeli más századdal együtt. A tisztek beosztásában is történt némi változás, gróf Khewenhüller vette át az 5. század parancsnokságát, Dugovics százados pedig rendelkezésre számfeletti állományba helyeztetett.

Aprilis hó 22-én egy különítmény volt kiküldendő Rio-Frioba az országot biztonsága tekintetéből.

Zaveczy főhadnagy vezette a parancsnokságot ezen 36 lovasból álló kis csapat fölött, én pedig, mint czimzetes őrmester lettem beosztva. Feladatunk volt a Pueblából Mexikóba vezető fő-országnak biztonságban tartása fölött örködni, s magas állásu egyéniségeknek fedezetül szolgálni a legközelebbi állomásig.

Egyszer azt az értesítést vettük, hogy Sarolta császárné Rio-Frion keresztül fog utazni. — Kis csapatunk a császárné fogadtatására, Zaveczy főhadnagy vezetése alatt, a falu alá vonult ki. Nemsokára nagyszámu kísérettel jönni láttuk a közeledőket; a mint a császárné kocsija mellettünk elhaladt, mi is megindultunk és közvetlen a kocsi körül sorakozván, a császárnét a falu határáig kísértük. Ekkor a főhadnagyom intézésére én az egész csapattal vágóban előre rugtattam, hogy a Rio-Frio főterén vehessünk felállást. Néhány perczel később a császárné kocsija is berobogott a faluba, és a koresma előtt az utazók egész sora megállapodott.

Eközben a császárné kísérete lovairól leugrált, hogy egy kis frissítőt vehessenek magukhoz, a császárné pedig Almonte tábornoknéval együtt, míg a lovak átfogatásával és átnyergeltetésével kész lettek, a kocsiban ülve maradt.

A falu előljárósága az ünnepélyesség emelése tekintetéből, indus szokás szerint, röppentyüket puffogatott. De az én lovamnak, — mely Izabel szép színű állatt volt, — mind ez nem tetszett, állóhelyből kezdett ágaszkodni és első lábaival az ég felé kapaszkodni. — Szemben állott a császárné kocsija. Hojba és Nagy István nevezetű huszárok, kik hátam mögött sorakoztak, erősen állították, hogy a lovam élénkségét a kocsiban ülő magas és legmagasabb személyiségek folyton figyelemmel kísérték, és a bennülők egyike háromszor is megtapsolta ágaskodó lovam szögdecseléseit.

Miután az udvari vonat tovább indult, egy darabig mi is követtük a császárnét, aztán Rio-Frioba visszatértünk, 8 nap mulva a császárné megint keresztülutazott

visszafelé utjában és ekkor Rio-Friotól egészen Buena-vista állomásig kísérhettük.

Állomásunkat a császáron és császárnén kívül számos tábornok és az udvarhoz tartozó magasabb állású egyéniségek, miniszterek, államhivatalnokok stb. sokszor érintették, mire 10—12 lovassal a legközelebbi állomásig tartoztunk elkísérteni azokat.

A ki ismeri, hogy minő sebesen hajtanak a diligencia kocsisok, csak az tudja megítélni, hogy mily terhes feladat a kősziklás utakon, hegyen föl s völgynek le, teljes két egész 4 mértföldnyire, hol ügetésben, majd vágatást és a felvert porban s lőkészen tartott karabélylyal a kocsi után lovagolni.

Rio-Frio: indus falu a Puebla és Mexikó közti országúton; a templom, paplak és a csárdán (Posada) kívül a többi már nem is ház, hanem a szó teljes értelmében gunyhó. A csárda tulajdonosnője egy francia asszony, a ki annak idején Algirban a francia hadseregnél mint markotányosnő volt, de egyszer az ellenség kezeibe kerülvén, a beduinok magukkal czipelték; ezen fogságból később megszabadulván, kárpótlás fejében, és azért is, hogy a férjét, a ki zuav őrmester volt, a beduinok megölték, ezer tallért kapott. Ebben a csárdában, mely az országút mellett fekszik, minden utas, a kinek a fővárosban dolga volt, legalább annyi időt töltött, míg a diligencia kocsi a lovait felváltották. — Egyszer a guerillák Rio-Frio közelében egy belga tábornokot gyilkoltak meg, a ki a császárnéhoz küldetve volt és visszautaztában a diligencia kocsiban megtámadtatott. De azon idő alatt, hogy mi ott voltunk, ilyen merénylet nem fordult elő.

Junius vége felé két havi kivezénylés után kis csapatunk felváltatott és így megint visszakerültem a századomhoz Pueblába.

Julius elején Kodolics ezredes a Sierra del Norte felvidéken működő hadcsapathoz hivatva lévén, néhány huszár kíséretében elindult és engem is magával vitt, hogy tiszthelyettesi szolgálatot tegyek mellette. A mi főhadiszállásunk Zacapoaxtlában volt, az ellenség pedig Apulco, Chachapulco és Detela de oro helységek körül tanyázott. A mi csapataink szintén több helységekben

állomásoztak u. m. Tesuitlan, Mazapa, Huahuaxtla és Sautlában.

Chachapulco környékén Juan Francisco volt az Apaches és Totonacos félvad indusok fővezére, mintegy 800 fegyveresével, Antonio Perez guerilla főnök pedig a Sierrában garázdálkodott guerillával. A mi csapatainknál gr. Thun tábornok parancsnokolt mintegy 5—6000 fegyveres erő fölött; ezek közt osztrák legióbeli csupán 6 század volt, a többi Rural gárdabeli vagyis fölfegyverzett népseregből állott. Daczára, hogy a mieink túlnyomó erővel rendelkeztek, még sem lehetett az ellenséget a 6 havi csatározás mellett legyőzöttnek tekinteni; mert a terep alakja oly annyira hegyes-völgyes, hogy annak némely része reánk nézve megközelíthetlen volt. Csapataink utalva valának keskeny ösvényeken és rossz gyalogutakon mozogni, míg elleneink a legmeredekebb hegyeken is, mint akár a vadmacskák egész könnyűséggel jártak-keltek, s majd támadólag léptek fel ott, hol csapataink kisebb részeivel találkoztak, vagy odább állottak, ha mi voltunk túlerőben; egy szóval mindég hadicsellel éltek. A míg a vezérletünk a csapatok mozgósítása, élelmezése és elhelyezése iránt intézkedhetett, hogy a harcra kész legyen, akkor már nyoma sem volt az ellenségnek; mikor pedig nem voltunk elkészülve valamely harczműveletre, akkor ők támadtak vagyis leptek meg bennünket. — A gyakorlat emberei itt is több előnyt birtak kivívni, mint a hadászat és harczászati miveletek szabályait jól ismert theoreticusok. Utóvégre is nekünk kellett alkudozni, hogy némi eredményt felmutathassunk, mely abból állott, hogy fegyverszünet köttetett bizonytalan időre.

Ezzel a Sierra del Nortei hadjáratnak vége volt ugyan, de csak rövid ideig tartott a fegyverszünet, mert alig hogy oda hagyták csapataink a Sierrát, *Juan Francisco* megint fegyvert ragadott és átcsapott elleneink táborába.

Kodolics ezredessel, a ki Matamoros államba rendeltetett vissza, szeptember vége felé én is elhagytam a Sierrát és az akkor Tehuacánban állomásozó századomhoz bevonultam. A századomhoz történt bevonulásom után őrmesterré előléptettem, Kodolics ezredes pedig megelé-

gedését nyilvánította, hogy 3 hónapon át annyi fáradsággal és veszélyekkel járó terhes szolgálatomat csüggedetlen kitartással teljesítettem.

Tehuacan csinos kis város, de mivel e vidéken az ellenség több guerilla csapatot tartott mozgásban, ezen oknál fogva Tehuacanban a mi századunkon és egy uhlanus századon kívül még egy gyalog század is állomásozott. Hogy itt rövid idő alatt dolgunk lesz az ellenséggel, azt az előzményekből is előre lehetett látni.

Többszöri felriasztás után, október 25-én reggeli 6 órakor, riadó helyett küldönczök által kaptuk a parancsot, hogy minden szakasz rögtön vonuljon a gyülekező helyre. Nehány percz múlva a század együtt állott s 140 főnyi lovassal csakhamar utra is keltünk; mert megbízható emberek és contra-guerrillák tudósítása szerint egy ellenséges csapat a szomszéd faluban töltötte az éjet, s miután ott kedvük szerint a lakosokat kifosztották, kora reggel jó megrakodva odább mentek. Hogy minő számban lehettek, azt még eddig határozottan nem tudtuk, csupán arról voltunk informálva, hogy mily arányban indultak és hogy eddig még nem haladhattak messzire. A mint Tehuacanból kiértünk a szabadba, rögtön sebes ügetésbe mentünk előre. Félórai ügetés után a reggeli harmattól nedves homokos uton láb és patkó nyomokra találtunk, és egy két elcsapott ló arra mutatott, hogy az ellenség csakugyan már nem messze lehet. E végből ovatosabban haladtunk előre, sőt meg is állottunk pár perczre, hogy a nyergelést szakaszonként jó rendbe hozzassuk. Még egy fél órai gyors ütemben való menelés után egy Barrancához vagyis meredek szirtfalakkal zárt szűk völgy széléhez értünk, melyen át kanyargó ösvény vezetett a völgy aljába és onnét fel a tulsó oldalra. Az ellenség éppen lent volt a völgyben s gyors léptekkel igyekezett abból mielőbb kijutni. Az ellenséget a szorosan megtámadni veszélyes volt ugyan, mert erejének nagyobb része gyalogságból állott. Átpillantás szerint a gyalogságé 600, lovasságának létszáma pedig 200 főre volt becsülhető, az ellenség megkerülése időveszteséggel és saját erőnk elforgácsolásával járt volna, tehát kénytelenítve valánk az egyenes táma-

dásra magunkat elhatározni. Ennélfogva szakaszokba fejlődve egész erélylyel lerohantunk az ellenségre.

Az ellenség utóvédje megkisértette ugyan, hogy előnyomulásunkat megakadályozhassa, de a mi élénk rohamunkat nem volt többé képes feltartóztatni; a legközelebbi perczben a völgyben beszorult elleneinken gyakoroltatott a vagdalás és szabdalás nagy műve, ilyesmit a huszárok különösen jól értenek. Friss kapással elleneink $\frac{3}{4}$ részét csakhamar leterítettük. Figueroa volt elleneinknek a parancsnoka, a ki 200 emberével alig birt maga is megmenekülni.

Talán nem lesz fölösleges itt elősorolni azt, a mi személyem körül s velem előfordult; ámbár a mások egyes történetének is meg volna a maga érdekes része, de mindazt előadni mégis sok lenne, azért tehát elbeszélésem sorát magamnál kezdem.

Tehuacan állomásunkról történt kiindulásunk alkalmával a század jobbra sorakozva az első szakasz a század élén ment; Zaveczy főhadnagy volt az első szakasz parancsnoka. Gróf Khevenhüller százados, a trombitás, aztán Zaveczy főhadnagy, én és a szakaszvezető meneltünk a század élén.

Midőn már azon ponthoz értünk, honnét az ellenséget szabad szemmel is lehetett látni, ekkor Zaveczy főhadnagy arra kért, hogy az *ataque* alatt maradjék mellette. Valószínűleg már ekkor meg volt az előérzete, hogy el fog esni. Addig a meddig élt, mellette maradtam, de azt a golyót, mely az én szeretett főhadnagyomnak volt szánva, tőle elhárítani nem az én hatalmamban állott!.. Ich sterbe! Vorwärts! s ezzel a lóról lebukott, mi azonban az első szakasznál, a század élén elől, azután a többi szakaszok successive utánunk, mindég jobban behatoltunk az ellenség közé jobbra-balra szórva a kemény vágásokat. Egy, kettő, háromnak egymásután magam is jól oda vágtam, ezek közt a második egy francia katonára volt, a ki az ellenséghez már ennek előtte átszökött és a dissidensek közt harczolt. Bárhogyan is törekedett vágásaim ellen fegyverével a testét fedezni és fegyverét ellenem használni, csakhamar ő is kapott olyant, a mi harczképtelenné tette, mire én tovább haladhattam. Most

egy csoportot vettem észre, mely baloldalt egymásnak hátat vetve védelmi állásba helyezkedett, hogy esetleg reánk tüzelhessenek, én rögtön feljök fordítottam a lovamat és mielőtt ránk tüzelhettek volna, már reájuk rohantam és szétvertem őket, de abban a perczen, a mint egyiknek a fejére vágtam, a ki nyílt sebbel összerogyott, az én lovam is felbukott és velem együtt a földre zuhant; egy perczig mind a hárman egy halomban hemperegtünk a földön, miközben az ellenfelem kettéhasított feje épen a jobbik felső czombomhoz ért, s feje velejével és vérével szarvasbőr nadrágomon jókora nagyságu nyomokat hagyott. Félretolván a hullát, lovammal együtt ugyanegy pillanatban ismét talpon állottunk; de az én lovam a csatazajtól annyira allarmirozott volt, hogy a szárakat a kezemből kiragadta, elfutott a század után, s engemet a csatatéren hagyott; magam körül tekintvén, azt veszem észre, hogy eddig még nem kaptam veszedelmes sebet, holmi kicsiségek nem vétettek tekintetbe, kardom és pisztolyom is meg volt még; de egyuttal azt kellett tapasztalnom, hogy a kik közt a völgy kijárata felé haladtam, csupa ellenség, s mennél előbb mentem annál többre szaporodott azok száma. Eleinte észre sem vettem, hogy nem hozzájuk tartozom, pedig köztük és velök egy uton haladtam, később azonban hátam mögül valaki felszólalt, társait figyelmeztetvén, hogy én austriaco és az ellenségük vagyok, ne kiméljenek, hanem üssenek le a lábamról . . . Képzeltető, hogy felette veszélyes helyzetben voltam.

A 150—160 főnyi ellenség közül azonban csak 10—12 vett körül engemet, a többi pedig tovább vonult, hogy mielőbb a völgyből kijuthassanak.

Azok, kik minden oldalról én reám támadtak — szuronyos és szurony nélküli fegyverekkel voltak ellátva, ezekkel elkezdenék felém szurkálni vagy reám csapni velem. . . . Megadásra egy percnyit sem gondoltam, sőt ellenkezőleg a legerélyesebben védtem magamat s még a kard hüvelyét is segítségül vettem a balkezembe s így karddal és kardhüvely segítségével több szúrást és reám mért csapást elháríthattam ugyan, de még sem akadályozhattam meg egészen, hogy sérületlenül ma-

radjak. Hogy több helyen sebet ejtettek rajtam, azt éreztem, de mivel csak könnyűnemű sérüléseket birtak rajtam ejteni, e miatt még nem fogytam ki egészen az erőmből.

Megtámadóim közül megsebeztem egynehányat és azok száma 3—4 emberrel kevesebb is lett, most tehát minden erőmet összeszedvén még keményebb vágásokat mértem arra, a ki hozzám legközelebb mert lépni. Egy ilyen erős csapás azonban azt okozta, hogy a kardom ketté törött. Ekkor gondolám, hogy mindjárt végem lesz, mert már is éreztem erőmet lankadni, nem remélhetvén egyebet annál, hogy majd kioltják az életemet, — talán a legközelebbi perczen, mivel a csonka kardommal úgy sem birtam, minden oldalról reám mért dőfések és vágások ellen magamat oltalmazni.

„*Legnagyobb szükségben, Isten a segítség.*“ Ez a közmondás nálam is bebizonyult, mert abban a pillanatban, midőn a kardom ketté törött, s elveszettnek véltem magamat, mindjárt reá lódobogás ütött a fülembe; egy pillantást oda vetve, rögtön felismertem, hogy a közeledők a mi huszáraink közül valók. Ettől a perctől bennem a vér újra fölelevenedvén, míg ellenfeleimnél a viaskodási kedv egyszerre alább szállott, kik most már egyébbel sem törődtek, mint avval, hogy miként fussanak el a küzdelem teréről és merre meneküljenek. A huszárrok figyelmét magamra fordítandó, reájuk kiáltottam: *Előre huszárrok!* s ezzel már meggátolás nélkül kiléphettem az elleneim által képezett szűkebb körből s most én léptem fel támadólag azok ellen, a kik utamban állottak; egyet elleneim közül a csonka kardommal úgy meg találtam vágni, hogy rögtön elejtette kezéből a fegyverét. Ez után még egy másodikkal is találkoztam, a kiben éppen azon egyént véltem felismerni, a ki a többieket reám uszította. Ennél csupán forgópisztoly volt, tehát én is pisztolyt ragadtam. Ő azonban látván huszárjaink közeledését, egész testében meg volt rémülve, s kegyelemért esedezett. Erre én megfogtam őt a spencerje egyik szárnyánál, kijelentvén neki, hogy foglyommá tettem. Huszárjaink ekkor már csak egy pár lépésnyire voltak tőlünk; vezetőjük volt Lenkey tizedes, a ki 7-ed magával mint

utóvéd hátra maradt az uton, azt sem vette észre, mikor századunk a Barrancába lerohant az ellenségre; e végett 8—10 perczel később érkezett ugyan a küzdterre, de még elég jokor jött az én életem megmentésére. Ő is egykori tiszt volt az osztrák hadseregben, s heves megyei fiu; valószínűleg már a távolból láthatta, hogy miként küzködc̃m több ellenfelemmel egyes-egyedül, mikor pedig reájuk kiáltottam: *Előre huszárok!* akkor vágatva rohant közelebb s csak itt ismert fel engem, de azt alkalmasint nem gyanította, hogy az én foglyom már nem árthat nekem, azért is rohant neki oly szelesen egy kardcsapást mérve szegény foglyom fejére, a kit én még ekkor is a spencerje gallérjánál fogva tartottam. Hiába kiáltottam huszárjainkra, hogy ne bántsák; azonban az első vágást csakhamar a többiek is utánozták, ugy, hogy a foglyom egy pár pillanat alatt összeroskadva hullott alá a földre, pedig a szegény mind a két kezével átkarolt engem, mikor azt látta, hogy a huszárok őt megrohanják. A szegény fiatal ember nagyon ragaszkodhatott az élethez. Hisz alig lehetett 25 éves s e mellett már őrnagy volt, Figueroa guerilla ezredes és csapatparancsnok mellett. Ez eset után huszárjaink számomra egy gazdanélküli lovat — milyen a csatatéren a völgyben legalább 25 darab volt található, — megfogtak, erre aztán felültem és a század után indultunk; nem is messze kellett haladni, mert századunk már visszatérőben volt, miután kétszer keresztülgázoltak elleneinken, páratlan rombolást és pusztitást követtek el azok soraiban. Elleneink vesztesége aránylag összes létszámához képest iszonyu nagynak mondható, a mennyiben $\frac{3}{4}$ része harczképtelenné lett.

A küzdter közelében fekvő falvak előljáróságainak hivatalos bevallása szerint 217 halottat szedtek fel a harctéren, ebből az következtethető, hogy a sebesültek száma legalább háromszor annyira rugott.

A mi századunk csupán 5 halottat veszített Zaveczy főhadnagygyal együtt; felszedvén halottainkat, d. u. 1 órakor visszatértünk Tehuacanba.

A másnap reggeli jelentésből kiderült, hogy mintegy 20 emberünk kapott kisebb, vagyis könnyű sebet, mit

azonban katonáink fel sem vettek, kárpótolva lévén az által, hogy gazdag zsákmánnyal tértek vissza a harctérről, t. i. mintegy 35—40 lovat fogtak el teljes felszereléssel együtt, s mivel a mi használatunkra nem találtattak alkalmasnak, gróf Khevenhüller százados átengedte mind a legénység számára.

Egy-egy lóért kiki 10, 15, 20 dollárt kapott a lakosoktól, kik örömet megvették a lovakat.

Sokan pénzt is találtak a nyeregszerszám valamely rejtekében, 10-től 40 dollárig.

Gondolható, hogy volt aztán dinom-dánom, míg a pénz tartott; még a közhuszárok is 1 frtos francia bordó borokat ivogattak és a Pulquet egyidőre megvették. — A baka pajtások, pedig örömet ellátogattak a korcsmába, mert nekik is jutott a huszárok barátságából egy-egy pohár jó bor, a minőt régen nem hörpentettek potyára.

Huszáraink a nemes kártyajátékhoz is értettek, esténként tehát összejöttek egy ártatlan färbli-re, nasiwasira és ezüstpénz rakásonként feküdt az asztalon, a baka pajtások pedig sóvárgó tekintettel kísérték a hazárdirozó huszárokat; és ha egyiknek-másiknak a szerencse szolgált, a nyert pénzből bőven költött innivalóra s némelyike sok jó humorral játszotta az *urast*. Egy ily esetnek magam is szemtanuja valék; egyik emberünk jókora összeg ezüstpénzt elszedett a többiektől, eközben vágya jött szivarozni, felvesz tehát egy dollárt és átnyújtá azt egy baka pajtásnak, hogy hozna neki két reálért szivarokat, a többit pedig a mi a pénzből még visszajárna (6 real) azt megtarthatja a baka pajtás szolgálataért borraivalónak.

Gróf Khevenhüller százados és báró Cullmer főhadnagy a Guadalupe-rend lovagkeresztjével tüntettek ki, gróf Zichy tizedes és én az arany vitézségi érmet nyertük, a többiek, kik arra érdemeseknek találtattak, ezüst és bronz medaillont kaptak.

Egy pár napra ezen véres összeütközés után megint allarmiroztak bennünket, mert hire járt, hogy Porfirio Diaz köztársasági tábornok, a kit csapataink Oajaca bevétele alkalmával elfogtak és Pueblában, Csizmadia

huszár főhadnagy őrizete alatt fogva tartottak az ablakon leereszkedvén, az éj homályában megszökött, — csapataival közeledik. Mivel pedig azt vélték, hogy erre vette volna az utját, — ki is vonultunk és bejártuk a környéket, de semmit sem tudtunk felfedezni, a mi a nyomra vezethetett volna bennünket. Én ezen a portyázástól sem akartam elmaradni, de mivel egyik lábamra, melyen egy szurássebet kaptam, a csizmát nem bírtam felhuzni, e helyett papucsba dugtam a lábomat, aztán lóra emeltettem magamat és kivonultam a századdal, mert nem lehetett tudni előre, — hogy mi fejlődhet még ebből a portyázásból és azt sem, hogy millyes lesz az eredménye?

De mivel nevezetesebb esemény nem fordult elő ez alkalommal, tehát bátran ápolhattam magamat, hogy a néhány, de nem veszélyes sebeim egészen behegedhessenek.

Az ajalpai véres esemény után 14 nap mulva egészen Tlascala és Tulancingoig mentünk vidéket felkutatni, mert a guerillák az ottani falvak némelyikében mindenféle garázdálkodást vittek véghez.

Ilyen lovaglást alig ritka lovas csapat bír felmutatni, mert 24 óra alatt netto 20 óráig lóháton ülve, mintegy 16 mértföldnyi távolságot belovagoltunk. Holdvilágos éj lévén, egész éjen át sebes ütemben meneltünk, meg akarván lepni az ellenséget, de az neszét vette jötünknek s így még jókor odább állott; a nyomon követve őket már azt hittük, hogy ki nem kerülhetnek bennünket, de éppen szemünk előtt vonultak az erdős hegyek közé, és abban egy másodszeri megsemmisüléstől letek menedéket. Ugyanazt az utat, melyet egy huzamban áthaladtunk, visszajövet három nap alatt jártuk meg Tehuacáig. — Ezután századunk, mely egy éven át az ellenség hajszolásával sokat vesződött, 1865. vége felé a császár legfelsőbb elhatározása folytán a fővárosban nyerte elhelyezését. Mivel pedig ő Felsége igen gyakran tett a fővárosból kirándulásokat, ily alkalmakkal századunknak igen gyakran jutott a szerencse ő Felségeiket utjokban követhetni és legfelsőbb személyük körül udvari szolgálatot tenni.

Az ellenség előtt teljesített sikeres szolgálataink megjutalmazása czéljából ő Felsége a mi századunkat

olyan meglepetésben részesítette, mely mindnyájunknak kimondhatlan örömkre szolgált, — Ő Felségeik épen Cuernavacában időzván, századunkat oda rendelte udvara körüli szolgálatra. Megérkezésünk utáni másnap egy pajtásommal a város fekvésének megtekintése végett sétát tettem a város határán kívül, midőn egy völgyhöz érvén, szemben találkoztunk ő Felségével, a ki lóháton grf. Thun tábornokunk kíséretében épen az udvari szállásra volt visszatérőben. Közelünkbe érve, megállt előttünk, s így szólott hozzám: Nemde ön tiszt volt a cs. k. hadseregben? És minő alkalommal nyerte ama szép kitüntetési jelvényeit? Mire én azt válaszoltam, hogy igenis, mint főtiszt szolgáltam a cs. k. hadseregben, az érdemkeresztet 1859. évi hadjárat alkalmával Solferinonál, az arany vitézségi érmet pedig ő Felsége szolgálatában Ajalpánál nyertem! — Igen szép! — mondá s azzal tovább indult a város felé; de a mint észrevettem, még a tábornoktól is kérdezett egyet-mást engem illetőleg. — Lenkey pajtásom pedig, a mint odább mentünk — tisztté leendő legközelebbi kineveztetésemhez gratulált.

Másnap d. u. 3 órakor az egész század tisztikarával együtt gyalog vonult ki a várostól egy negyed órányi távolságban levő gyönyörű kis ligetbe; egy kerekded nyilásnál századunk megállott és fejlődött arcvonalban vártunk ő Felsége megérkezésére. A rendes fogadtatás és tisztelgés után ő Felsége egyenesen felém jött és jobb kezét vállamra téve így szólott hozzám: *Én ezennel kinevezem önt hadnaggyá!* . . . Ezután végighaladt a század előtt, és a szemle közben többekhez is intézett néhány kegyes megszólítást; a szemle után pedig a legénységnek megengedettett a kardot leoldani és szétoszlani, mert 4 nagy üstben már rotyogott a gulyáshus és 2 hordó jó magyar bort, a Palugyai pinczéből valót, már megcsapoltak; egy ottani népzene-társaság pedig tánczdarabot játszott. Lehet, hogy huszárjaink sarkantyú penge-tése egészen ő Felsége füleig is elhatott, megengedettett tehát, hogy tánczolhassanak, ekkor aztán járták a csárdást, habár a zenekar csak polkát és galoppott huzott, mivel a zenészek a csárdást hiréből sem ismerték. — Ő Felségének nagy kedve telt abban, hogy a huszárok

kedvök szerint járhatják a specziális magyar tánczot, a nem magyar zene után, és folyton nézte, míg nem azt jelentették a szakácsok, hogy: *puha már a gulyáshús!* Ekkor négy külön csoportra oszolván, embereink az üstököt vették körül és jó étvágygyal hozzá láttak a falatozáshoz. Ő Felsége a tiszt urakkal egy lugos alá vonult, a hol egy kerekded kőasztalon volt terítve a tisztok számára, ugyanott a császár és gr. Thun tábornok is helyet foglaltak. Ő Felsége személyes kivánságára én is ez asztalhoz idéztettem s ott helyet foglaltam. — Felvágott vadhus és hideg pulyka került az asztalra, az italok fehér és vörös bor és champagneból állottak. Étkezés után az ajalpai ütközet is beszéd tárgygyá válván, ő Felsége gróf Thun tábornokot utasítá, hogy engem a harc közben velem előfordult események előadására szólítson fel . . . Ha előadtam volna egyszerűen azt, a mi körülöttem a küzdtéren előfordult, t. i. hogy éppen a század elé tört ellenállhatlan erővel az ellenség tömegébe, mindent szétzuzva és összetiporva, a mi utjában ellentállott, valamint azt is, hogy mit míveltem és mily súlyos helyzetbe jutottam, miután a lovam velem együtt felbukott, és én magamra hagyatva az ellenség közepette ballagtam, hogyan viseltem magamat, mikor az ellenség engem körülkapott és reám rohant, megsebezve bár többszörösen, de még ketté törött karddal is viaskodva, míg a végzeteljes pillanatban a halál torkából kimenekülvén, még akkor is annyi erkölcsi bátorsággal birtam elleneink egyik magasabb állásu törzstisztét sajátkezüleg hadifogolylyá tenni, — ha ezeket elősoroltam volna a törtéteknek valódiságában, bizonyosan nagy hatást gyakorolt volna az ő Felsége a császárra, de én e helyett — a magas felhívásra egész szerényen csak annyit választoltam, hogy magamtartásának megítélésére nem tartom magamat hivatva, a mit véghezvittem azt kötelességi érzetből cselekedtem. Ekkor gróf Khevenhüller századosom vállalkozott a törtétek egy részének elmondására, kiemelvén, miszerint én, aztán gróf Zichy és a trombitás voltunk az elsők, kik az ellenség sorait áttörtük, és mi ingattuk meg annak erejét.

Br. Cullmer főhadnagy pedig hozzá tevé, hogy a

harctéren miként viselkedtem egyedül és ló nélkül, a nagy számban velem viaskodókkal szemben.

Ő Felsége még egy kevés ideig köztünk maradt, aztán gróf Thun tábornok kíséretében kocsiba ült és visszahajtatott Cuernavacai kastélyába. Néhány nap múlva a császár Mexikóba utazott, a császárné azonban századunk felével még visszamaradt Cuernavacában, a másik félszázad a császárral ment a fővárosba, mely alkalommal én is Mexikóba mentem, hogy egyenruha és egyéb felszerelési cikkek beszerzése végett intézkedhessem.

1866. évben századunk az udvari szolgálat teljesítése céljából a fővárosban állomásozott, de minthogy a császár gyakran tett kirándulásokat a környékbe, különösen Cuernavacában szeretett időzgetni, ennél fogva a császár kíséretében századunk többször oda rándult.

A kinek szerencséje volt Miksa császárt közelebről ismerni, vagy szóbeli érintkezésbe jutni vele, az bizonyára kénytelen volt az ő szeretetre méltóságát is beismerni. Egy éven át az ő Felsége környezetét képező csapathoz tartozván, számtalanszor nyílt nekem is alkalmam, nemes tulajdonságai felől magamnak meggyőződést szerezhetni. — Igy többször ha utba voltunk Cuernavacába — ámbár 10 mértföld — 2—3-szor váltott lovakal rendszeren odáig hajtatott, és ezt az egész utat 6 óra alatt megtette. De mivel a kíséret nem győzhette egy huzamban vele tartani, a század tehát 2—3—4 osztagokra oszolva, helyről-helyre vagyis csak 2—3 mértföldnyire haladt a császár kocsija mellett, sebes ügetésben, az utolsó ily osztag a császárral egyidejűleg érkezett Cuernavacába, a többiek pedig egymásután egy pár órával később vonultak oda be.

A császár utazó kocsija rendszeren el volt látva utralóval, s ha étvágya jött, akkor a kocsit megállította oly helyen, a hol nem jár senki s az utszélen álló fa alatt vagy erdő szélében, jó izűen falatozott, de a kíséret csapatparancsnokát is rendszeren magához hívatta és sajátkezüleg nyújtott az illetőnek egy tányéron némi hideg sültet, s ugy bort is sajátkezüleg töltött a pohárba, ama tisztnek, a ki éppen e közbeneső uton a kíséretéhez tartozott. Magam is részesültem többször ily

megtiszteltetésben s mikor szolgálatom volt az udvarnál, ilyenkor rendszeren meghivattam a Marschal-táblához, a mi igen gyakran előfordult.

1866. évi július 3., a midőn Sarolta császárné elhagyá Mexikót, Európába visszatérendő, ekkor is engem vezényeltek félszázad huszársággal a convoihoz, egy dsidás félszázad pedig utközben csatlakozott hozzánk. Első nap Ayotlán keresztül Buenavista-ig értünk. Ez az út alig 5 mértföld, mégis egész napon át meneltünk, mert a terhes kocsik csak lassan haladhattak előre, a császárné pedig a vonattól nem akart megválni. Másnap ugyanannyi utat tettünk Rio-Frio-ig. Itt más csapatbeliek váltottak fel bennünket, kiknek fedezete alatt Sarolta császárné tovább folytatta az utját; nekem pedig utasítás szerint másnap vissza kellett térni Mexikóba. Az éjet Rio-Frioba töltöttük. Hely szűke miatt gr. Stuart hadnagy és én a vendéglő teremben valánk kénytelenek éjjeli szállást tartani, mivel azon néhány szoba, melylyel a csárda rendelkezett, a császárné és környezetéhez tartozó magasabb személyzet számára volt fenntartva, a többiek az ország-út mellett a kocsik körül a csapatbeli legénységgel együtt künn a szabadban háltak. A vacsorához a császárné kegyéből többféle finom borokat kaptunk, nevezetesen neszmélyit, ménesit, burgundit és tokajit. Ettől nem tudtunk egyhamar elaludni, de különben is ébren kellett lenni, mert óránként felváltva ki-kitekintettünk, megvizsgálandó, hogy az örök megteszik-e rendszeren a kötelességüket? . . .

Rendes ágy és ágynemű hiányában a padokra tettük köpenyünket, és az egész éjen át, e miatt inkább ébren maradtunk, és szórakoztattuk egymást különféle mulatságos dolgok elbeszélésével, vagyis kalandos dolgokkal, miközben gr. Stuart hadnagy elbeszéléseim folytán oly kaczagásban tört ki, hogy az udvari kamarás kétszer is emlékeztetett, hogy a császárné már lenyugodott és arra is megkért, hogy halkabban diskuráljunk, mert a császárné hálószobája az étteremmel szomszédos lévén, a hangos beszéd által a Felséges asszony éjjeli nyugodalmát zavarhatnók meg.

Másnap korán reggel, még mielőtt a császárné utra

kelt, megtettük az előkészületeket, hogy csapatunkat visszavezessük állomásainkra.

Eközben az udvari kamarás hozzám jött és tudatá velem, hogy a császárné engem maga elé hivat, mert egy levelet szándékozik nekem a császár számára átadni; mikor a császárné elé léptem, már a kezében tartá a levelet, melyet oly utasítással adott ide, hogy azzal mint futár rögtön induljak vissza a fővárosba és azt senki másnak, mint egyedül a császárnak saját kezeihez szolgáltassam át.

Miután a levelet a császárné kezeiből átvettem, a szintén jelenlevő udvari kamarás tollat adott a kezembe, hogy a levél átvételét nevem aláírásával erősítem meg.

A levél átvétele után lóra ültem s két huszár kíséretében 6 órai erős lovaglás után Mexikóba érkezvén, még az nap személyesen átszolgáltattam a császár kezéhez a császárné által reám bízott levelét; mely alkalommal ő Felsége engem a császárné hogylétéről és az utazás lefolyásáról kikérdezett. A minden tekintetben megnyugtató válaszomra legmagasabb megelégedésének kifejezése után kegyesen elbocsátván, mire lakásomra visszatértem, már ott volt a meghívó is, hogy a Marschall-táblához esti 6 órakor megjelenjek.

Az ezután történtek egyenes összeköttetésben állanak Queretaró sorsával s ezt arról szóló részben, már kimerítőleg előbb leírtam.

Visszatérés Európába.

Miksa császár, Miramon és Mejia tábornoknak a Cerro de las Campanas dombon 1867. évi június hó 19-én történt erőszakos kivégeztetését, — néhány fényképésznek sikerült a helyszínén fölvenni; másolatok természetesen áruba bocsátattak, én is ily módon jutottam hozzá, és miután a helyszíne és a szerencsétlen áldozatok képmása a fölismerhetőségig oly hiven adva, és így a fénykép eredeti voltát kétségbe vonni sem lehet, ennél fogva jónak véltem azt e művemhez mellékelve a t. olvasó közönségnek bemutatni.

Queretaróból a gyors kocsin egész Mexikóig mentünk, Mexikóban néhány napot vártunk, a hol rendes

utlevéllel láttak el minket a további utazásra az ország határáig, vagyis Vera-Cruzig.

Mexikóból Acacingóig vasuton, innen ismét gyors kocsin utaztunk egészen Vera-Cruzig, hová november 28-án megérkeztünk.

Itt megtudván, miszerint Castillo és Escobar tábornokok a S. Juan de Ulloa erődben tartatnak fogságban, a célból, hogy tőlük elbucsuzhassunk, csónakon átvitetük magunkat a szigetre és a két jeles bajnoktól érzékeny elbucsuzás után Vera-Cruzba mentünk.

Deczember 1-én, miután a német consultól megkaptuk a jegyet Európába való átszállítatásunkra, — az ottani révben horgonyzó *Danube* angol postahajóra szállottunk.

Számos utazó közt a hajón találkoztunk gróf Pachta őrnagygyal és Arellano tábornokkal, előbbi Queretaróban a 6-ik lovasezrednél szolgált, utóbbi pedig csudálatos módon május 15-én az általános zavarban Queretaróból kimenekült.

Saját elbeszélése szerint szénégetőnek átöltözködve, Queretaróból ki és Mexikóba beosont.

1867. évi deczember 2-án a *Danube* hajón a Vera-Cruz kikötőjét elhagyván, a mexikói öbölből ki s Havanna felé mentünk. Havannában másfél napot időztünk, és ezt a város megtekintésére használtuk fel. Megszálltunk a város főterén levő nagy vendéglőben, a színház szomszédságában, végig kocsiztunk a város nevezetesebb terein és utcáin, délután a bikaviadalt, s este a színházat néztük meg s másnap megint a hajónkra mentünk vissza, mely Havannából bennünket S. Thomasba vitt.

Gróf Pachta őrnagy valószínűleg Havannában meghütötte magát, minek következtében a sárgalázt megkapta, s mielőtt S. Thomasig értünk, 5 napi szenvedés után elhalt; az ő cabinja az enyimé közelében lévén, az orvosi tilalom daczára is, a midőn haldoklott, bementem hozzája és mellette voltam, mig ki nem mult. Utolsó perczében arról panaszkodott, hogy viszont nem láthatja nejét és gyermekeit, a kik Salzburgban élnek.

Éppen, mivel halottunk volt a hajón, e miatt nem volt szabad a parta lépni.

Másnap megtartottuk elhalt bajnokunk gróf Pachta őrnagy temetését. A hulla egy csónakba leeresztetett, mi pedig t. i. a hajós kapitány, egy orvos, egy hitszónok, Wurmb százados és én egy másik csónakba ültünk és a halottas szertartás eszközlése végett, a parttól egy angol mértföldnyire eleveztünk. Itt a hitszónok imáját elmondván, ennek utána a hajós kapitány jeladására a hulla le-bocsátatott a tenger fenekére.

S. Thomas alatt Tasmania nevű más hajóra léptünk át, mely bennünket az atlanti oczeánon keresztül Angolországba vitt és Southamptonnál európai partra szállított. S. Thomastól Soutamptonig azon meglepetésben részesültünk, hogy egy angol urnő, a ki Ausztráliából jöve S. Thomasnál a mi hajónkra lépett, utközben a hajón egy fiu gyermeket szült. A keresztelési szertartás megtartása után a lunch-hoz én is utitársammal együtt meghivattunk. A hajós kapitány mint keresztapa toasztjára az egész vendég-társaság angolosan nyolczszoros hipp-hopp-hurrah-val válaszolt.

Vera-Cruztól tengeri utunk Southamptonig éppen 4 hétig illetve 28 napig tartott. 1867. évi deczember hó 29-én angol földre érkezvén, két napot Southamptonban maradtunk a hosszú ut fáradalmait kipihenendő, aztán megint hajóra ültünk deczember 30-án éjjél után és a Canal la Manch-t áthajózván, Sylveszter napján Havreben francia területre léptünk, a reá következő uj év napján azaz 1868. évi januárius 1-én Párisba érkeztünk. Itt ismét pihenőt tartottunk annyival is inkább, hogy e világvárost közelebről szemügyre vehessük s e végből 7 napig időztünk Párisban.

Párisból vasuton Strassburgba, innét pedig egy napig tartott időzés után Salzburgig mentünk. Gróf Pachta özvegye a mint megtudta, hogy mi elhalt férjével együtt utaztunk el Mexikóból és tanúi voltunk férje halálának is, rögtön értünk küldte a titkárját, fölkérte bennünket, hogy hozzáfáradni sziveskednénk. Gróf Pachta özvegye — született gróf Potztaczky-Lichtenstein — igen szép s alig 30 éves volt akkorában, minket igen szivesen

fogadott, megmutatta két szép gyermekét és mint-hogy férje haláláról a hivatalos értesítést akkoráig még nem kapta, habár szomorú benyomással vette hiteles tudositásunkat, mégis köszönetét nyilvánítá azért, hogy a kételyektől felszabadítottuk.

Salzburgból januárius 11-én indultunk és másnapra megérkeztünk Bécsbe. Itten mindhárman u. m. Pittner alezredes. Wurmb százados és én ő Felsége elé kihalgatásra rendeltettünk.

Időközben Tegethoff altengernagy a Novara hadihajón Miksa császár holttestével Mexikóból Triestbe érkezvén, Wurmb barátom biztatására addig maradtam Bécsben, míg a gyászvonat oda nem érkezik. Miután Miksa császár holttestét 1868. évi januárius hó 18-án fényes szertartás mellett a kapucinusok kriptomájában letették, Majd 4 évi távollét után visszaérkeztem szép hazámba illetőleg Budapest szülővárosomba.

Mindig voltak s örökké is lesznek oly nyárspolgárok, a kiknek szemében, a mexikóihoz hasonló vállalatok, kalandszerűnek tünnek fel. A világtörténelem azonban sohasem volt és nem is lesz ily merész vállalatok nélkül.

Ha a többség velük tartott volna, akkor sem Amerikát nem ismernők, sem azon számos találmányokat és felfedezéseket, melyek embertársaink hasznára szolgálnak. — De mivel az éber ész munkálkodni vágyik, a bátor-szívűség pedig nem retten vissza a veszedelemtől sem, ennél fogva tisztelet az üttörőknek és ne ítéljük el azoknak bármily sikerű vállalkozását.

10

Leleplezések, arra nézve, hogy Lopez mexikói császári ezredes valóságos áruló volt és ő szolgáltatta át az ellenségnek Queretarót 1867. évi május hó 15.

Évek előtt az áruló Lopez megkísértette, a világ előtt beszenyezett jellemének tisztázását és a sajtó útján hivatkozni merészkedett egy olyan kézirat létezésére, melyben a Császár megparancsolta volna nékie, hogy a Császár és az ellenség közötti titkos érintkezésekről, örök-időkre hallgasson.

Ezzel Lopez azt akarta a világgal elhitetni, hogy a

Császár, szabad elvonulhatása fejében, Queretarót a seregével együtt átadni óhajtotta volna, az ellenség parancsnokának, vagyis Eskobedó tábornok.

De szerencsére, többszörös kéziratokkal történt összehasonlítások folytán kiderülvén az igazság, hogy az említett császári kézirat csak egy puszta hamisítvány és nem egyéb, mint nagy ravaszsággal kigondolt csalárdságának hitegetése akart lenni.

Lopez azonban nem egyedül volt a bűnös abban, hogy Queretaró árulás által esett az ellenség birtokába; de a nagysemények közepette nem lehetett mindazon cselszövéseket és azt, hogy minő eszközöket használtak rögtön fölfedezni. . . . A homály, mely sok ideig takargatta a zavart, több év letelése után kezdett csak oszolni leleplezvé az árulók cselszövését az egész világ előtt.

Az nyilvánosan bebizonyult, hogy Lopez császári ezredes és Escobedó a köztársasági csapatok főhadvezére az árulásban összejátszódtak és későbbben is, mikor, a hozzájuk intézett kérdésekre nyilatkoznok kellett, egyetértőleg nyilatkoztak.

Maga Juarez a köztársaság akkori elnöke is megvetéssel viseltetett Escobedó tábornoka iránt, mint olyannal szemben, a ki bűnöstársa volt Lopeznek, és különös sajnálatát fejezte ki többek előtt a fölött, hogy Queretaró megvetendő cselszövés által és nem a győzelem dicsősége árán lett elfoglalva.

Arra nézve pedig, hogy Lopez valóban áruló volt, szolgáljon felvilágosításul Don Rúbio elbeszélése arról, az eseményről, mely az ő házában Queretaróban előfordult.

Május 15-én reggeli 4 órájában szolgálaim egyike által felébresztetvén, jelentést vettem, hogy néhány katona tiszt sürgősen óhajt vélem beszélni. Én azonnal lesiettem az alsó fogadóterembe, hol a 3 tiszt közül Rincon Gallardo köztársasági ezredes és régi jóbarátomat rögtön felismer-tem.

A váratlan találkozás fölötti csudálkozásom kifejezésével kérdezém tehát, hogy mimódon jöttetek ide a város belsejébe az ostromlók táborából? vagy talán foglyok vagytok? — Nem, felelé ő — hanem a város eset a mi hatalmunkba! — Mindenek előtt arra kérlek —

adj valamit enni és inni, mért összeroskadok a kimerültségtől! Azonnal intézkedtem tehát, hogy 3 teritékre enni inni valót felszolgáljanak. . . . De a midőn a poharakat innivalóval szolgálaim megtöltötték és körülhordották — azt Rincon ezredes nagy boszankodással utasítá vissza és kijelentette, hogy ő bizony nem iszik egy árulóval.

Csak később tudtam meg, hogy ezzel Lopezt illette — a ki az áruló czimezést hallgattag és minden ellenvetés nélkül zsebre rakta.

Ugyancsak Rúbionak elbeszélése folytán került köz tudomásul egy hasonló esemény, mely Lopez árulóvoltára bizonyít és beigazolja azt is, hogy ezen árulónak a gazságai még a republikánusok táborában is, valamennyi főbb tiszt előtt ismeretesek voltak.

Egyszer — úgy szóllott Rúbio — több katonatiszt úr meglátogatott a fővárosban fekvő pamutgyáramban, később oda jött Martinez tábornok is és kezetszorított az előbbiekkal. De a mint én Lopez nevét kiejtettem, erre Martinez tábornok nagy felháborodással akár egy vipera szúrására Lopez elé állva, dühösen a szemébe rivalta ezen szavakat. Én kezet nyujtottam önnek, a nélkül, hogy tudtam volna azonosságát; e szerint beszenyeztem a kezemet, melyet kénytelen leszek azonnal lemosni a szennytől! . . . Es erre Lopez szónélkül odább-
osont.

Lopez tehát hiába törekedet elhárítani magáról ama bűnét, melylyel minden oldalról vádoltatott. Csupán egy pontozatban volt néki igaza, a midőn nyílt kérdést intévett Escobedó köztársasági csapatok főhadvezéréhez, választ kérve arra nézve, hogy vajjon kapott-e ő tőle, vagy egyáltalában az ostromlósereg bármelyik egyéniségtől pénzt és díjat azért, hogy Queretarót a köztársaságiaknak kiszolgáltatta. S ebben a pontban Escobedó sem válaszolhatott másként mint *nem*-mel, pedig az is tudva vagyon, hogy Queretaro kiszolgáltatásának szabottára 18000 Pesosban volt megállapítva Lopez részére, Escobedó által; de a pénznek kifizetését Lopez hiába szorgalmazta; mert felsőbb helyről Juarez kormány elnök utasítása folytán az kereken megtagadtatott. Escobedó pedig meginterviewoltatta magát egy újság szerkesztője által és egyenes

válasz helyett, csak annyit mondott, hogy Queretaro kiszolgáltatásáért pénzt Lopez csakugyan nem kapott és hogy azt inkább *a szorongatott császár érdekében és kimerült seregének felszabadítása végett cselekedte volna.*

Escobedónak ebbeli nyilatkozatát a mexikói újságok alig hogy közhírré tették, erre vonatkozólag a *Coreo de las doce* című újságban. Arce nevű tábornoktól a ki Queretaro alatt Escobedó táborához tartozott mindjárt közzététett egy helyesbitő jelentés mely hivatva van a Queretaroi eseményeket leplezetlenül a maga valódiságában feltüntetni, és azért ezen nagyfontosságú okmányt biztos forrásból merítve én is szükségesnek találok jelen művemben az érdeklő közönséggel magyar nyelven megismertetni.

Igen tisztelt barátom!

La Patria című képes újság 3037-ik számú lapján egy nyiltlevél foglaltatik, melyben Don Miguel Lopez volt császári ezredes, elég szemtelen merészséggel bátorodik Don Mariano Escobedó tábornok urunkat nyilatkozatra felhívni, mely szerint ő volt az a ki 1867. évben az ő közreműködésével megkönnyítette, hogy a köztársaságiak Queretarot elfoglalták.

Engedje meg nékem, hogy én mint szemtanuja az ottani eseményeknek úgy az igazság érdekében, mint a tényállások valódiságának felismertetése végett is Queretaro elfoglalására vonatkozólag részletesebben nyilatkozhassam.

A köztársasági táborban Escobedó főparancsnokunk előtt tudva volt, hogy a császári csapatok egy kitörést szándékoznak csinálni azon czélból, hogy a császárt és párthiveit ez által megmenthessék, ennek ellenére Escobedó elhatározta volt, Queretaronak elfoglalását május 15-ik napjára kitűzni, ennek folytán a vezérlő csapat parancsnokok a kellő utasításokkal ellátattak, hogy a főtámadás a főhadi szállásról adandó jelre egyidejűleg megkezdessék és teljes erővel végre is hajthassék. Semmi kételyünk sem volt az iránt, hogy e tervnek megoldása szerencsésen sikerülend, mert a mi csapataink már türelmetlenkedtek és nagyon is vágyakodtak egy végleges

csapással Queretarót megtámadni, hogy az igen hosszadalmas és régen megunt ostrom állapotnak egyszer már vége is legyen; másrészt pedig nem számítottunk valami erélyes ellentállásra, mert tudtuk, hogy Queretáróban a császári csapatok, a sok nélkülözés és nagy veszteségek következtében kimerült állapotban vannak.

Én akkor az északi seregnek 2-ik hadosztály parancsnoka valék, feladatúl kaptam pedig, hogy Queretaró megrohanása alatt hadosztályommal foglaljam el a Costilla nevű külvárost, onnét a kolostor falai hosszában a Cruz magaslatára felérve törekedjem a telepet a rajta levő épületekkel együtt elfoglalni és megszállani.

Teljes reménységet tápláltam magamban az iránt, hogy ilyen előnyös álláspontba helyezve alárendelt csapataim élén — mi leszünk — Queretarónak megrohanáskor a behatolók közül a legelsőök. Azonban az egész tervezet csakhamar más fordulatot nyert egy váratlan körülmény következtében.

Tudniilik: május hó 14-én alkonyat után Escobedó főhadparancsnoktól azt az utasítást kaptam, hogy az ellenség védgátjait különös megfigyelés alatt tartsam, mert az ottani táborból ez éjelen egy magasabb állású főtiszt fog megjelenni, és a mi táborunkba átjönni, hogy a mi hadvezérünkkel egy igen fontos ügyben, személyesen érintkezhessen. Juan Mária Rangel akkori zászlóalj parancsnok, a ki jelenleg dandár parancsnok alsó Californiában, igen ügyesen megfelelt ebbeli feladatának, amennyiben a mondott védgáthoz érve csakhamar reá talált arra a kit keresett és avval együtt tért vissza a mi táborunkba.

Azon bizonyos főtiszt, a kit én elém vezettek, nem volt más, mint Don Miguel Lopez ezredes, az Emperadriz császári lovas ezrednek a parancsnoka, a császárnak egyik legbizalmasabb embere és tanácsadója . . . közvetlen azután, hogy Lopez megjelenését Escobedó főhadvezérünknek bejelentettem, ez utóbbi személyesen fogadta Lopez császári ezredest, a kivel aztán az én táboromban hosszabb ideig tárgyalásba bocsátkozott.

Ezen titkos tárgyalásnak eredménye okozta volt, hogy a Queretaró megrohanására ennek előtte kiadott harczrendi utasítások, alaposan megváltoztattak.

Ennek folytán a Supremos poderes és a Primero de Nuevo Leon gárda zászlóaljnak Don Pedro Yepes és Miguel Palacios ezredesek vezetése alatt hadosztályom megerősítése végett az én parancsnokságom alá helyeztetvén, még azon újabb utasítást is kaptam, hogy lépjek Lopezzel érintkezésbe és a Cruz kolostornak elfoglalására nézve, azonnal tegyem meg a kellő intézkedéseket, miután az odavaló behatolásnál úgymond ezen császári áruló fog vezetőül szolgálni és segédkezet nekünk nyújtani. A szóban levő tervezetnek kiegészítéseül az én részemről. Don Pepe Rincon Gallardó ezredes és két más segédtiszem, a főhadparancsnokságtól pedig: Francisco Velez tábornok Bruno Franco ezredes és Agustino Lozano alezredes rendeltették Lopez császári ezredes mellé, azon határozott utasítással, hogy nevezettet folyton szemmel tartsák, mellette tartózkodjanak és ha észrevennék, hogy csselfogással élni és minket akar a hinárba csalni, vagy ha a mieinket az ellenség tüzeléssel fogadna, akkor az árulót minden tétovázás nélkül agyon kell lőni.

Elkészülve minden eshetőségre és elhatározva bármi veszélyel is szembeszállani, csapatainkat május hó 15-én reggeli 3. órakor megindítottuk a Cruz kolostor védbástyái felé, — melynek előcsapatát nevezett Lopez vezette.

Az előőrsökhöz érve Lopez megadta az ismertető jelszót, és egyuttal megparancsolta a császári védőröknek, hogy az *öt követő járőr csapatnak* a védbástyán keresztül nyissanak utat a behatolásra. Ez megtörténvén, nagy csenddel és óvatosan előnyomultunk a nagy udvaron át egészen a két kápolnáig, és így a Cruz kolostornak összes épüleit minden ellentállás nélkül egymásután elfoglaltuk. A védőröket a fáradságtól kimerülten nagyobb rész alva találtuk, másrészét pedig Lopeznek közreműködése mellett, a kolostor belsejében tanyázott összes helyőrséget (a császáriak főhadiszállását) számra 1000 embert, egymásután lefegyvereztük.

Igazi meglepetéssel párosult sikeres előnyomulásunk közben. Miksa császár is csak arra ébredt, mikor a mi katonáink az egész Cruz kolostort már elfoglalták.

A midőn a császár erről értesült, a nagyzavarban megkisértette ugyan hogy kijuthasson a szabadba, de a

mi őrünk már elállták az utját. Ekkor Rincon Gallardó ezredesünk által felismertetvén, a helyett, hogy fogolyá tette volna inkább szabad távozást engedett a császárnak!! ekkép aztán, egészen a Cerro de las Campanas dombig haladhatott a császár, a hol később mégis kénytelen volt magát megadni.

Később, midőn a város belsejében fekvő császári helyőrség is megadta magát, akkor a főtemplom tornyáról a harangok megkondításával jelt adattam a mieinknek, hogy a várost is már elfoglaltuk. S amire május 15-én hajnalodni kezdett akkorra a főhadiszálláson is megszólltak az ágyúk jeladásul, az általános támadásra.

A köztársasági csapatok erre minden oldalról előre nyomultak, a védgátakat áttörték, és azokat kisebb nagyobb ellentállás után el is foglalták. A Cerro de las Campanas, a hová a császár menekült a legszivósabban ellentállott és legkésőbbben tüzte ki a fehér zászlót.

Amint megtudódott a mi táborunkban, hogy a császáriak főhadiszállását, az ugynevezett Cruz kolostort, nekünk Lopez ezredes gyalázatos árulásával szolgáltatta át, mi által ő minket a győzelem dicsőségétől megfosztott éppen akkor, a midőn a köztársasági csapatok que-rétarót egy tisztességes harcban és a győzelem árán nagyon könnyen elfoglalhatták volna; ezen tudat nagy elkeseredést szült a mi táborunkban. . . . A felháborodás Lopez ellen pedig oly nagy fokra hágott, hogy fenyegetett életét csak úgy bírta megmenteni, hogy egy perczig sem távozott el Velez tábornok oldala mellől, a ki őt védelmébe vette. Azon indito-ok fölött, a mely Lopezt árulásra bírta, két különböző vélemény uralkodik, az egyik szerint: 30.000 Pesót kapott volna azért, hogy a Cruz főhadiszállást az ellenségnek kiszolgáltatta; mások szerint pedig azért követte el az árulást, hogy ezáltal Miksa császár személyét megmenthesse.

Miksa császár azután hogy hadi fogolyá lón, az én csapataim őrizetére bízott, és így alkalmam volt néhányszor szót is váltani övéle. . . . Többször elpanaszolta előttem a saját szomorú csalódásait, különösen pedig

Lopeznek a hűtlenségét. Ellenben dicsérőleg nyilatkozott ama főtisztnek nemes cselekedéről, a ki nékie szabad távozást engedett május 15-én a Cruzból.

Francisco O Arce s. k.

U. i. Jelen levelem beküldésére Escobetonak Lopez tisztázása érdekében a Diario hirlapban hozott nyilatkozata serkentett, mert szükségesnek tartottam a történeteket a tényállás valódisága szerint hűségesen bevallani és kijelenteni azt is, hogy a tisztelt reporter ur közlése, Lopezre vonatkozólag nem felel meg minden tekintetben az igazságnak.

A mexikói hadseregről és az abban fennálló szokásos dolgokról.

Az 1880. és 1884. években kiadott hivatalos kézikönyv szerint a mexikói hadsereg békeállománya 35.000 ember 7000 db háttas ló és 3006 db öszvérrel. Ehhez beosztva van: 60 tábornok, 600 törzstiszt és 2000 főtiszt. A hadi állomány pedig 131.000 gyalogos, 25.000 lovas és 4000 tüzér, összesen 160.000 ember.

Ujabb hadrendi beosztás szerint a zászlóaljok 4—4 századból állanak, századonként 240 emberrel.

Régebbi szokás szerint a legénység minden kivonulás alkalmával egyenlő 4 századba osztatik, ugyancsak a tisztek is, hogy ez által minden bizalmaskodás tisztek és legénység között meggátoltassék.

A rendes hadsereg mellett Mexikónak minden egyes állama köteles a belső rend és nyugalom biztosítása céljából bizonyos számú helyőrségi csapatokat is fenntartani, melyek rendőrségi szolgálatot teljesítenek és a civil és katonai helytartó parancsnoksága alatt állanak. Háboru esetén azonban ezek is mozgósíthatók.

Ezen felül az országnak van 150 főtiszt és 2000 lovasból álló csendőrsége, mely 9 kerületbe osztva, katonai fegyelem és bátorság tekintetében, a mexikói seregnek egyik legkitűnőbb csapatrészét képezi. Fegyverzetük: 1 karabély, 2 forgópisztoly, 2 tör, 1 kard, mely a lovaglás közben a ballábszár alatt a nyereghez van akként oda erősítve, hogy a kardmarkolata a térdvel egy magasságban áll és 1 Lassó a nyereg első kápájára akasztva . . .

Mindegyike válogatott jó lovas, bátor és elszánt katona, reájuk illik a közmondás, hogy ők képezik az országnak mozgosított élőfegyvertárát.

Napizsoldjuk: 1 Pesó (2 frt). Ruházatjuk a mexikói honi viselet, nevezetesen: egy ezüst gombos pruszli, sárga bőrből készítve, hasonló nadrág és egy széles karimájú sűrke nemezkalap, az ugynevezett: Sombrero.

A tényleges 60 és a 150 nyugállományu tábornok, továbbá a 2000 törzs és főtiszt eléggé rendesen megkapják a fizetésüket, de a 35.000 létszámbeli állandó csapatoknak csupán ama része fizettetik rendesen, mely a fővárosban állomásoz. Hogy miért van ez így, azt akként kell magyarázni, hogy a távol állomásozó csapatok, az esetben, ha megéheznek, gyakran zendülést csinálnak és ilyenkor önhatalmilag akarják hátralevő zsoldjukat a polgárságtól kierőszakolni. Ekkor aztán kiküldenek a fővárosból annyi katonaságot, mely a zendülőket lecsillapítja, esetleg lefegyverezi és elfogja. Ilyen esetek nem ritkán fordulnak elő, de nem is csinálnak abból valami nagy feltűnést.

A vidéken állomásozó csapatok legénysége — szokás szerint a nők, illetőleg nejeik által élelmeztetnek — metetek alkalmával pedig jókora nagyszámu nőcsoport követi a katonákat és az látja el őket enni-innivalóval és egyéb szükségletekkel. De még a rendes helyőrségi állomásokon is a szerető nő gondoskodik katonakedvesének élelmezéséről úgy, a hogyan birja a saját kézi munkájából, vagy kevésbbé igazolható keresményéből.

A hadsereg főparancsnoksága a fővárosban székel, ugyanott van a fegyvertár, az ágyuöntő és a tüzérségi telep. Minden férfi 20—50 évig hadköteles, de az ujonczozásnál még jelenleg is a régi és igen különös az eljárás. A kormányzó megbizásából néhány század gyalogság e célra kiválasztatik és kiküldetik a vidékre; oda érve a helységet körülzárolja, a férfi lakosságot összeszedi, a szükségletet kiválasztja és foglyokként magával hurcolja a helyőrségi állomásra. A tehetősbbek rendesen kiváltják magukat, a többi aztán bennragad mindaddig mig el nem szökik, vagy egyébbb módot nem talál a felszabadulására. Gondolható, hogy az efféle kényszerkatoná-

nak milyen lehet az állapota, mert sohasem szabad egyenként elhagyniok a laktanyát s mindég csak fedezet alatt mehetnek sétálni, fegyvert pedig csak akkor viselhet a mexikói katona, ha a gyakorlatra, vagy egyéb más indokból, a csapatjával kivonul. A csapat visszatértével a katonáktól elszedetnek a fegyverek és zár alatt tartatnak, nehogy felfegyverzetten, az államcsinyek országában egy kis zenebona csinalásra kedvük kerekedjen.

A gyakori szökések meggátolása végett fennáll egy törvényczikk, mely szerint a felelős csapatparancsnok vagy főtiszt, szökési esetekben az elvitt ruha és fegyverzett értékét tartozik a sajátjából az államnak pénzben megteríteni.

Háboru esetén a szökés halállal büntettetik. Ez esetben is különös eljárást gyakorolnak. Megparancsolják a Deliquensnek, hogy fusson el, mire aztán a készen álló puskások tüzet adnak utána és agyonlövik hátulról.

Az Indus katona, általában véve, könnyen kielégithető, csekély 6 kr. napizsoldot kap, a miből még a Menágira is kell adnia egy pár krajczárt, mely husos leves és a rendszeres babfőzelék, (Frijoles) egy adag kenyérral.

Azt állítják, hogy eme rossz gazdálkodás meg fog szünni, a dolgok már is jobban állanak Porfirio Diaz elnöksége alatt és a katonák is rendesebben megkapják a zsoldjukat, mint azelőtt. Diaznak első gondja arra irányult, a hatalmat összpontosítani és erős kézen vezetetni, hogy meggátolhassa mindazon tábornokoknak erőszakoskodásait, kiknek hűségére nem mindég lehet számítani.

